

KUBBEALTI

AKADEMİ

MECMÛASI

Sâmiha AYVERDİ
Beynun AKYAVAŞ
Kemâl Y. AREN
Şahmurat ARIK
Mustafa ERDOĞAN
Tâlip KÜÇÜKCAN
Alidost NUMAN
A. Yılmaz SOYYER
Ayşe G. TUNCEROĞLU
Zeynep ULUANT
Ali YARDIM

YIL: 28

OCAK 1999

SAYI: 1

KUBBEALTI
AKADEMİ
MECMÛASI

YIL: 28

OCAK 1999

SAYI: 1

KUBBEALTI AKADEMİ MECMÛASI

– Üç ayda bir çıkar.–

**Kubbealtı Akademisi
Kültür ve San'at Vakfı
Kubbealtı İktisâdî İşletmesi a.
Sâhibi**

Sinan ULUANT

Yazı İşleri Müdürü
İlhan AYVERDİ

Yayın Danışmanları:
*Prof. Dr. Mustafa Fayda
Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Prof. Dr. Kâzım Yetiş
Dr. İbrahim Aydın Yüksel*

Haberleşme Adresi
*Peykhâne Sok. Nu. 3
34400 Çemberlitaş-İstanbul
Tel: (0 212) 516 23 56
Fax: (0 212) 638 02 72*

Posta Çeki Nu.
337056

Yurtiçi Abone
*Yıllık: 4.000.000.- TL.
Öğretmen ve Öğrencilere
Yıllık: 3.000.000.- TL.*

Kurum Abonesi
Yıllık: 5.000.000.- TL. (KDV dâhil)

Yurtdışı Abone
(Posta ücreti dâhil)
30 DM
25 \$

*Mecmûamızdaki yazılar
kaynak gösterilerek iktibas
edilebilir.*

Temsilcilerimiz

Türkiye Diyânet Vakfı
*Ankara Yayınevi
Necatibey Cad. Ankara İş Hanı
Nu. 8/32-33 Sıhhiye
ANKARA*

Ecdad Kitapevi
*Mithat Paşa Cad. 46/8^a
Lades Han Alt Kat
Yenişehir - ANKARA*

Bilge Kitapevi
*Atatürk Cad. Osmanlı İş Hanı
Nu. 105
BURSA*

Akademi Kitapevi
159. Sok. 6/A Bornova-İZMİR

Furkan Kitapevi
*İstiklâl Cad. Letâfet Sok.
Nu. 52 Başoğlu İş Merkezi
SAMSUN*

Basıldığı Yer:
*Özal Matbaası
Tel: (0 212) 520 60 58
Cağaloğlu-İstanbul*

İÇİNDEKİLER

Mülâkat	S. AYVERDİ Ali Zeki Bey ve eşi Garbis Fikri	5
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde 75. Yıl Paneli ile "Yahyâ Kemal ve Üsküp" Toplantısı	Kubbealtı	8
Profesör Mona Mikhail ile Mülâkat	Aliđost NUMAN	10
Sevinç Çokum'un Romanlarında Türbe ve Mezarlıklar	Şahmurat ARIK	17
İnsan Düşüncesinde Gurbet Mefhûmu - 1	Ayşe Göktürk TUNCEROĞLU	29
Osmanlı Döneminde Kızılbaşlar	Yrd.Doç.Dr. A.Yılmaz SOYYER	33
Üç Kitap	Dr. Tâlip KÜÇÜKCAN	37
Eski Hırkalar	Prof.Dr. Beynun AKYAVAŞ	42
"Fazla Dürüst"lük Âbidesi: Mahmüt Okutan	Prof.Dr. Ali YARDIM	45
Şeyhülislâm Yahyâ Efendi Hakkında Bâzı Mülâhazalar	Zeynep ULUANT	53
Bir Nazım Şeklinin Panoraması: Türk Edebiyâtında Muhammes	Mustafa ERDOĞAN	57
Gördüklerim-Duyduklarım- Okuduklarım	Kemal Y. AREN	71

Kubbealtı Akademi Mecmûası, 4.10.1976 da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından alınan karar mûcibince 8.11.1976 târihli Tebliğler Dergisi'nde, 660-10290 sayı ve 11664 genelge numarasıyla tavsiye edilmiştir.

MÛLÂKAT^(*)

Sâmiha AYVERDİ
ile
Giritli Saraçzâde Ali ZEKİ Bey ve eşi
Garbis FİKRİ⁽¹⁾

1940

A. Zeki – Söze girmek için bir mukaddeme lâzım. Ben de müsâade-nizle bu işi söyle yapmak istiyorum: *Yaşayan Ölü*'yü okudum. Bu eserde bir **Paskal** kudreti göstermişsiniz; tebrik ederim. Bana kitaplarınızı tavsiye ettikleri zaman doğrusu işin içinde fazla mübalağa olduğu, âdeta bir kanaat, bir fikrisâbit hâlinde onları uzun zaman okumama mâni oldu.

Vaktâ ki okudum. Bu defa da ben onları tavsiye etmiş olanların çok kifâyetsiz söylemiş oldukları kanaatine vardım. Cidden hiç tahmin etmediğim, seyyal, kudretli, akıcı bir ifâde ki insan karşısında lâl olup kalıyor. Neyi meram etmişseniz onu bir tablo vuzûhu ile anlatabilmişsiniz. Bu derece istediğini söyleyebilmek şâyânıhayret.

Eşi – Ben de Zeki Beyle aynı fikirdeyim.

A. Zeki – Felsefenizle de hemfikirim. Hatta bence bu cemiyet için bir "Leylâ" bile fevkalâde bir tiptir. Ben onu bile atamam. Fakat öyle zannediyorum ki, bu felsefeyi pek az kimseye kabul ettirebilirsiniz. Meselâ Ayşe ve Gerçek Çelebi.. Tapılacak bu iki insanın cemiyette birer numûnesini olsun gösterebilir misiniz?

S. Ayverdi – Bir değil, istediğiniz kadar. Bu husustaki kanaatlarınıza hürmet etmekle berâber, Türk câmiasını daha içinden, daha yakından seyretnemiz lâzım olduğunu düşünüyorum. Gerçek Çelebi de, Ayşe de birer san'atkârdırlar ve geçmiş asrın Türk san'atı ne bulmuş, ne mertebe yükselmişse sırf ahlâk ve ferâgatı ile yükselmiştir. Bence insanlara verilecek derslerin en güzeli ferâgat dersidir. Tasavvufta ise kuru nasîhatların, baş şişiren ukalâlıkların yeri yoktur. Çelebi gibi az söyleyen, fakat

(*) Merhum S. Ayverdi'nin neşredilecek olan *MÛLÂKATLAR* adlı eserinden.

(1) Gayret Kitabevi sâhibi.

irşat ve tâlim kudreti, hâlinde tutumunda, mezâhirle olan muâmelesinde, hatta bir mânâlı tebessümünde olan ezel âşıklarının vücutları hazinelerindedir.

Cemiyette bunlar gibi insanlar olup olmadığı bahsine gelince, fırsat olsa size bunlardan yüzlerce sayabilirdim. Yalnız şu demin yazısını tetkik ettiğiniz hattat Aziz el-Rifâî ismindeki zattan konuşalım. Dünya; şöret, gösteriş ve paranın peşi sıra koşarken bu çok değerli sanatkâr, Hz. Ali'nin buyurduğu gibi:

"Dünya bana sağ elini uzattı, ben solundan da geçtim ve kendisini muhtaç gördüğüm için hepsini ona terkettim." diyerek, hayâtının sonuna kadar halkın teveccüh, ikram ve îtibârından kaçarak dünyaya şaheserler hediye etmiştir. Ve bunu da tasavvufun gizli hazînelerine sâhib olduğu için yapabilmektedir.

Ben bu zâtın ahlâk ve evsâfından saatlerce söylesem gene de eksik anlatmış olurum. Bir kere asrın en yüksek sanatkârlarındandır. Bu zamanda onun gibi on iki çeşit yazıyı aynı mükemmeliyette yazan hiç bir hattat yoktur. Aynı zamanda müzehhip ve tuğrakeşti. Mısır kralı Fuad, kendisini Mısır'a dâvet ederek on iki sene müddetle orada kaldı. Kral, nâmına açtığı mektepte kendisini ziyârete gelir, iltifat eder, Türkçe konuşur, hatırını sorar, fakat gönül zevki içinde her türlü teveccüh ve iltifattan müstağnî olan büyük san'atkâr bunların birine aldırılmazdı. Hatta o, etrâfının haset, husûmet ve çekemezliliklerine de arkası dönük yaşamıştır.

İşte size bir maktâ ki bir Mevlevî elinden çıkmıştır. Şu kalemtraş kezâ. Daha göstereyim mi? Şuna emin olunuz ki hayatta Gerçek Çelebiler de Ayşeler de pek çoktur. Ama biz onları gizli köşelerinden bulup çıkaramıyoruz.

A. Zeki – Muhakkak ki san'at, yüksek vicdanlı kimselerin elinde olursa cemiyet bunlardan daha fazla istifâde ediyor.

S. Ayverdi – Vicdan, îmânın ilk derecesidir.

A. Zeki – Beni bir başka dünyada yaşattınız, size müteşekkirim. Benim kabahatim, evvelce bütün ömrümü edebiyâta vermişken, sonra birden küserek çekilmem olmuştur. Mâmâfih uzun zamandır edebiyat âleminde ayrıldım da, hüküm verme kabiliyetimi kaybetmediğimi zannediyorum. Onun için sözü tekrar kitaplarınıza çevirerek vücûde getirdiğiniz ifâde saltanatının, Türkçe için bir zafer olduğunu söylemek isterim. Şunu da belirteyim ki bütün bunları kompliman yapmak için söylemiyorum. Buna ihtiyâcınız yok. Kullandığınız lisan, kelimenin tam mânâsile bir hârikadır. Bence lisâna yeni kelimeler girerken, asırlarca üs-

tünde durulmuş, işlene işlene olgunlaşmış eski ve cârî kelimeleri de öldürmemelidir. Yoksa lisâna karşı af edilmez ve telâfi olunmaz bir cinâyet işlenmiş olur. Meselâ "beklenmek" kelimesi ile "intizar"ın delâlet ettiği mânâyı ifâde etmek mümkün müdür? Lisanda öyle nüanslar vardır ki, bunları belirtmek için mutlakâ ve mutlakâ eski ve işlenmiş, yer tutmuş, edebiyâta geçmiş olanlardan istifade edilmelidir. İşte siz bunu yapmışsınız. Ricâ ederim, bir "vakfe" kelimesini "durmak"la nasıl anlatabiliriz?

Size bir suâlîm var Hanımefendi. Kitaplarınızı tercüme etmem için müsâade eder misiniz?

S. Ayverdi – Hay, hay..

A. Zeki – Bir şartınız var mı?

S. Ayverdi – Onların yazılmış olmaları derûnî bir tekâzâdan ibâret olduğu için şarta bağlı değildir.

A. Zeki – Ne büyük gâye, ne muvaffakiyetle başarılmış bir âbide!

S. Ayverdi – Her şeyin aslı basittir; zuhûra gelmesi mukadder olan bir keyfiyet kimin vâsıtası ile olursa olsun vücut bulur. Ortada beni görmeniz yanlış bir hükümdür. Ben âciz bir vasıttan başka bir şey değilim.

A. Zeki – Himmetinizi o kadar küçük görmeyin. Bir hakikat var ki tevâzuun çemberini kıracak kadar kuvvetli. Sizi ilk defa görüyorum; fakat o kadar derin bir incizap duydum ki anlatamam.

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİNDE

75. YIL PANELİ

ile

"YAHYÂ KEMAL ve ÜSKÜP" TOPLANTISI

1998 yılının sonbahar mevsimi, **Cumhuriyetin ilânının 75. yılı münâsebetiyle** pek çok faâliyetin gerçekleştirildiği bir dönem oldu. Gerek resmî kurum ve gerekse sivil kuruluşların düzenledikleri toplantılarla, yetmiş beş yıl değerlendirildi. Bu toplantılardan birisi, 26 Ekim 1998 günü VAN'da gerçekleştirilen **"Cumhuriyet Döneminde Türk Dili ve Edebiyatı"** başlıklı panel idi. Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı ile Yüzüncü Yıl Üniversitesinin berâberce hazırladığı toplantıya, Prof.Dr. Ahmet Bican Ercilasun, Prof.Dr. Namık Açıkgöz, Doç.Dr. Hüseyin Çelik, Doç.Dr. Muhsin Macit, Yrd.Doç.Dr. Hasan Boynukara birer tebliğ ile katıldılar.

Kubbealtı Vakfı adına Ayşe Y. Topuz'un, Kubbealtı Vakfı'nı tanıttığı ve bu toplantıyı Van gibi bir Anadolu şehrinde, resmi kurum-sivil toplum kuruluşu işbirliğinin bir örneği olarak gerçekleştirme amaçlarını belirttiği takdim konuşmasından sonra, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof.Dr. Hüseyin Karadağ'ın oturum başkanlığında panel gerçekleştirildi.

Prof.Dr. Hüseyin Karadağ, asıl mesleği veteriner hekimlik olmasına rağmen, Cumhuriyet dönemi dil ve edebiyatının genel panoramasını bir mütehassıs gibi değerlendirdikten sonra, ilk konuşmayı Türk Dil Kurumu Başkanı ve Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Prof.Dr. Ahmet Bican Ercilasun yaptı. Ercilasun konuşmasında, 75 yıllık dil politikası ve gelinen durum hakkında bilgi verdi.

Muğla Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Prof.Dr. Namık Açıkgöz, Cumhuriyet döneminde yapılan eski Türk edebiyatı çalışmalarını, tezler ve kitap yayınları açısından değerlendirdi ve konuyla ilgili çalışmaların, henüz istenen seviyede olmadığını; ayrıca, yapılan çalışmalarda metin aktarımının ön planda olup, incelemenin pek yapılmadığını kaydetti.

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Doç.Dr. Muhsin Macit, Cumhuriyet dönemi şâirlerinden

bâzılarının ses ve imaj itibarıyla klasik Türk şiiri geleneğinden faydalandıklarını ve bunu yapmakta başarılı bir tavır sergilediklerini belirtti.

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı Doç.Dr. Hüseyin Çelik, Cumhuriyet dönemi hikâye ve romanını ele aldığı konuşmasında, genel tematik değerlendirmeler yaptı ve sosyal gerçekçilikten sosyalizme geçiş çizgisi üzerinde durdu.

Panelin son konuşmasını, aynı Üniversitesinin Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi Yrd.Doç.Dr. Hasan Boynukara yaptı. Boynukara konuşmasında, Cumhuriyet döneminde, batı dilleri ve edebiyatları ile ilgili olarak Türkiye'de yapılan çalışmaların, iyi hesaplanmış hedefler doğrultusunda gerçekleşmediğini vurguladı.

Panel, Prof.Dr. A.Bican Ercilasun'un değerlendirme konuşmasıyla sona erdi. Toplantıdan sonra, Kubbealtı ve İstanbul Fetih Cemiyeti neşriyatından oluşan bir kitap koleksiyonu Yüzüncü Yıl Üniversitesi kütüphânesine bağışlandı.

Cumhuriyetin 75. yılı münâsebetiyle tertiplenen bu faaliyetin mîmârları Ayşe Y. Topuz ile Y. Müh. Güner Topuz, bir ay sonra "**Yahyâ Kemal ve Üsküp**" konulu toplantı ile Kubbealtı'nı Ankaralı dostları ile bir kere daha buluşturdular.

29 Kasım 1998 günü Millî Kütüphâne salonunda düzenlenen bu toplantı, 1996 senesi Aralık ayında yine aynı salonda, 1997 senesinde ise Makedonya'da gerçekleştirilen klasik kültürümüzün temsilcisi Yahyâ Kemal sempozyumlarının âdeta bir sonuç değerlendirilmesi idi. Makedonya'daki panel ve konserlerimize verdikleri destek hâtrasına Üsküp'ten Erdoğan Saraç, Nedim Abaz, Avni Engüllü Beyler ile TRT Ankara Radyosu Türk Tasavvuf Müziği Koro Şefi Ahmet Hatipoğlu'na Kubbealtı Vakfı'nın kalbî teşekkürlerinin nişanesi olarak birer şilt takdim edildi. Panelde oturum başkanlığı vazifesini üstlenen Prof.Dr. Kenan Gürsoy ile bu toplantıya tebliğleri ile katılan Yrd.Doç.Dr. Ahmet Nezihi Turan, Prof.Dr. Mustafa İsen, Prof.Dr. Mustafa Tahralı, Aysel Yüksel'e ve toplantının ikinci bölümünde verdikleri gönüllere hitap eden konserden dolayı başta şef Ahmet Hatipoğlu olmak üzere bütün koro sanatçılarına, önce Van, sonra da Ankara'da başarı ile gerçekleştirilen bu iki önemli projeye imza atan Ayşe Y. Topuz ile Güner Topuz başta olmak üzere emeği geçenlere Kubbealtı Vakfı olarak teşekkürü borç biliriz.

KUBBEALTI adını daha nice kalıcı faaliyetle Türkçenin konuşulduğu topraklarda bir uçtan bir uca duyurmak temennisi ile...

Kubbealtı

PROFESÖR MONA MİKHAİL İLE MÜLÂKAT⁽¹⁾

Alidost NUMAN

** Mona Hanım, okuyucularımızın büyük bir kısmının güncel Arap edebiyâtına çok yakından âşina olmadığını göz önüne alarak, kısa bir girizgâh ile başlayabilir miyiz lütfen?*

Arap edebiyâtı dediğimiz zaman aklımızda bulundurmamız ki, bu bin dört yüz seneyi aşkın bir süredir devam etmekte olan bir edebî gelenek. Arap dilinin târihi İslâmiyet'ten bile daha geriye gidiyor, bu sebeple İslâm öncesi Arabistan'dan büyük bir mîras var; ondan sonra erken İslâm; ve daha sonra da tâ günümüze kadar geliyor. Modern zamanlara geldiğimiz vakit Arap edebiyâtının artık tek bir bütün olmadığını da göz önünde bulundurmamız lâzım. Ve bununla birlikte Arap edebiyâtının değişik bölgelerde değişik süreçlerden geçmiş olması da mevzûbahis. Bu konuda, çok yuvarlak olarak, Mağrip ve Maşrik ayrımını yapabiliriz. Mağrip'ten kastımız Kuzey Afrika ülkeleri; Maşrik ise Mısır ve Mezopotamya memleketleri, Lübnan, Filistin, Irak ve sâire. Ve günümüzde Körfez ülkelerinde modern bir Arap edebiyâtı oluşmakta. Tabî ki benim ilgi alanım ve araştırmalarımın çoğunun yoğunlaştığı alan, yüzyılın başından beri bir kültürel merkez olarak Bahreyn ve Şam'ın yerini alan, veya onlarla rekâbet edebilen, Mısır'daki Arap edebiyâtının gelişimi olmuştur. İlgi alanım daha ziyâde modern Arap edebiyâtı ve özellikle nesir, roman ve hikâye.

Arap edebiyâtı hakkında genel yorumlara gitmek gerçekten de güçtür, ama öğrencilerime her zaman söylediğim şey bu edebiyâtın Fars, Osmanlı, ve hatta Urdu gibi diğer müslüman toplumların edebiyâtlarına te-

(1) Mona Mikhail, aslen Mısır'lı olup hâlen New York Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Edebiyatları bölümü başkanıdır. Mülâkat 27 Temmuz 1997'de İstanbul'da dergimiz adına Alidost Numan (B.Ü. Târih Böl.) tarafından yapılmıştır. Prof. Dr. Mustafa Fayda ile Yrd. Doç. Dr. İnci A. Birol da görüşmede bulunmuşlardır. Ev sâhibesi Güler Arıoğlu Hanımefendi başta olmak üzere sohbe katılanlar ile emeği geçenlere alenî teşekkürü borç biliriz. (Kubbealtı)

sir eden ve de onlardan müteessir olan çok zengin bir edebiyat olduğudur. Ve benim düşüncem, dünyanın bu yöresinden gelen edebiyâtın, yâni artık Necip Mahfuz ile bir Nobel ödülü kazanmış olduğu düşünülürse kendi tarzını oluşturmakta olduğudur.

Diğer taraftan, Batı'da sık sık duymağa başladığımız gibi, artık insanlar gelecekte hâlâ roman yazmağa devam edecekler mi, yoksa bırakıp sâdece birbirleri için mi yazacaklar suali sorulmağa başlandı. Ünlü bir Fransız eleştirmeninden bir defâsında roman yazımının ileride belki de sâdece ehl-i kalem arasında yoğunlaşmış olacağı yorumunu işitmiştim. Ben böyle düşünmüyorum; bence insanlar yazıp çizmeğe devam edecek. Bütün bu yeni teknolojilere, bilgisayarlara filân rağmen, bence kitap çok önemli. Ve Ortadoğu ile Kuzey Afrika söz konusu olduğunda çok daha enteresan bir durumla karşı karşıyayız. Çünkü Fransızların uzun koloni hükûmetinden beri edebiyâtın hatırı sayılır bir kısmı Fransızca idi; ve şimdi bir çok müellif tekrar Arapça yazmağa başlıyor. Ve bu gerçekten de kendine has bir edebî gelenek meydana getiriyor, ve tabîî ki aynı zamanda dünya edebiyâtının da bir parçası oluyor, yâni enteresan bir oluşum diyebiliriz.

* *Günümüz Arap edebî dünyasına nasıl bakıyorsunuz? Esnek bir bütün olarak mı, yoksa birbirlerinden farklı millî ekoller / millî edebiyâtlar olarak mı? Geç gelmiş de olsa, ulus-devletin Arap edebî kültürü üzerindeki etkileri nasıl olmuştur dersiniz? Arap edebiyâtının geleceğini nasıl görüyorsunuz?*

Yine, Arap edebiyâtı hakkında konuşacağımız zaman okurlarımızın zihninde Arap edebiyâtının bir gerçeğinin tebellür ettiğinden emîn olmalıyız. Bir yanda *Fusha* dediğimiz klasik Arap edebiyâtı var; bunu Arapça konuşabilen herkes, Arap ya da değil, anlar ve de yazabilir. Ve diğer tarafta ise *Losia*, kendi lehçelerinde yazılmış çok özel ulusal edebiyatlar mevcut; yerel edebiyatlar diyelim. Eskiden beri hep yerel veya bölgesel lehçelerde yazılmış Arap edebiyâtının makbûliyeti üzerine tartışmalar var ola gelmiştir. Bunun Arap dilinin en erken zamanlarından beri var olan bir durum olduğunu unutmamak lâzım. Meselâ *Bin Bir Gece Masalları*'nı okuduğumuz vakit, bir Suriye bir de Kahire metniyle karşılaşırız, ve bunların içinde dahi mutlaka var olmuş olması gereken yerel ağızlar sezebiliyoruz. Ben şahsen her hangi bir tenâkuz görmüyorum. Her bölge klasik *Fusha* Arapçanın yanında kendi yerel vernekülerinde kendi yerel edebiyâtına da sâhip olabilir.

Yirminci yüzyılın başından bu yana *Fusha* muazzam değişim geçir-

di; ama hâlâ Faslı, eğitimli bir kimse Kahire, Şam ya da Bağdatlı okumuş birinin yazdıklarını anlayabiliyor.

** Devamlılık hakkında görüşleriniz ne? Bir tarafta, yüksek bir edip geleneğinden Bedevî şiiirlerine, değişik seviyelerde çok köklü bir edebî geleneğe sâhip bir kültür, diğer tarafta yeni ifâde vâsıtaları ve ifâdeye çalışılan yeni mefhumlar var; bu değişimin tesîrini nasıl değerlendiriyor-sunuz?*

Daha önce de ifâde ettiğim gibi, Arap dilinin mûcizesi tâ İslâm öncesi devirlerden bu yana, bir çok yönüyle, gramatik ve sentaks bakımından, değişmeden yaşayabilmiş olmasında yatıyor. Edebiyatta ise 19. yüzyılın sonundan bu yana bâzı büyük değişimler olmuştur. Roman ve kısa hikâye türlerinin oluştuğunu söyleyebiliriz. **Muhammet Hâşim Heykel** modern Arap romanının babası kabul edilir. Şimdileri biraz münâkaşa konusu olsa da *Zeynep* isimli romanı Arapça yazılmış ilk roman olarak değerlendirilir. Enteresan olan, bu kitabı Paris'de okurken yazmış olması. Yazarken de âilesinden hayli korkuyordu. Çünkü Hukuk okumağa gitmişti, ve orada panjurlar kapalı oturmuş Mısır'ın taşrasını düşlüyordu; ve sınıf mücâdelesine filân değinen ama bayağı da romantik bir roman yazdı. Tabîî ki kendisi üst sınıflardandı, ama kitabı işçi ve çiftçileri düşünerek yazdı. Romancılık devam etti ve **Necip Mahfuz**'a 1988'de Nobel kazandıran şu anki seviyesine geldi. Ve bundan gurur duyuyorum, çünkü benim doktoram kısmen Necip Mahfuz üzerine idi, yâni onu gerek bir romancı gerekse hikâyeci olarak Nobel ödülünü almadan çok önce keşfettim. Daha birçokları var.

Gelecek nerede yatıyor? Zannediyorum ağırlıklı olarak kadın yazarlarda. Günümüz Arap kadın yazarları gerçekten de enteresan hikâyelerle ortaya çıkıyorlar. Anladığım kadarıyla Türkiye'de de gâyet vaadkâr kadın yazarlarımız varmış.

** Peki Osmanlılar hakkında ne düşünüyorsunuz? Osmanlı kültürünün Arap edebiyâtı üzerinde ne kadar etkisi olmuştur? Ya da 'Osmanlı' bir 'diğeri' imajından pek de öteye geçememiş midir?*

Şâirlerimizin bâzıları Osmanlı ve tabîî Türk şâirlerinden etkilenmişler.

Yazarlarımızın birçoğunun Türkiye ile bağları var; şiirin prensi **Ahmet Şevki**, Suriye'den, Lübnan'dan birçok başka yazar, ve daha yakın zamanlarda Irak'tan birçok şâir var, meselâ **Bülent El-Haydarî**. İsimler bile benzerlik arz ediyor. Yâni her zaman bir bağ vardı. Bildiğimiz sebeplerden dolayı Nâzım Hikmet'in bayağı tesiri olmuştur, sürgünde olması ve

sâir sebepten. Ve bir de Arap-Türk Iraklı şâirler var, serbest vezni Arapça'ya soktuğu kabul edilen **Nâzik El-Melâike** gibi.

Yaklaşık yirmi sene evvel Prof. Sait Talat Halman'la Arap, Fars, ve Türk yazarlarını bir araya getiren bir kongrenin düzenlenmesine yardım etmiştik. **Yusuf İdris, Yahyâ Hakki, Yaşar Kemal** orada olanlar arasındaydılar; ve birbirlerinin dillerini anlamadıkları hâlde bir araya gelmekten çok memnun idiler. Çünkü birbirlerinin yazdıklarının tercümelerini okumuşlardı. Ve bu da bana tercümenin önemini hatırlatıyor. Daha fazla eserin tercüme olarak yayınlanmasının gerçekten de mühim olduğunu düşünüyorum. Tabîî ki en iyisi birbirimizin dilini anlayabilmek olurdu. Ama hakîkaten düşünüyorum da, Mısır ile Fransa veyâhut Arap edebiyâtı ile İngiliz edebiyâtı üzerine mukâyeseli bir çalışma yapmaktansa, ki tabîî bu da enteresan olabilir, Türkiye, İran, Mısır ve sâire arasında mukâyeseli çalışmalar yapmak çok daha enteresan olacaktır. Zannediyorum, Akdeniz etüdleri mi dersiniz, Orta Doğu etüdleri mi bilmiyorum, kendimize bakmamızın zamanı geldi. Her ne ise, o kadar müştereklik var ki; ve zâten meselâ Nâzım Hikmet'in, bir çoğu sürgünde olup emperyalizm ve kolonializmle mücadele etmekle meşgûl Arap yazarlar arasında bu kadar popüler olmasının sebebi de bu. Ve bundan önce, Atatürk'ün ve Jön-Türklerin tesîrinin de çok önemli olduğunu düşünüyorum. Mustafa Kemal ve bağımsızlık hareketine Sâdi Zablul gibi bir çok lîderin yakınlık duyduğunu düşünüyorum. Hepsine değil büyük bir kısmına, muâsırlaşma ve sâire; ama diğer taraftan Arapça'yı bırakmadılar; fakat bunlar tartışma konusuydu. 1900'lerin başından kalma gazeteleri okursanız bunların o zamanlar tartışılan konular olduğunu görürsünüz, bence hâlâ devâm eden bir tartışma.

** Buradan bakıldığı vakit Kuzey Amerika da dâhil olmak üzere Batı'da İslâmiyet'in ve İslâm toplumları hakkında stereotipik bir biçimde son derece mutaassıp, 'gayri-medenî', terör ve şiddetle bağdaştırılmış bir telâkkinin hâkim olduğunu görüyor, ve ister istemez bunun, acaba kastî bile olabilecek, sebeplerini merak ediyoruz. Orada yerleşmiş bir Ortadoğulu olarak bu konuda fikirleriniz ne istikâmettedir? (Bu soru Prof.Dr. Mustafa Fayda tarafından Arapça olarak sorulmuş ve tarafımdan meâlen tercüme edilmiştir.)*

Tabîî İslâm'ın Kuzey Amerika'daki telâkkîsi çok cepheli bir soru. Bence büyük bir kısmı müslüman ülkelerde olup biten tarafından şekillendiriliyor. Ve tabîî ki medyanın da çok büyük bir rolü, ve bâzen muzır bir rolü var, ki bu Amerika'da gittikçe artan bir müslüman varlığına ve

artan Türk, Arap, Fars, Pakistanlı nüfûsuna rağmen böyle. Ve bu insanların arasından bir çoğunun meslekî ve akademik dünyada yüksek yerlere gelmiş olmasına rağmen, maalesef ne zaman müslüman ülkelerde nâhoş bir şey olsa, çok ters bir tepki oluşuyor. Meselâ Cezâyir'deki fecî hâdiseler; biz o kadar çok toplantı düzenleyip altında yatan sosyal ve iktisâdî şartları izâha çalıştık ki; ama genel halk için, ve Amerika medyası için yapılacak pek bir şey yok. Medyanın kendi tabiatı îtibârıyla anlamağa vakti yok, ânında çok basit cevaplara varıyor. Yâni Afganistan'da olanlara, Bosna'da Sırplarla yaşananlara muazzam acıma ve büyük ilgi var, ama sokaktaki adam anlamada zorlanıyor. Ve bu esef verici; çünkü akademik merkezlerde, İslâm dünyası hakkında öğretimde bulunan yerlerde insanlara seslenebilmek, anlatmak için ciddî bir çaba sarf ediliyor. Konferanslar veriliyor, san'at eserleri sergileniyor. Ve bütün bu çabayı hebâ etmek için tek gereken Afganistan, Cezâyir ya da Mısır'da küçük bir olay. Son zamanlarda maalesef Avrupa ve Amerika'da da terörist hâdiselere teşebbüs edildi, ve bu insanların fikrini iyice değiştirdi. Ve bu biraz da hâdiselere çok basit bir bakış tarzının üzerine de inşâ edilmiş, şu Bay Huntington'un hakkında konuştuğu medeniyetler çatışması görüşünün tesîri. Artık Sovyetler'in var olmayışı ve Batı'nın yeni bir karşı dengeye, hışmını yönelteceği bir kötü adama ihtiyâcı olduğu, ve bunun için İslâm dünyasından daha iyi bir şey bulamayacağı; tabîî bu da işin bir parçası, bir günah keçisi arayışı diyelim. Ama güveniyorum, umuyorum ki gelecek yüzyılda her şeyi yerli yerine oturtabiliriz. Bence değişimin sebebi Kuzey Amerika'da sayıları gittikçe artan, Amerikan toplumunda dolaşan müslümanlar olacak. Daha önce de söylediğim gibi bir çoğu iş dünyasında, akademik dünyada, iyi mesleklerde yüksek yerlere gelmişler, ve Amerikalılarla kapı komşusu olmuşlar. Ne yazık ki her şey dünyanın bu tarafındaki hâdiselerle bağlantılı. Burada her hangi bir tatsızlık olduğunda herkes her şeyi unutuveriyor ve medya, medya çok mühim. Ve biraz da Arap dünyasında, Türkiye'de bizim suçumuz da olduğunu düşünüyorum. Kaynaklarımız mevcut; insan kaynaklarımız, okuyup yazabilen zekî insanlarımız var. Bunları daha doğru bir imaj yansıtmak için yönlendirmeliyiz. Ve göç etmiş olan insanların sâdece Kuzey Amerika'nın sorunu olduklarını düşünmüyorum. Kendi ülkeleriyle orası arasında köprüler inşâ etmeliler, her biri bir elçi.

** Sizin kendi çalışmalarınıza dönmek gerekirse; akademik feminizm gibi dallardan ve sosyal teoriden faydalaniyorsunuz. Çalışmalarınızı teori ağırlıklı ve prensipler-arası olarak nitelendirir misiniz, yoksa bu yak-*

laşım sâdece edebiyâtı toplum içinde bir yere yerleştirme çabasından, çok da soyut olmadığı fikrinden mi mütevellit?

Evet doğru. En azından öyle yapmağa çalışıyorum. Hiç şüphe yok ki modern Arap edebiyâtını ve özellikle kadınlar tarafından yazılmış edebiyat toplumla uzlaşmağa çalışmanın bir yolu, Arap müslüman toplumunda kadının yerini anlamak toplumu anlamak için bir anahtar gibi. Kadınlar sanki sözü almış gibi, kendilerini ifâde ediyorlar ve Arap dünyasından çok enteresan çalışmalar çıkıyor. Ve bunları anlamağa çalışmak, bunların tahlîli ve Arap dünyasının geçirdiği değişim dâhilinde yorumu... Bence kadınların rolünün anlaşılması bu değişimin anlaşılması için hayâtî ehemmiyette.

Bir başka ilgi alanım popüler kültür ve popüler kültürde kadının rolü. Ve bunu yakında çıkacak olan kitabımda kadınların popüler şarkılarda, halk şarkılarında, deyimlerdeki örf ve âdetlerdeki rollerini ve kadınların bunlarla münâsebetini irdelemeği umuyorum.

** Arap akademik çevreleri çalışmalarınızı nasıl değerlendiriyor? Zihninizde belki de önyargılı bir resim belirebiliyor, bu ne derece doğru?*

Arap akademik çevreleriyle sık sık irtibat hâlindeyim. Aslında daha Mayıs ayında Mısır Kültür Yüksek Şûrâsının dâvetlisi olarak Kahire'de edebî ifâde ve Arapça'ya tercüme hakkındaki bir sempozyumda idim. Yâni gâyet iyi münâsebetlerimiz var ve çalışmalarımın farkında olmalarından çok memnûnum, arada bir beni dâvet ediyorlar.

Aslında Mısır'da gittikçe artan sayıda kadın, cinsiyet ile ilgili tetkiklere alâka göstermeğe başlıyor. Ekimde belki Mısır'a Türkiye ile de bağları olan tanınmış bir feminist yazar, Melek Hıfni Nâfiz ve târih ile hâfıza hakkında bir kongreye katılmak üzere döneceğim.

** Akademik kariyerinizin hâricinde Arap edebî eserlerini batı dillerine tercüme etmek istikâmetinde de çalışmalarınız var; aldığımız tepkiden memnûn musunuz? Arap edebiyâtı batıda yeterince tanınıyor mu? Bu kültürel yakınlaşmanın müsbet etkileri ne olabilir?*

Batı'da Arap edebiyâtının ve diğer diyârlardan bir çok edebiyâtın, ama özellikle hakkında biraz daha şey bildiğim Arap edebiyâtı, daha yeni yeni takdîr edilmeğe başlıyor, ve şüphe yok ki şu Nobel ödülü bu bâbda çok önemli. Ama Mahfuz'un kendisinin de söylediği gibi, bu sâdece bir başlangıç ve bu genel olarak Arap dünyasında hârika edebiyât olduğuna dâir bir işâret, ve bunu keşfetmenin Batı'ya sâdece faydası dokunabilir; ve tercüme öğrenmenin ve takdir etmenin çok güzel bir

vâsıtası. Ama tabii ki tercüme'yi kimin yaptığı ve nasıl yaptığı meselesi var. Diğer taraftan, edebî eserlerin, sinema gibi, başka iletişim araçlarına uyarlanması imkânı da mevcut. Daha geniş kitlelere ulaşmanın bir yolu.

Şahsen bir gün modern Türk edebiyâtından birşeyleri Arapça'ya çevirmeği ümit ederim. Bu birkaç yıl önce bâzı meslektaşlarımla düşündüğüm bir şey. Arapça'ya çevrilmiş bir kaç eser var. Bunu İngilizce aracılığıyla yapmak en iyi şekli olmayabilir, ama bu dünyaya bir çok büyük yazarın olduğunu göstermenin bir yolu. Arap dünyası Yaşar Kemal'i ve Nâzım Hikmet'i tanıyor ama benim bildiğim ve tercüme edilmeği hakke-den daha bir çokları var.

* *Gelecekteki çalışmalarınız için ne gibi planlarınız var?*

Bildiğiniz gibi kadınlarla ve Arap edebiyâtıyla ilgili bir kaç çalışmam var. Ve hâl-i hazırda Arap dünyasının ve Kuzey Afrika'nın her tarafından daha genç nesil kadın yazarlarla ilgili analitik tetkikler içerecek yeni bir kitap üzerinde çalışıyorum. Umarım kitap 1999'un başlarında yayınlanacak. Yayınlanmış bir kitabım zâten mevcut, *Images of Arab Women, Fact or Fiction?* (Arap Kadınları İmgeleri, Gerçek mi Hikâye mi?). Arapça yayınlanmış *Panayırdaki Bez Bebekler* adında başka bir kitabım daha var ve *Mahfuz ve İdris'in Hikâyesi Üzerine Tetkikler* diye bir çalışmam da var. Ve birkaç tâne de tercümem mevcut, birkaç roman ve birkaç tiyatro eseri.

* *Bu mülâkat için Kubbealtı adına size teşekkür ederim.*

SEVİNÇ ÇOKUM'UN ROMANLARINDA TÜRBE VE MEZARLIKLAR

Şahmurat ARIK^(*)

"Taşa (mezar taşına) elimle dokundum, sallanıyordu. Şarkta herşeyin fânîliğini âdeta lemsettim gibi. Bu taş da bütün ötekiler gibi, bir kaç sene sonra kaybolacak! (...) Onların yerine bizim gibi fânîler fenâyâb ol-salar, daha iyi olurdu. Çünkü o taşlar Türk nesillerine bizlerden fazla ha-yat verebilirler" der, Yahyâ Kemal, *Hisar'dan Şehitlik'e* adlı yazısında.⁽¹⁾ Şâir bir başka makâlesinde de mezarlıkların estetik boyutuna değinir ve buralarda âhîret havasını teneffüs ettiğini, huzur bulduğunu belirtir. Bi-lindiği gibi Türklerin müslümanlığı kabûlüyle İslâmiyet daha geniş bir coğrafyaya yayılmış ve hâkim olunan topraklarda ince Türk zevkinin yansıtıldığı pek çok mezarlık ve türbeler vücûda getirilmiştir. Şâhîde ve kitâbeleriyle târihe tanıklık eden bu mekân unsurları, belki de fânî âlemdeki varlığın son tezâhürleridir. İşte bu sebeptendir ki, geçmişî gele-ceğe bağliyan mezar taşı ve kitâbelerin yok olma ihtimâli, Yahyâ Kemal'i derinden sarsmıştır. Birçok edebiyatçımız da Yahyâ Kemal gibi, ölüm ve mezarlıklarla ilgili tahassüslerini çeşitli vesîlelerle dile getirmiş-lerdir. Ancak bunların bir kısmı, Yahyâ Kemal'in tersine, mezarlıkları farklı bakış açılarıyla ele almışlar, buraları sevilen insanların kaybedildi-ği veya karanlığa gömüldüğü, hüznün dolu hâtıraların uçtuğu yerler ola-rak vermişlerdir.

Yazdığı eserlerle Türk romanına yeni bir soluk getiren Sevinç Ço-kum da eserlerinde türbe ve mezarlıklara yer vermiştir. Yazarın romanla-rındaki bu mekân unsurları, Yahyâ Kemal'in fikirleriyle aynı paralelde ele alınmış, hatta daha da ileri gidilerek söz konusu öğeler, kaybolmanın veyâhut da yok olmanın eşiği olmak yerine; etrâfında varlığın filizlendi-ği, direnme gücünün ve yaşama azminin şekillendiği hayat noktaları ola-

(*) Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Böl., Araştırma Görevlisi, KÜTAHYA

(1) Yahyâ Kemal BEYATLI, *Azîz İstanbul*, İstanbul Fetih Cemiyeti, 5.bs., İst. 1992, s. 88.

rak karşımıza çıkarılmıştır. Zikrettiğimiz unsurları tespit etmek üzere yazarın şimdiye kadar kaleme aldığı **Zor** (1977), **Bizim Diyar** (1978), **Hilâl Görününce** (1984), **Ağustos Başağı** (1989), **Çırpıntılar** (1991) ve **Karanlığa Direnen Yıldız** (1996) isimli romanları inceleyeceğiz.⁽²⁾

Ele aldığımız konu îtibârıyla mezkûr eserler tetkik edildiğinde, **Hilâl Görününce** ve **Ağustos Başağı** adlı romanlar arasında büyük benzerlikler görülür. Yazarın bütün romanlarında üzerinde durduğumuz mekân unsurlarına yer verilmekle birlikte, özellikle bu iki eser yazımın ağırlık noktasını oluşturacaktır. Konu ve mekân ilişkileri dikkate alındığında birincisinde: "Kırım Türkleri"nin Ruslarla olan mücadelesi; ikincisinde de Anadolu insanının "Kurtuluş Savaşı" anlatılmıştır. **Hilâl Görününce**'de vak'a daha çok Bahçesaray etrâfında şekillenir. Burası bir zamanlar Kırım hanlığının pâytahtıdır. **Ağustos Başağı**'nda da olaylar Söğüt ve çevresinde geçmektedir. Mâlûm olduğu gibi burası da Osmanlı beyliği'nin merkezidir. Bu iki romandaki olaylar farklı coğrafyalarda, farklı insanlar arasında cereyan eder. Ancak bu ayrılıklar, Türk insanının özünde var olan birliği daha açık bir şekilde görmemize zemin hazırlar. **Hilâl Görününce**'de işlenen Bahçesaray'ın en cazibedâr mevkii Hansaray'dır. Âdeta ölmüşlerin şehri burada yeniden inşâ edilmiştir. Romanın asıl kahramanlarından olan Giray, Bahçesaray'ı sık sık ziyâret eder. Buraya her gelişinde mutlaka Hansaray'na da uğrar. Kırım hanlığı devirlerinde yapılan medrese, saray, köşk, han, hamam ve türbeleri düşünür. Hansaray'ının yanından geçerken mezar taşlarından ve yıkık türbelerden eski zamanların seslerini işitir. Buradaki geniş mezarlık, Bahçesaray'dan Han Kızı türbesinin bulunduğu Çufutkale'ye kadar uzanır. Salacık ve Kırkyar'da da evvelce pek çok saray, köşk, han ve hamam vardır. Fakat şimdi bunlardan sâdece Hacı Giray Han türbesi ve Zincirli medrese ayakta kalabilmiştir (s.42).

Giray, Hansaray'na geldiğinde Bahçesaray'ın eski günleri ile hâlihazırdaki durumunu düşünür. Etrâfındaki bahçelerde hayat ve ölüm birbirine karışmış gibidir. Hanşaray bütün ihtişamıyla arz-ı endâm ederken birkaç adım ötesinde türbe ve mezarlar vardır. Saray büyük bir soylulukla ayakta, ama bir mezar taşı gibi sessizdir. Geçmişin sesini duymaya çalışan Giray, gözlerini, türbenin altın suyuna batırılmış pencere kafeslerinde ve süslü saçaklarında gezdirir. Ama nâfile... Derin düşüncelere daldığı bir sırada, tanımadığı bir ihtiyar dikkatini çeker. Yaklaşıp konuşmaya

(2) Makâlemiz boyunca verdiğimiz sahife numaralarında, **Zor** için Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İst. 1978 baskısı; diğerleri için de Ötüken Neşriyat'ın ilk baskıları esas alınacaktır.

başladığında onun Seyyit Ali isminde bir türbedar olduğunu öğrenir. Bu ihtiyar, bakımını yaptığı türbe ve mezarlara fazlasıyla dikkat eder. Seyyit Ali'nin geçmişe duyduğu saygı karşısında Giray kendinden utanır. "Siliyorum, paklıyorum, kabirlere su taşıyorum. Böylelikle can buluyorum" (s.61) der, Seyyit Ali. Adam sanki bir yaralıya yâhut çölde kalmış birine su götürürcesine, yaptığı işe ehemmiyet verir ve ondan zevk alır. Türbedar âdeti geçmişin havasını solumaktadır. Mezarların bakımını hiç ihmal etmez. Topraklarını kabartır, üzerlerine gül fidanları diker, sular. Mezarların üzerindeki gülleri han kızına benzetir. Bunları budayınca han kızının yüreğini kesip attığını hisseder.

Seyyit Ali'ye göre Kırım eski hanlık devirlerinden çok uzaklardadır. Kuvvet ve kudretin yitirilmesiyle herşey yıkılmaya yüz tutmuş, Türklük şuur ve gurûru, Rusların insâfına bırakılmıştır. Giray tekrar düşünmeye başlar. Kırım Türklerinin üzerine sanki ölü toprağı serpilmiştir. Bu sırada daha önce tartıştığı Samuel'in öfkeli ve kibirli haykırışını tekrar işitir: "Git de kavukları kırılmış mezar taşlarına bir bak!" "Bahçesaray hayal oldu ağa. Sen ne söylersin? Hani nerde hanlarınız, hani nerde o ihtişamlı devir? Git de kavukları kırılmış mezarlara bir bak! O Giraylar öldü, mezar taşları paramparça oldu." (s.62). Birşeyler yapamamanın verdiği çâresizlik karabasan gibi üzerine çöker. Seyyit Ali de aynı hislerle azap çekercesine: "Başsız kalan Kırım'a başsız mezarlar..." der. Ardından şâhideleri kırılmış mezarların evvelki hallerini anlatır. Babasının anlattığına göre Seyyit Ali daha beşikteyken, Potemkin adında bir Rus komutanı Kırım'ı yerle bir etmiş. Şehirler yakılıp yıkılmış. Evler yakılırken müslümanlara duyulan kin ve nefret en acı şekilde kendini göstermiş ve mezar taşları bile kırılmıştır. İhtiyar bunları anlattıktan sonra, buralarda kimsenin kalmadığını, kendisinin de gitmeyi düşündüğünü, ancak mezarlık ve türbeleri bırakmadığını söyler. "Geçmişten kopamadım. Cédlerimiz ruhları yakama yapıştı. Kaldım oğul" der (s.63). Türbedar sözlerini tamamlayınca Giray türbelere doğru yürür. Demir parmaklıklardan pencerelerin ardındaki sessizliği, ihtişamlı devirlerin sonunu seyreder. Hanlar ebedî uykularına dalmışlar, sefere çıktıkları günlerin heyecânını, coşkunluğunu, davul seslerini, atların tozu dumana katıp yollara dökülüştünü, cenk sırasında "Allah, Allah vur ha!"larını da bütün geçmişle beraber sanki türbelerin karanlık duvarlarına gömmüşlerdir (s.63). Onlar vazîfelerini yapmışlardı. Giray'a göre saltanat ve kudretin sırları burada gizlidir. Tam bu sırada Seyyit Ali'nin ağladığını duyar. İhtiyar bir yandan ağlıyor, bir yandan da konuşarak mezar taşlarına sarılıyordu. Sonra: "Ah

sâhipsizlik... Mübârek insanlar, yiğitler, gönül erleri, ilim sâhipleri... Neredesiniz? Bizi bir başımıza bırakıp da nerelere gittiniz?" der (s.64). Giray bu sözleri dinleyince bir an için ürperir. Sanki kabristandaki mezar taşları, sâhiplerinin ayağa kalkmış, taşlaşmış hayalleri gibi görünür. Kırım Türklüğü tekrar ayağa kalkmalıdır, kalkacaktır da! Bu hisler -mâziye duyulan hasretle- Türk büyüklerinin yattığı kabirler etrafında filizlenir ve boy gösterir.

Bahçesaray'ın işgâli ile Hansaray'ından ayrılmak zorunda kalan Seyyit Ali Çavuş, Giray'ın yanına Eski Yurt'a gider. Kabristandan, türbelerden ayrılması türbedârın yüreğinde onulmaz bir yara açmıştır. Sanki yakınlarından ayrı düşmüş, dostlarına vefâsızlık etmiştir. Onlardan ayrı yaşamayacağından dert yanar. Giray'la babası, Eski Yurt'ta birçok türbe ve mezarlığın olduğunu söylerler. Kırk Azizler mezarlığı, Yati Bey bin Ertuğrul kabri, Gündüz Bey bin Ertuğrul kabri, Bereket Han kabri, Togan Han kabri ve Çufutkale'deki türbeler yanında birçok da mezarlık vardır burada. Üstelik bunlara bakan kimse de yoktur. Giray türbedâra: "İşte sana istediğin kadar kabir ve türbe. Bunlarla ilgilen, her tarafı güllerle aydınlat", der. Bu sözleri işiten ihtiyarın gözleri ışıldar, yüzü aydınlanır ve sevinçle: "Nereye gitsek, ölümün uzağına düşmüş sayamayız kendimizi. Hay sen çok yaşa Giray Can! Bundan böyle buradaki türbeleri, mezarları beklerim" diye söze devam eder (s.276). Vefa hissi bir nebze de olsa bundan böyle Eski Yurt'ta yeşerecektir.

Hilâl Görününce'de mânevî merkez hükmünde olan türbe ve mezarlıklar **Ağustos Başağı**'nda biraz daha ağırlık kazanarak eserde yerlerini alırlar. Önceki romanda Kırım hanlığının merkezi olan Bahçesaray, türbe ve mezarlarıyla yeniden dirilmenin ateşleyicisi olarak verilmiştir. Bireylerin direnme gücünü kazanmaları, Türk büyüklerinin kabirleri başında olmuştur. Ancak bu hal fertlerden geniş kitlelere ulaşamamıştır. Ağustos Başağı'nda da yine bir merkez, Osmanlı rûhunun merkezi olan Söğüt, aynı vazîfeyle romanda yerini almıştır. Eserde bu şirin beldenin "Milli Mücâdele"nin kıvâma gelmesinde önemli rol oynadığına şahit oluruz. Ancak bu eserde **Hilâl Görününce**'dekinin tersine, hürriyet ve istiklâl fikirlerinin fert bazından çıkıp kolektif şuur boyutlarına ulaştığını, Çokum'un romanları içerisinde en fazla bu romanda türbe ve mezarların anıldığını görüyoruz. Değişik vesilelerle bakışa sunulan bu yerler, eserde kullanılan mekân unsurlarının ağırlık noktasını oluştururlar. Eserin özünün teşekkülünde de buralarda yatan Türk büyüklerinin çok önemli tesirleri vardır. Romanda mânevî atmosferin hazırlanmasında Osmanlı'nın ilk

yerleşim yeri olan Söğüt'teki mezar ve türbelerin kullanıldığı açıkça görülmektedir. Zikrettiğimiz mekân unsurlarının kullanımına ilişkin bâzi örnekler verelim:

Hilâl Görününce'de tanıdığımız türbedar Seyyit Ali Çavuş'a karşılık **Ağustos Başağı**'nda da küçük bir türbedarla karşılaşırız: Yetim Hikmet'le. Müftü Efendi'nin mânevî evlâdı olan Hikmet, on üç - on dört yaşlarında saf bir çocuktur. Müftü türbelerin anahtarlarını Hikmet'e teslim etmiştir. Bu küçük çocuk türbelerde yatıp kalkar.

Eserin ilk bölümünde Söğüt çevresinde yapılan yörük bayramlarından söz edilir. Efendi Hâfız, oğlu Veli'ye eski bayramları anlatır. Yörük bayramlarında kıra çıkılır, türbelerin etrafına çadırlar kurulur, şenlikler düzenlenir. Dört bir taraftan insanlar buraya akın eder. O zamanlar türbelerin etrafında kurulan "aş çadırları" kazan kazan pişirilmiş şifâlı pilavlarla doludur (s.39).

Efendi Hâfız'ın anlattıklarına göre civardan üç yüz beş yüz atlı buradaki şenliklere katılır, cirit oynarlarmış. Bunların içinden Karakeçililerin ciritlerine doyum olmazmış. Çelebi Mehmet câmii, Kuyulu mescit, Balaban câmii ve Hamidiye câmiinde okunan mevlitlerle her taraf dolup taşarmış. Geceleri türbelerin ve câmilerin ışığından etraf gündüz gibi aydınlanırmış (s.40). Ancak arka arkaya patlayan muhârebeler, millette bayram yapacak hal bırakmaz. Uzun savaşlar sonunda memleket yangın yerine dönmüş, çehreler ve gönüller kavrulmuştur. Bıkınlığın kol gezdiği bu topraklarda ellerinden birşey gelmeyen insanlar çarnâçar emrihakkı beklemektedir. Böyle geçirilen günlerden bir gün Efendi Hâfız, müftü Mustafa Efendi'yi Ertuğrul Gazi türbesinde bulur. Türbenin etrafı mezarlarla çevrilidir. Gündüz Beyin kabri önünde derin düşüncelere dalan Müftü Efendi, Hâfız'ı görünce: "Düşündüm Hâfız. Eski zamanları düşündüm. Ertuğrul Beyimizi, Osman Gazi'yi ve Orhan Beyi. Muradları, Fâtihleri... Ve ondan sonra bugüne geldim. Gördüm ki budana budana o koca ağaçtan geriye pek birşey kalmamış" der. (s.41). Kendi kendine hayıflanır. Bu sahne, hatırmıza hemen Giray Can'ı getirir. Hansaray'ında Gazi Girayların kabirleri başında kendinden utanan, elinden birşey gelmeyen Giray Can'ı. Aynı şekilde, burada da geçmiş ile hâli mukâyese eden ve kendi nefsine yuf çeken Müftü Efendi'yi görürüz. Tıpkı Giray gibi o da Türk büyüklerinin mezarları başında geçmişin ihtişamını tahattur eder. Müftü Efendi kısa bir sessizlikten sonra Gündüz Beyin ayak ucundaki yaban gülüne eğilir ve milletin hâlini ona benzetir: "Şimdi, aşısız yaban güller devridir." Konuşmalarına devam ede ede mezarlıkta yürü-

meye başlarlar. Savcı Beyin Halime Hâtunun, Kara Mürsel'in, Konur Alp'in ve daha nicesinin mezarı hep buradadır. Efendi Hâfız, burada yatanların devleti devlet eden insanlar olduğunu düşünür. Onlar vazîfelerini yapmışlar ebedî âleme göçüp gitmişlerdir. Ya geride kalanlar?.. Vazîfelerini yapmışlar mıdır? Gözlerinin dolduğunu göstermemek için başını eğerek konuşmasına devam eder. Efendi Hâfız, Sultan Abdülhamid Hânın vefâtıyla Söğüt'ün yetim kaldığını söyler. Ulu Sultan, atasının ocağına sâhip çıkmıştı. Zîra o, cihan pâdişâhı Yavuz Selim gibi maddî inkişâfın mânevî ihtişâm üzerine bina edilebileceğine inanıyordu. Yıkılmış, harap olmuş yerleri taş taş, duvar duvar tâmir ettirmişti. Burada nereye bakılsa onun eseri vardı. Gezinti sırasında bir ara Müftü Efendi sözü Yunan işğaline getirir. Yunan'ın Söğüt'e kadar gelme ihtimali onu tedirgin eder. Asıl korkusu dilinin ucuna gelir, ama söylemeye dili varmaz. Sözü'nün sonunu getiremez, gözleri türbenin pencerelerinde dolaşır. Sonra, Söğüt elden giderse Ertuğrul Beyin, Osman Gazi'nin ve Orhan Gazi'nin kemiklerinin sızlayacağını söyler. "Gayrı toparlanmak" lâzımdır. Efendi Hâfız da türbenin bahçesinde çâreler ararcasına dolaşır. Küçükken rüyâsında Ertuğrul Gazi'yi gördüğünü hatırlar. Ertuğrul Gazi: "Söğüt'e iyi bakıyormusun? diye sormuştu kendisine. Efendi Hâfız işte o zamandan beri kendini Söğüt'ün bekçisi saymıştı. Mezarlıkta süren uzun sohbetin ardından, "Millî Mücâdele"ye destek verme kararı çıkar. Artık yanık gönüllere su serpilme vakti gelmiştir. Söğüt'te kuvâyımilliye birliği kurulacaktır (s.45). Memleketin mukadderâtıyla ilgili böyle bir karârın, Türk büyüklüğünün yattığı bir kabristanda alınması son derece ilginçtir. Sanki o yüce ahfâdın torunları cedlerinin mânevî himmetini almışlardı. Bu kararın ardından olaylar olanca hızıyla gelişir ve Yunan işğaline karşı mücâdele başlar. Yunan askerleri dört bir tarafta gittikleri yere ölüm saçarlar. Kuvâyımilliye birlikleri olanca kuvvetleriyle işgalcilere karşı koymaya çalışırlar. İstanbul'un işğali haberi her tarafı yasa boğar. Hâdiseyi duyan Efendi Hâfız, kanının parmak uçlarından çekildiğini hisseder. O an türbeye doğru gitmek ister. Ferahlayacak, sığınacak bir yer arar. Dalgalarla boğuşan, kıyıya vurmak için çırpınan biri gibi, ötede çamların, servilerin altındaki türbeye doğru yürür. Gözü Hikmet'i arar, seslenir. Gevşek, tembel görünümüyle Hikmet dışarı çıkar ve Hâfız, Hikmet'ten türbeyi açmasını ister. Kapı açılır. Çarıklarını çıkaran Hâfız, annesinin kucağına atılan çocuklar gibi içeri koşar. Duvarların nakışlarına, tavana göz gezdirir. Binbir emekle dokunmuş kilimler, halılar... Usulca sandukaya yaklaşır. Fâtiha okur ve sandukanın örtülerinden gönlüne birşeyler çizer. Yüreğin-

deki ağırlık dağılıncaya, yeniden güç buluncaya kadar burada kalır. Bir müddet sonra da toparlanıp çıkar (s.119). Hikmet'e İstanbul'un işgal edildiğini söyler. İstanbul'da nice türbe, câmi ve saray vardır. Buralar hep işgal edilmiştir. "Dua edelim de kurtulsun o kubbeler, o türbeler düşman eline kalmasın..." der (s.120).

Dördüncü bölümün sonlarında Veli ile Hikmet'in konuşmaları verilir. Savaşta küçük çocuklara da iş düşecektir. Veli'ye bundan sonra siper kazma görevi verilir. Yetim Hikmet de her zamanki gibi türbeleri beklemeye devam edecektir. Kendisine göre onun vazîfesi de budur. Hiçbir iş yapmadığı için Hikmet'i küçümseyen Veli, ondan şu cevâbı alır: "Gâvura çiğnetmemek gerek. Nöbetçilik gibi bir iş benimkisi. Ben o türbeyi beklemesem işler rast gider mi Söğüt'te? De bakalım Efendi Hâfız'ın oğlu? Rast gider mi ha?" (s.179). Hikmet, türbelere bakıldığı, onlara sâhip çıkıldığı oranda Söğüt'ün iyiye doğru gideceğini düşünür.

Çerkez Ethem'in kuvâyımilliye birlikleriyle mücâdeleye başlaması sırasında Efendi Hâfız bir rüya görür. Ertuğrul Gazi türbesinin kandilleri birden sönmüştü, türbe karanlıklar içinde kalmıştır. Efendi Hâfız'ın içindeki kasvet çoğalır. "Türbenin kandilleri niye söner? Bir felâket işâreti midir bu?" Kötü bir şeylerin olacağını tahmin eder. Zâten Yunan birlikleri de ilerlemektedir. Derken kötü haberi Müftü Efendiden alır: "Yunan, Bursa ve Uşak üzerinden harekete geçmiş"tir. Hâfız, rüyam çıktı diye düşünmeye başlar (s.198).

Hikmet, düşman Söğüt'e gelse bile, onları türbeye sokmamaya karar verir ve uyumadan beklemeye başlar. Ertuğrul Gazi türbesine girmek için önce onu ezip geçmeleri gerekecektir. Halk birer birer Söğüt'ü terketmeye başlar. Ertuğrul Gazi türbesi gerilerde kalırken Söğütlülerin yüzleri asık, kalpleri de buruktur. Söğüt'süz olmayı birgün bile hatırlarına getirmemişken şimdi ata yâdigârı bu beldeden kopmaya başlamışlardır. Bir Yunan birliği ise Bilecik'e yaklaşmaktadır (s.243). Hikmet'in dışında herkes Söğüt'ten ayrılır. O, türbeyi beklemeye devam eder. Yusuf, Hikmet'i zorla Söğüt'ten dışarı çıkarmaya çalışsa da Hikmet ilk fırsatta onun elinden kurtulur ve türbenin ıssız bahçesine geri döner. İlerleyen günlerde Yunan askerleri Söğüt'e gelir. Hikmet silâh sesleriyle uyanır ve korku içerisinde boynundaki anahtarları sıkıca tutar (s.251). Biraz sonra askerler türbeye gelir ve kilitli kapılara, pencerelere ateş açarlar. Sonra kapıya doğru yürümeye başlarlar ve önlerine: "Durun durun!" diye haykıran küçük bir çocuk, Hikmet çıkar. "Girmeyin içeri, durun! Ertuğrul Gazi Beyimizi rahatsız etmeyin!" der. Bu sözün ardından Hikmet'in başı-

na bir dipçik iner ve askerler kapıyı kırarak türbeye girerler (s.252).

Hikmet bir müddet sonra kendine gelir ve soluk soluğa bir bayıra tırmanır. Geriye dönüp baktığında kaybolup giden bir rüya görür. Söğüt alevler içerisinde yanmaktadır. Ancak Hikmet'i mutlu eden birşey vardır: Her yerin yanmasına rağmen, birkaç yerle berâber Ertuğrul Gazi türbesi yanmamıştır. Hikmet, her taraf yansın, ama türbeye birşey olmasın düşüncesindedir (s.254).

Söğüt'ü ateşe veren Yunanlılar, "Gündüzbey" köyüne de girmişlerdir. İzzet ve berâberindekiler ne pahâsına olursa olsun burayı tekrar alacaklarına ant içerler. Yoksa Gündüz Beyin kemikleri sızlayacaktır. Ve köy geri alınır (s.255).

Yunanlılar'ın geri çekilmesiyle Söğütlüler ata yâdigârına tekrar kavuşurlar. Hikmet de berâberlerindedir. Söğüt yok olmuştur. Âdeta Söğüt'te Söğüt'ü aramaya başlarlar. Evlerine, bakmadan, hemên Ertuğrul Gazi türbesine giderler. Hikmet çoktan Gündüz Beyin mezarı başına varmıştır bile. Tuhaf bir sesle burada ağlamaktadır. Yunan askerleri öfke ve kinlerini türbeye de kusmuşlar, pencere kepenklerini kurşunlayıp, sandukayı devirmişlerdir. Efendi Hâfız ve diğerleri, daha evlerine gitmeden, büyük bir şevkle türbeyi tâmire koyulurlar (s.263).

Devam eden muhârebenin şiddetlendiği bir sırada mülâzım Refik Bey, gördükleri türbeyi, askerlerine "Basri Türbesi" diye tanıtır. Bu türbe askerleri heyecanlandırır. Seyyit: "Ardımızda Basri Baba var o bizi korur" der (s.326). Sayıları az olmasına rağmen Basri Baba'nın himmetiyle dayanacaklarını ve gâlip geleceklerini düşünürler. Tam o sırada düşman topları ardarda patlamaya başlar ve arkadaki türbeden bir infilak sesi yükselir. Seyyit, türbenin yıkıldığını ve bir anda gücünün tükendiğini hisseder. Tozların dağılmasından sonra türbenin sâdece dış duvarının yıkıldığını görür ve yeniden bir şahlanışla düşman üzerine atılır. Sanki Basri Baba dimdik ayakta ve kılıcıyla düşmanın üzerine yürüyecektir. Askerler türbeyi böyle görürler. Selim, arkasında soluğu ateşten olan Basri Baba'nın onlara kol kanat gerdiğini düşünür. Sanki "Komayın kâfiri! Haydi yiğitler..." diye askerlere seslenir. Bu coşku ile mehmetchik süngü hücumuna geçer ve mülâzım Refik Bey burada şehit olur (s.327).

Roman boyunca Anadolu'nun en güzel, en değerli yerlerinin, ecdâdın yattığı türbe ve mezarların bulunduğu topraklar olduğu dikkate sunulmuştur. Vatanın her tarafı ata yâdigâridir, ancak buraların ayrı bir ehemmiyeti vardır. Memleketi ayakta tutan mânevî sütunlar buralardadır. Osman şehit olduğunda, Yusuf onu Söğüt'ün en güzel yerine gömmek is-

tediğini, ancak oralara gidemediklerini söyler. Osman'a göre Söğüt'ün en güzel yeri Ertuğrul Gazi türbesinin bulunduğu yerdir (s.407).

Yunan askerleri kaçmaya başladığında bütün yurttaki bayram havası vardır. Söğüt'ün bütün kadınları eski zamanlarda olduğu gibi Ertuğrul Gazi türbesini ziyaret ederler. Savaşın nihâyetinde Söğüt'e geri dönenler ilk önce türbeyi ziyaret ederler. Sonra da eski mahallelerinde yıkık duvarlar arasında dolanarak yapacakları yeni evleri planlarlar (s.432).

"Göç romanı" hüviyeti taşıyan **Çırpıntılar**'da türbeden ziyâde mezarlıklar kullanılmıştır. Eserde geçen mezarlıklar, daha çok, ölümler diyârının dışardan görüldüğü gibi itici olmadığı fikrinin verilmesinde kullanılmıştır. Orada da kendine göre hayat devam etmektedir, orada da huzur ve sükûnet vardır. Romanda Tekin'in kız kardeşi olan Aysun, geçirdiği bir trafik kazası sonucu hayata gözlerini yumar. Zincirlikuyu mezarlığına gömülür. Esra, Tekin ve Korhan, Aysun'un kabrini ziyârete giderler. Başlangıçta Korhan'ın mezarlıktan korkacağı endişesine kapılırlar. Ama ziyâreti öğrenmesi gerektiği düşüncesiyle onu da beraberlerinde götürürler. Tekin-Esra çiftinin bu fiilleriyle yazar, okuyucularına yeni bir mesaj verir: Kabir ziyâreti ve genç nesillerin böyle bir gelenekten haberdar edilmeleri. Esra ölümler diyârında ummadığı bir havayla karşılaşır. Boylanmış otların arasında Avustralya'da göremediği çiçekler vardır. Ölümlerin içerisinde hayatın ne kadar canlı olduğunu görür. Kuşlar sanki her yeri bırakmış da burada öterler. Esra bu manzaraya hayran kalır ve: "İnsan mezarlıkları da özlermiş" der (s.166). Burada, alışlagelen ölümün soğuk yüzü, farklı bir açıdan gösterilir. Mezarlık, korkulan, kaçılan bir yer değil; sevilen, aranan hatta özlenen bir mekân olarak verilir.

Tekin önce oğlu Korhan, sonra da karısı Esra tarafından terkedilir. İstanbul'da tek başına kalır. Derken mezarlıkları dolaşmaya başlar. Zamanla Hüseyin isimli bir mezarlık bekçisiyle dost olur. Hüseyin, ölümü diğer insanlara göre oldukça farklı algılar. Mezarlığı olabildiğince benimsemiştir. Yeni ölümlerin kabristana gelmesi onu yeni dostlar edinmişçesine rahatlatır. Böylelikle yalnızlıktan kurtulduğunu hisseder. Toprak, altındaki kemiklere rağmen üstünde bir yığın güzelliği sergiler. Hüseyin'e göre burada güneş, şehrin diğer kısımlarına göre daha fazla gülmüş (s.273). Burası Tekin'in annesi, babası ve küçük yaşta kaybettikleri oğlu Erhan'ın yattığı Feriköy'deki mezarlıktır. Oğlunun mezarının yan tarafında, sanki taşlardaki isimleri okumak için eğilmiş gibi duran bir Osmanlı kavuğu uzanmıştır (s.273). Tekin mezarların bakımını yaptırtırken kendisi için de bir mezar hazırlar. "Ölmeden önce ölüme hazırlanma"ya

karar vermiştir sanki.

Tekin, mezarlıkta o kadar huzur bulur ki evine bile gitmek istemez. Hakkında hemen hemen hiçbirşey bilmediği Hüseyin'le dost olur. Ölüm onun için belki de doğmaktan daha tabiidir. Mezarlıkta sanki evindeymiş gibi rahat eden Hüseyin: "Ben alıştım şu mevtâlara bey. Bâzen rüyama girerler, tanıtırlar kendilerini" der (s.275). Tekin buradaki sessizlikte huzur bulur. Bâzen ün yapmış kimselerin mezarlarıyla karşılaşır. Taşlara sinmiş o sessizlikten herşeyin geçici olduğunu hisseder. Tekin, kış aylarında da mezarlığa gitmeye devam eder. Kar yağmaya başladığında, mezar taşlarının kar taneleriyle süslendiğini görür. Ardından şubat veya mart aylarında mezarlığa gül fidanları dikmeye karar verir. Sonra kendisi için yaptırdığı mezarı ziyâret eder. Tekin, mezarlığı ölümün kıyısı olarak görür ve ölümün sâhilinde oturduğu hissine kapılır (s.278). Buna rağmen ölüm fikri onu hiçbir zaman için korkutmaz. Yazar burada mezarlığı kullanarak okuyucularına bâzı mesajlar yollar: Dünyanın geçiciliği, ölümün tabiiği, insanın ölüme hazırlanması gerektiği, ölümün bir son olmadığı vb. Tekin ve Esra'nın bakış açılarıyla ölüm ve mezarlıklar daha mûnis gösterilmeye çalışılır.

Aynı yaklaşımı **Karanlığa Direnen Yıldız**'da da görmek mümkündür. Ölüm de doğum gibi, farklı bir âlemde doğmak şeklinde takdim edilir. Önceki romanlarda olduğu gibi mânevî dinamiklerimiz arasında olan cedlerimiz saygı ile yâdedilir. "Horasan erleri" bunlardandır. Bu erenler Horasan'dan, Merv'den, Belh'ten, Herat'tan, Nişâbur'dan kalkıp Anadolu'ya kadar gelmişlerdir. Emrihak vâki olduğunda yine bu topraklara gömülmüşlerdir. Kimisi bir kümbet altında, kimisi de tevâzu içerisinde; ya taşsız ya da adsız bir mezarda yatarlar. Bu mezarlara bâzen bir evin avlusunda, bâzen bir gül dibinde, bâzen de bir tepenin doruğunda; ya da herhangi bir mahallede istimlak edilmiş bir yolun ortasında rastlayabiliriz. Her taraf onların mezarlarıyla doludur. Şehirlerin ve gönüllerin mîmârı olan bu insanlar "koruyucudur ve korunurlar" inancıyla, halk arasında şefaathı yapırlar. Veysel ağabey, gittikleri yerde ilmin ocağını tütüren bu yüce insanları kendisine rehber edinir. Bu sonuca Anadolu'nun dört bir yanına saçılmış türbe ve mezarları düşünerek ulaşır. Bu fedâiler çarşılarından hanlara, hanlardan su kıyılarına konmuşlar, köprüler aşır dağ doruklarına, ovalara uzanmışlardır. Veysel kimi zaman, "Anadolu'da bir kasaba tenhâlığındaki türbelerinde, çerçevesi tozlu kitâbeleri görür, üç beş satırla anlatılmış o koca dünyaya ne kadar büyük bir haksızlık edildiğini", düşünür (s.88). **Karanlığa Direnen Yıldız**'da türbeler müşahhas ola-

rak verilmemiştir. Somut olarak romanın sahifelerinde herhangi bir türbeyle karşılaşmayız. Ancak gönüllerde Horasan erlerinin yattığı bir mezara yâhut türbeye her zaman için rastlayabiliriz.

Kanayan Balkan yarasının anlatıldığı **Bizim Diyar**'da, Balkanlardaki insanlara yıllarca analık babalık yapmış olan sonra da ihânete uğrayan "Evlâd-ı Fâtihân"ın ıztırâbına tanık oluruz. Bulgar çetelerince eşi öldürülen Gülsüm Ananın acısını yüreğimizde hissederiz. Gülsüm Ana, kocası Ali Beye bir türbe yaptıramadığına çok üzülür. Şimdi bu topraklardan göç etmeye mecbur bırakılmışlardır. Kendisi türbe hazırlatamamıştır, ama torunları birgün tekrar buraya gelecekler ve Usturumca'yı ayakta tutan Ali Beye güzel bir mezar yaptıracaklardır. Hatta bu kabre lâle, süm-bül ve yediveren gülleri dikeceklerdir (s.202). Sevinç Çokum, **Bizim Diyar**'la Balkan göçünün acı dolu hâtıralarını, silinmez izleriyle okuyucularına aktarır. Bunu yaparken diğer unsurlar yanında Ali Beyin taşsız mezarını da kullanır. Bu vesile ile genç nesillere tekrar gidilmesi gereken bir "Kızıl Elma"yı gösterir. Kendi kültürleriyle yoğrulan ve pişen torunlar, değişik vesîlelerle de olsa eski topraklarına bir gün geri döneceklerdir.

Yazarın ilk romanı olan **Zor**'da da bahsettiğimiz mekânlar kullanılmıştır. Ancak burada geçen türbe ve mezarlığın diğerlerine göre ehemmiyeti oldukça azdır. "80 ihtilâli" öncesini anlatan eser, o dönem gençliğini peşinden sürükleyen siyâsî uçurumlardan bahseder. Baş kahramanlardan olan Devrim Hanım, vefat eden anne ve babasının yok olduğuna inanır. Mezarlığın yanından geçerken dönüp bakmaz bile. Bu mekânın varlığı kendisini oldukça rahatsız eder (s.107). Romanların tamâmını düşündüğümüzde, mezar ve türbelere yüklenen bu mânânın sonraki eserlerde tekrar edilmediğini görmekteyiz. Yazar, denize nâzır, şebboy kokularının savrulduğu, boğaz esintilerinin huzur taşıdığı bir mekândan, bir türbeden de söz eder (s.179). Saf çiçek kokularının etrâfını sardığı bu türbe, İstanbul'un bunaltıcı atmosferinde ziyâretçilerine saâdet sarhoşluğu bahşeder. Her iki mekân unsuru da bireylerin dünya görüşlerinin verilmesine hizmet ederler.

Netice olarak, incelediğimiz romanlarda konu edinilen mekân unsurlarının –fonksiyon itibâriyle– benzerlikler arz ettiğini söyleyebiliriz. Genelde mezar ve türbeler merkez alınarak, ecdâda saygı ve hürmet hissinin oluşması vurgulanmıştır. Yazar, maddî inkişâfın mânevî zemine oturtulması fikrini, türbelere sâhip çıkılmasının lüzûmuyla iç içe vermiştir. Özellikle **Hilâl Görününce** ve **Ağustos Başağı**'nda en önemli mekân unsu-

ru olan türbe ve mezarlıklar, hürriyet ve istiklâl fikirlerinin canlı tutulabilmesinde bilhassa işâret edilirler. Kırım Türklerinin ve Anadolu insanının tekrar dirilişi, millet ve memleket lehine yeşeren hamiyet hisleri, bahsi geçen mekânlarla dikkatlere sunulmuştur. Sînelerde yanan bağımsızlık ateşi ilk defa buralarda alevlenir. İncelediğimiz romanlardaki bireyler, türbe ve mezarlıklara sığınır, huzur ve saâdeti buralarda arayıp bulurlar. Çâresiz kalan insanların derdine ancak buralar derman olur. Dünyanın fânîliği üzerinde durulurken "ölmeden önce ölüme hazırlanılması" gerektiği fikrinin de yine aynı yerlerde altı çizilir. Bu sebeple yazar, zamanla yabancı kalınan bu mekânlara, daha yakın olunması gerektiği düşüncesine yer verir. Nihâyetinde türbe ve mezarlıklar, ölümün daha mûnis gösterilmesinde kullanılmış olur. Çocuklara âhiret inancının verilmesinde de rol alan mezkûr mekânlar, kabir ziyâreti gibi dînimizde var olan âdetlerin telkîninde de vazîfelendirilirler. Çokum'un romanlarında görülen bâzı türbe ve mezarlar, Türk büyüklerinin istirahatgâhı olarak da verilmiştir. Bu düşünceyle burada yatanların mânevî himmetlerinin devam ettiği anlatılır. Bununla gençlere yeni ufuklar açılır ve "himmeti, milleti olan" insanlar örnek gösterilir. Sonuçta yazar husûsî bir tasarrufla, mezarlıklara kovulan ölüm fikrini hayatın ortasına taşır. Ölüm daha normal ve daha ünsiyetli gösterilir. Böylece türbe ve mezarlıklar, akıl ve kalplere durmadan birşeyler fısıldayan; fikirleri, hayalleri ve hâtıraları şekillendiren ulu bir nâsih olur.

İNSAN DÜŞÜNCESİNDE GURBET MEFHÛMU-1

Ayşe Göktürk TUNCEROĞLU

Eylül ayı gurbetten bahsetmek için en iyi aydır, desem yanlış bir hüküm-mü vermiş olurum? Gurbet ile sonbahar ayları arasında bir yakınlık bulduğumuz yalan mı? Peki ama neden? Sonbahar yaprakların sararıp döküldüğü mevsim. Yeşil ne kadar dirilik, canlılık, neşe rengi ise sarı da o kadar keder, hüznün, melâl rengi. Sonbaharda tabiata çöken mahzunluk insan rûhunu da etkisi altına alır ve Yahyâ Kemal "Eylül Sonu"nda der ki:

*Günler kısaldı. Kanlıca'nın ihtiyarları
Bir bir hatırlamakta geçen sonbaharları.*

Sonbahar tabiattaki yıpranmadan, solup sararmadan mülhem olarak dâima insan ömrünün ihtiyarlık zamanlarına teşbih edilmiştir. Bütün hüznü de buradan geliyor belki.

Öyleyse böyle bir Eylül ayında gurbetten söz açmanın zamanı değil mi? Çünkü "gurbet" kelimesinde de sonbaharın sarı rengi vardır.

Gurbet kelimesinde hüznün vardır, gariplik vardır.

Gurbet nedir? diye düşünsek... Bu soru bana başka bir soruyu hatırlatır:

Gurbet nedir bilir mi o menfâya gitmeyen?

diye sorar Yahyâ Kemal. Ben şimdi "o menfâda" olduğuma göre vatan-dakilerden daha mı iyi bileceğim gurbetin ne olduğunu?

Gurbetin, hepimizin aklına ilk gelen, en yaygın karşılığı, "vatandan ayrı olmak, uzak olmak"tır. Memleketimizden, Türkiye'den uzakta olmak.

Burada "vatan" mefhûmu karşımıza çıkıyor. Mâdem gurbet vatandan uzak oluş, vatan nedir? Cevâbı basit görünen bir soru. Soru olması

bile lüzumsuz addedilebilir. Vatanın ne olduğunu bilmeyen mi var? Fakat gelin bir târif edelim. İlk aklımıza gelen: "Vatan doğup büyüdüğümüz yerdir" cevâbı olacak. Şehir, kasaba, köy olarak doğup büyüdüğümüz yer mânâsına da zaman zaman gelir ama asıl o değil; devlet, ülke, memleket olarak doğup büyüdüğümüz yer. "Türkiye vatanımızdır." diyoruz.

Söz açılmışken "memleket" kelimesinin ikinci bir mânâsı vardır dilimizde. Doğup büyüdüğümüz şehir, kasaba, köy karşılığı olarak bu ikinci "memleket" kullanılır. "Memleket neresi?" diye sorarız. "Adana... Erzurum..." derler. "Memleketlisiymiş" deriz. Yâni hemşehrîsi... Bu mânâda "memleket" kelimesinin zıddı da halkımız arasında "gurbet"tir. Doğup büyüdüğü kasabadan ayrılıp başka bir kasabaya gelin giden kız gurbete çıkmış sayılır.

*Aşrı aşrı memlekete kız vermesinler.
Annesinin bir tânesini hor görmesinler,
Uçan da kuşlara mâlum olsun,
Ben köyümü özledim...*

"Aşrı aşrı memleket" iki köy ötesidir, ama yabancı yerdir, gurbettir. Hele genç gelin mutlu değilse büsbütün gurbettir.

Gurbetin ilk târifini "vatandan ayrı oluşturun, uzak oluşturun" şeklinde yaptık ve vatan da "doğup büyüdüğümüz ülkedir" dedik. Acaba yeterince doğru bir târif mi? Bugün birçok Türk çocuğunun doğum yeri, büyüdüğü yer Amerika. Onların vatani burası mı oluyor? Ve onların gurbeti Türkiye mi? Türkiye'ye gurbet nazarıyla mı bakıyorlar? Burada doğmuş bâzı çocuklara sordum: "Vatanınız neresi?" Bâzıları "Türkiye" dediler. Halbuki Türkiye'yi hiç görmemişlerdi, yâhut bir kaç defa tâtile gitmişlerdi. "Niçin Türkiye?" diye sorduğumda da "Annem babam oradan gelmişler" cevâbını verdiler. Bâzı çocuklar ise "Vatanım burası, Amerika..." dediler. Bâzıları "Hem Amerika, hem Türkiye..." dediler. Oturduğu semti düşünüp "Vatanım Brooklyn" diyenler de var.

Anne babanın doğup büyüdüğü yeri vatan, memleket kabul etmek bizim kültürümüzde eskiden beri var olan bir anlayıştır. Doğum yeri Bursa olan bir genç anne, babası Konyalıysa kendini Konyalı kabul eder. Hatta babanın memleketi esastır. Bu kabul gâliba "nüfus kütüğünde kayıtlı olduğu yer" meselesinden geliyor. Âileyi meydana getiren anne ve çocuklar, belki hiç görmedikleri bir kasabanın, köyün nüfus kütüğüne kayıtlı oluyorlar. Bir "Cilt no.", "Hâne no." olarak bildikleri memleket...

Burada da bâzı çocuklarda aynı anlayışın geçerli olduğunu gördüm. Türkiye ile maddî mânevî irtibâtı kesmemiş âilelerde yetişen çocuklar vatan olarak Türkiye'yi kabul ediyorlar. Nitekim az önce söz ettiğim "Vatanınız neresi?" sorusuna karşılık "Vatanım Türkiye, çünkü annem babam oradan gelmişler." diyen çocuklar hep şöyle devam ettiler: "Türkiye çok güzelmiş. Annem, babam anlattı. Orda yaşamak daha güzelmiş..."

"Türkiye'ye kesin dönüş yapmak isteyen âilesine "Ben Amerikalıyım. Siz isterseniz gidin, ben burada kalıyorum." diyen gençler de çok. Ve evlâtlarının bu isyânı karşısında çâresiz kalan âileler. Yâhut bir kaç ay Türkiye'de gezdikten sonra gelip Türkiye aleyhinde nutka başlayan gençler...

Bir delikanlı da şöyle dedi: "Fethiye güzel! Havaii Adalarına benziyor."

Havaii Adalarını gördü mü, yoksa âmiyâne tâbirle hava mı atıyor, bilmem, benim aklıma hemen Yahyâ Kemal'in mısraları geldi:

*Benzetmek olmasın sana dünyada bir yeri
Eylül sonunda böyledir İsviçre gölleri.*

Şâir, İsviçre gölleriyle İstanbul arasında bir benzerlik buluyor. Buluyor, fakat bu benzetmeyi yapmaktan rahatsız. Benzetmek olmasın sana dünyada bir yeri... Dünyada senden güzel yer yok! Sen bir tanesin! Sen en güzel beldesin!. Vatan sevgisi budur işte! Ve bizim delikanlı Fethiye'yi Havaii Adalarına benzediği için beğeniyor. Şükürler olsun, Fethiye Havaii'ye benziyormuş! Yoksa Türkiye'nin hiç bir yerini beğenemeden geri gelecekti.

Vatan sevgisinin vatanın coğrafik güzelliğiyle alâkası yoktur, olması gerekir. Dünyanın her tarafında çok güzel yerler var. Gözleri kamaştıran tabiat parçaları, harikulâde manzaralar, insan yapısı mükemmel eserler... Memleketimiz kupkuru bir çöl olsa idi yine sevecektik. Sevme-yecek miydik? Türkiye'yi güzel olduğu için değil, vatanımız olduğu için seviyoruz. Vatanla aramızda tabîî güzelliklerden öte mânevî bağlar vardır. Tabîî güzellikler göze hitap eder, vatan sevgisi ise göntüdedir. Şâire "benzetmek olmasın sana dünyada bir yeri" dedirten bu bağlardır. Ve o delikanlıya "Fethiye"yi beğendim, Havaii Adalarına benziyor." dedirten bu mânevî bağların yokluğudur.

Bir başka mesele: Yıllar önce, meselâ Kırım'dan gelip Amerika'ya yerleşen bir Türk bugün vatan olarak nereyi kabul ediyor? Hatta çok da-

ha karışık hayat hikâyeleri dinledim: Bir Türk âilesi Kırım'dan yâhut Doğu Türkistan'dan yâhut Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç ediyor. Âilenin bir çocuğu Türkiye'de doğuyor. Yıllar geçiyor, sonra kalkıp Amerika'ya geliyorlar, yerleşiyorlar. Bir çocuk da burada doğuyor. Şimdi bu âilede vatan-gurbet anlayışı nedir? Bu âilenin fertleri için neresi vatan, neresi gurbettir?

Türk milletinin târîh içindeki mâcerası da diğer milletlerden farklıdır, bugünkü durumu da değişiktir. Dünyada 150 milyon Türk var amma daha düne kadar tek müstakil Türk devleti Türkiye Cumhuriyeti idi. Türkiye, istiklâl bayrağını yere hiç düşürmemiş, hiç esir düşmemiş, "bizim" diyebildiğimiz tek ülkedir. Hâlen Türkiye'deki nüfusun iki misli soydaşımız Türkiye dışında yaşıyor. Bizim bugün Amerika'da oluşumuz gibi değil. Binlerce yıllık ata toprağı üzerinde, vatan üzerinde, fakat henüz tam mânâsıyla hür değil. Kırım Türklerinden Amerika doğumlu bir genç "Annem babam Kırım'da doğup büyüdükları için ben de Kırım'lıyım." diyor. İşte Kırım! Gidip gelinemeyen vatan!

"Vatan doğup büyüdüğümüz ülkedir." târifi yeterli değil! Vatan "bizim" olan yerdir, diye bir ilâve yapsak?.. Bir yerin "bizim" olması o yer için her türlü fedâkârlığı, hizmeti, çalışmayı yapmak; taşını, toprağını işlemek, hatta uğrunda ölümü göze almakla mümkündür. Ârif Nihat Asya:

*Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır,
Toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır.*

diyor. İşte bir târif! Uğrunda savaşı, ölümü göze alabileceğimiz topraklar vatandır. Akla yine binlerce yıldır uğrunda kan döktüğümüz, uğrunda ölenlerimizin mezarları, türbeleri, câmileri, köprüleri hâlâ ayakta duran ama "bizim" olmayan topraklar geliyor. Süleyman Nazif:

Dedem koynunda yattıkça benimsin ey güzel toprak!

diye haykırırmıştı. Lâkin, dedelerin koynunda yattığı kimi topraklar bugün torunların değildir.

O halde "vatan"ın târifini nasıl yapacağız? O halde "gurbet" ne demek?

Türklerin diğer milletlerinkine benzemeyen vatan mâceraları var demiştik ya! Bu mâcera bize dünyanın en zengin gurbet edebiyâtını kazandırmıştır.

(Devam edecek)

OSMANLI DÖNEMİNDE KIZILBAŞLAR

Yrd. Doç. Dr. A. Yılmaz SOYYER

Osmanlı devletinin bünyesinde yer alan çeşitli cemaat ve topluluklar, kendileri bizâtihi ne olduklarının yanı sıra, devlet tarafından nasıl algılandıkları bakımından da incelenmelidirler. Çünkü bir topluluğun devlet tarafından nasıl algılanıyor oluşunun bilinmesi, o toplulukla devlet arasındaki ilişkinin de bilinmesini temin etmektedir. Tarikatlar, mezhepler ya da meslek grupları bizâtihi kendi isimleri ve hüviyetleriyle ele alılabilen topluluklar olarak karşımıza çıkarken; yâni hem kendileri olarak incelenip, hem de devlet açısından ele alınabileceklerken Kızılbaşlar için durum hiç de böyle değildir. Çünkü bu kavram, kavramla kastedilen topluluklara devlet ve kendileri dışındaki unsurlar tarafından verilmektedir. Yâni bu vasıflandırma Kızılbaş denilen cemaat ve unsurların kendilerine verdikleri isim değildir. Kızılbaşlık kavramını ve kızılbaşları incelerken bu zâviyeden bakmanın dışında pek fazla alternatif de bulunmamaktadır. Aslında, elimizdeki materyal de ancak buna izin vermektedir.

Kızılbaşlık ya da Kızılbaş kavramı Osmanlının klasik dönemindeki pek çok metinde yer almaktadır. Özellikle mühimme defterleri ve tapu tahrir defterlerinde bu kavrama sıklıkla rastlanmaktadır.

Osmanlı devletinin klasik dönemindeki resmî kayıtları incelendiği zaman, Kızılbaş kavramının muhtevâsının iki farklı unsurla dolduruluyor olduğu gözlemlenmektedir:

1. Osmanlı devletine göre İran'la siyâsî ilişkisi olan her kişi ve grup Kızılbaş'tır.⁽¹⁾

2. Toplum huzûrunu bozacak, toplumun tepkisini çekerek onu galeyâna getirebilecek, toplum tarafından gayriahlâkî addedilen her türlü

(1) Bu konuda iki ayrı örnek konuyu açıklamaya yetecektir: "Yukarı cânib (İran)le münâsebeti olan, gizlice Kızılbaş âyini icra eden Nur Baba'nın hakkında gelinmesine..." [Osmanlı Arşivi, Mühimme Defteri no:33, S:452, hük:221]; "...rafz ve ilhad üzere olan İran halkını tarîk-i müstakime getirmek için..." [Osmanlı Arşivi, Mühimme Defteri no:32, S:293, hük:24]

dînî menşeli hareket ve gruplar⁽²⁾ Kızılbaş olarak adlandırılmaktadır. Osmanlı devletinin bu tip uygulamaları dînî olmaktan ziyâde sosyal endişelere dayanmaktadır.⁽³⁾

Kızılbaşlık konusu, günümüzde yaygın biçimde algılandığı gibi klasik dönemde, Hacı Bektaş Ocağını veya diğer bir ifadeyle Bektâşî tarikatini ne ihtiva etmekte ne de onun içindeki bir grup olarak bulunmaktadır.

Bu durum, yâni Kızılbaşlık-Bektâşîlik ilişkisi Osmanlının modern dönemi dediğimiz, II. Mahmud'dan sonraki, üstelik Bektâşîliğin yasaklanmış olduğu dönemde bile böyledir.

23 Cemazülevvel 1312 (m. 1896) yılında Amasya mutasarrıfı Bekir Sıdkı Beyin, Mâbeyn-i Hümayuna gönderdiği "Bu havâlide bulunan Kızılbaşların ahvâliyle îslâhına âid arıza"⁽⁴⁾da tek bir defa bile Bektâşî kelimesi geçmemektedir.

Mutasarrıf, arızasında "Kızılbaş adı verilen ahâlinin İslâm mezheplerinin kabûlünün dışında âyin yaptıklarını, çevre ahâlinin de îtikatlarını bozmakta olduklarını belirtmekte ve hem bu Kızılbaşların hem de etkiledikleri ahâlinin îtikatlarının tashîhi gerektiğini arızasına kaydetmektedir. Dağlarda mağaralarda İslâm dîninin esaslarından habersiz olarak yaşayan dağ köylülerinin içerisine kendilerine "dede" unvanı veren bir takım adamların karışıklarını beyan etmektedir. Arızaya göre bu dedeler köylülere kendilerinin Allah tarafından haklarını ve mezheplerini korumakla görevlendirildiklerini söylemektedirler. Bu dedelerin halka kendilerinin bütün insanlar gibi topraktan yaratılmış olmayıp nurdan halkedilmiş olduklarını söyledikleri de belirtilmektedir. Bunların elinde "êrkân" ismini verdikleri bir değnek bulunmakta olduğu ve bu değneği evinde bulunduran, altından geçen veya içine sokuldukları kabın suyunu içenlerin cehennemden kurtulacaklarını söyledikleri beyan edilmektedir. Bu söze inanan dağlılar ise dedelere hediye koyunlar getirmektedir. Bu dede denilen şahıslar senede üç ay kiş mevsiminde kendilerine inanan bu dağlıların içerisinde yaşamaktadırlar. Mutasarrıfın belirttiğine göre, dedeler

(2) "...Kızılbaş Şah İsmâil şah olalıdan beri.....Ferruh Nasreddin ve bâzi kimseler er, avrat ve kızlar hep bir arada gizli cemaatler.... [Osmanlı Arşivi, Mühimme Defteri no:33, S:188, hük:91]

(3) Osmanlı devleti klasik döneminde dervişlerin raks ve semâ etmeleri konusunda da farklı yerlerde farklı tavırlar sergilemektedir. Meselâ hicrî 1001, m.1592 yıllarında Erzincan, Kelkit ve Bayburt'ta raks ve semâ yapan dervişler halkın tepkisini çektikleri için, raks ve semâdan men edilirken [Osmanlı Arşivi, Mühimme Defteri no:70, S:186, hük:366]; hicrî 993, m.1585 yıllarında Eskişehir'de semâ ve zikirde bulunan dervişler kendi hallerinde olduklarından zikir ve semâlarına dokunulmamaktadır. [Osmanlı Arşivi, Mühimme Defteri no:55, S:84, hük:145]

(4) Y.MTV. Dosya: 131, Gömlek:109

bir dağ köyüne geldiklerinde "kemâl-i vakar"la bir köşeye oturarak ahâliyi başlarına toplamakta ve "dernek" dedikleri âyinlerini icra etmektedirler. Bunların İslâm'ın hükümlerini ve ashâb-ı güzini horlamakta oldukları ve "şerîat ve hükûmet kapısına yanaşan haksızdır. Bizler bâtin pâdişâhıyız; bâtinen olan işler, cennet ve cehennem yed-i kudretimizdedir; bize hak gözüyle bakınız" gibi ifâdelerde bulundukları belirtilmektedir. Mutasarrıf, bu âyinlerde "çalgi nevinden bir saz" çalındığı ve kadın-erkek karışık olarak "bu vechle âhenk eylemekte oldukları"; daha sonra ise "erkân" denilen değneği "kemâl-i şa'saa" ile ortaya getirerek ve hepsi birden ayağa kalkarak değneğe tazîm ettiklerini yazmaktadır. Bir müddet sonra dede, kadın ve erkek herkesi değneğin altından geçirmekte ve "Bu değneğin altından geçen ve suyunu içen cehennem yüzü görmeksizin cennete girecektir. Cennet bizim içindir, cehennem bizim milletimizin dışındakiler için halk olunmuştur." demektedir. Sonra meydana bir kazan su konularak dede ayağa kalkmakta ve değneği o kazandaki suyun içinde yıkayarak rahmet olarak ahâlinin üzerine serpmektedir. Kendilerinin dışında kalanlara lânet okumaktadırlar. Daha sonra da dedenin önüne bir sergi koyarak para atmaktadırlar. Dede paraları topladıktan sonra "Ey cemâat ben sizin günahlarınızı sual ettim, çıkardım affettim. Bu hizmetimin mükâfatı olarak hakkımı veriniz" demektedir. Ahâli ise dedeye bu sefer 100 kuruştan iki yüz kuruşa varan miktarlarda mâlî durumuna göre paralar vermektedir. Bu topluluk –dedelerin arzûları doğrultusunda– çocuklarının İslâm dîninin emir ve yasaklarını öğrenmelerini engellemek için okullara göndermemektedirler. Arızaya göre, bu insanlar hakkında daha önceki yıllarda merhum Sivas vâlisî Hacı Aziz Paşa döneminde bir takım ıslah faâliyetlerinde bulunulmuş, köylerine câmiler yaptırılmıştır. Ancak daha sonra devlet adamlarının ihmalkâr tutumları yüzünden yine eski durumlarına dönmüşlerdir.

Mutasarrıfın arızada kaydettiği en önemli hususlardan biri de Kızılbaş olarak nitelendirilen bu insanların, o dönemde Osmanlı devletine isyan etmeye başlayan Ermenilerle olan ilişkileridir. Bekir Sıdkı Bey, Kızılbaşların dedelerin de teşvikiyle çevredeki Ermenilerle ilişkide bulunduklarını, Ermeni eşkiyâlarını evlerinde sakladıklarını belirttikten sonra, Ermenilerin de bunların müslümanlara olan düşmanlıklarından istifâde ederek müşterek bir harekete girişebileceklerini yazmaktadır. Bu duruma çâre olarak da, Kızılbaş bölgelerine okul yaptırmayı ve hoca göndermeyi teklif etmektedir.

Hem yazının giriş kısımlarında belirtildiği, hem de arızadan anlaşıla-

cağı üzere ne klasik dönemdeki Kızılbaş kavramının ne de bu belgede sözü edilen Kızılbaş topluluğun, Hacı Bektaş Velî hangâhına bağlı Bektaşî tekke ve dervişleriyle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Yukardaki belgede mutasarrıf Bekir Sıdkı Beyin ortaya koyduğu topluluk ise Malinowski'nin Durkheim'in Afrika ve Amerika'nın balta girmemiş ormanlarında ele alarak "ilkel" kategorisine soktukları topluluklar gibi bir topluluktur. Mağralarda yaşamakta, okullarda eğitimi reddetmektedirler. Belgenin ifâdelerine göre son derecede câhil insanlardır. Sırf bu ilkeller kategorisinde yer alışları bile tek başına onları yüzyılların kültürünü taşıya gelen Bektâşî ocağından ayrı değerlendirmek için yeterlidir. Yukarıdaki topluluğun "düşmanının düşmanı dostumdur" şeklinde, Ermenilerle ittifak biçiminde tezâhür eden anlayışları da gelişmemiş ilkel bir zihniyetin anlayışıdır. Hacı Bektaş Velî ekolüne bağlı Bektâşîler ise tekkeleri kapatıldığı, şeyhleri yıllarca sürgün edildiği halde devlete –kırgın olsalar da– baş kaldırmamışlardır.

ÜÇ KİTAP

Dr. Tâlip KÜÇÜKCAN(*)

Prof. Dr. Günay Tümer'in aziz hâtırasına...

Kitap düşkünleri için Londra bir hayli eğlenceli ve bir o kadar da masraflı sayılır. Gerek çok sayıdaki ikinci el kitapçılarda eski yeni kitap kovalamak, gerekse üç beş katlı büyük kitapçıları dolaşmak insana büyük bir haz ve tatlı bir yorgunluk verir. Uzun yıllar önce Londra'ya geldiğimde ilk işim Foyles adındaki dört katlı bir kitap evine uğramak olmuştu. Çevreyi öğrendikçe diğer kitapçıları keşfetmem uzun sürmedi.

Foyles kitap evinin adını ilk defa Türkiye'de duymuştum. Rahmetli Prof. Günay Tümer'in Bursa'da öğrencisi olma zevkini tattım. Prof. Tümer'in kapısı bütün öğrencilere açıktı. Zaman zaman yüksek lisans dersleri için odasına girdiğimizde gözlerimiz kitap raflarına çakılıp kalırdı. Dinler târihi ile ilgili yüzlerce İngilizce kitabın süslediği bu raflar kaçınılmaz olarak sohbet konusu olur ve Günay Bey bize Londra'da yaptığı araştırmalardan bahsedirdi. İşte bu kitapların çoğunu da o zamanlar almıştı. Foyles kitap evinin Charig Cross Road'da olduğunu, British Library'deki kitap koleksiyonun zenginliğini ve Dillons kitap evinin albenisini hep onun derslerinde duyduk.

Günay Bey hem çok iyi bir hoca hem de çok cömert ve kibar bir insandı. Neşeli hâli ve geniş hoşgörüsü, odasına uğrayıp kitap isteme konusunda öğrencilerine cesâret verirdi. Ne zaman odasının kapısını çalsak bizi ayakta karşılar, sabırla dinler ve istediğimiz kitapları verir, her zamanki kibarlığı ile yine ayağa kalkıp kapıya kadar uğurlardı. Hoşgörünün sınırlarının ne kadar geniş olduğunu, yaş itibâriyle çok genç dahi olsa insanın, küçüklerine de saygı göstermeleri gerektiğini davranışları ile sık sık çevresine gösterirdi.

Günay Hoca birçok öğrencisi önünde yeni ufuklar açtı. Büyük oran-

(*) Warwick Üniversitesi - İngiltere

da semâvî dinlere âşinâ olan bizlere Doğu'nun kapısını araladı. Çin ve Hint dinlerine ilişkin dersleri, insanlığın dînî tecrübesinin ne kadar zengin olduğunu kavramamızda etkili olmuştu. Günay Beyin ebedîyete irtihâli ile bilim dünyası önemli bir üyesini kaybetti. Bunun da ötesinde, meslektaşları, her zaman güven duyup destek alabilecekleri birini, öğrencileri ise rahatlıkla içlerini dökebilecekleri sevgi ve hoşgörü örneği hocalarını, Günay Hocalarını, yitirdi.

Günay Hocanın ilim dünyasına bıraktığı değerli mîrâsı, kitapları, İstanbul'daki İslam Araştırmaları Merkezi kütüphânesine kazandırıldı. Günay Beyin kültürel mîrâsının ilim adamlarının kullanımına açık olması küçük te olsa bir teselli kaynağı. Günay Tümer'in hâtırasını yaşatmanın en anlamlı yolu, bıraktığı kitapları hakkınca kullanmak ve onlara yenilerini eklemek olacaktır.

Ne zaman Foyles ya da Dillons gibi kitap evlerine yolum düşse, Günay Beyin sözlerini hatırlarım. Bu yazı Günay Beyin bahsettiği kitapçılardan dolaşırken dikkatimi çeken ve kitaplığımın tozlu rafları arasına katılan 1998 baskısı üç kitabın kısa kısa tanıtımını ihtiva ediyor. Bu kitapların yazar ve başlıkları şöyle: **Jason Goodwin: *Lords of the Horizons***; **Daniel Goffman: *Britons in the Ottoman Empire***; **Carlotta Gall ve Thomas de Wall: *Chechnya: Calamity in the Causaus***.

* * *

TÜRKLER, MEDENİYET ve HOŞGÖRÜ

Bundan beş yıl önce İngiltere'deki kitapçılarda Türkiye ile ilgili özel ve ayrı bir bölüm bulunmazdı. Şimdi durum biraz daha değişik. Türkiye hakkında artık yüzlerce yayın var. Soğuk savaş sonrasında Türkiye'nin kazandığı yeni jeopolitik önem, ülkemizi ilmî araştırma ve yayınların merkezine taşıdı. Özellikle târihçiler, siyâset bilimciler ve sosyologlar arasında Osmanlı dönemi ve modern Türkiye hakkındaki araştırmalar gün geçtikçe daha da yaygınlaşıyor.

İlim adamları Türklerin medeniyete yaptığı katkıları yeniden keşfediyor desek abartmış sayılmayız. Türkiye'nin Ortadoğu ve Balkanlar'da bıraktığı mîras, Osmanlı dönemini sürekli olarak gündeme getiriyor. Osmanlı ve modern Türkiye ile ilgili yayınlara her gün bir yenisi daha ekleniyor. Osmanlı Türklerini tanıtmaya yönelik bu tür çalışmaların son örneğini ünlü İngiliz araştırmacı **Jason Goodwin** ortaya koydu.

İngiliz târihçi Jason Goodwin yeni yayınlanan **Lords of the Horizons** (Ufkun Lordları) adlı eserinde, Osmanlı Türk toplumunun geniş hoşgörü-sü ve medenî yapısıyla hatırlanacağını belirtiyor. Târihçi Jason Goodwin, Batılıların Osmanlıyı karalama çabalarının yanlış olduğunu ifâde ederek, Osmanlı döneminde her din ve dilden insana hoşgörü gösterildiğini hatırlatıyor bu eserinde. Yazar, Osmanlı imparatorluğunun İslâmî değerlere yaslanmasına rağmen, diğer dinlere mensup olanlara müslüman olmaları için baskı yapılmadığını vurguluyor. Batılıların, Osmanlıya önyargıyla yaklaştıklarını ifâde eden Jason Goodwin, Londra'da yayınlanan kitabında, Türklerin hoşgörülerini ile târihe geçtiklerini belgelerle gözler önüne seriyor.

Osmanlı Türklerinin gayrimüslim azınlıklara geniş özgürlükler verdiğini hatırlatan yazar, özellikle Yunan, Ermeni ve Müsevî topluluklara mensup işadamlarının kısa zamanda zengin olduklarını belirtiyor. Yazara göre Türklerin gayrimüslimlere gösterdikleri hoşgörü sâdece ticârî alanla sınırlı kalmadı. Bu azınlıklara mensup birçok kişi, diğer imparatorluk devletlerinde rastlanması mümkün olmayacak ölçüde, devletin idârî mekanizmalarında üst görevlere yükseldi. Osmanlı imparatorluğunun duraklama ve geçileme dönemlerine de değinen yazar, fikrî durgunluğun, siyâsî dağınıklığın ve ekonomik bunalımların imparatorluğun sonunu hazırladığını savunuyor.

* * *

1642-1660 OSMANLI TÜRKİYE'SİNDE İNGİLİZLER

Hakkında kısaca bilgi vereceğimiz ikinci kitap yine Osmanlı dönemi ile ilgili son derece ciddi bir araştırmannın ürünü. Osmanlı târihi üzerine yaptığı araştırmalarıyla tanınan Ball State Üniversitesi öğretim üyesi Profesör **Daniel Goffman**, on yıllık çalışmasının ürünü yeni kitabında, Osmanlı imparatorluğundaki İngilizlere ilişkin önemli bilgiler veriyor. Türkiye ve İngiltere arşivlerini didik didik eden ve bir süre Boğaziçi Üniversitesine misafir öğretim üyeliği yapan Profesör Daniel Goffman, özellikle ekonomik ilişkilerin artmasına paralel olarak, İngilizlerin Osmanlı sınırları içerisinde faaliyet alanı bulduklarına işaret ederek, İngilizlerin yeni bir medeniyet ve farklı bir kültürle tanıştığını belirtiyor.

Yüzlerce arşiv belgesine dayanan ve Washington üniversitesi yayınevi tarafından basılan **Britons in the Ottoman Empire: 1642-1660** (Osmanlı İmparatorluğundaki İngilizler: 1642-1660) adlı kitabında, Prof.

Goffman, İngilizlerin 1642-1660 yılları arasında Osmanlı yönetimi üzerinde etki kurmak için Fransızlarla büyük bir mücadeleye giriştiğini ve bu amaca ulaşmak için kurdukları şirketlerin ekonomik gücünden dolayı olarak yararlandıklarını belirtiyor.

Prof. Goffman, İngilizlerin başarılı olabilmek için Osmanlı dil ve kültürüne ilgi duyduklarını ve bunun netîce itibarıyla iki kültür arası etkileşimlere öncülük ettiğine, bu sayede de bâzı önyargıların ortadan kalktığına işaret ediyor. İngilizlerin, büyük oranda dönemin önemli ticarî merkezleri durumunda bulunan İstanbul, İzmir ve Halep'e yerleştiklerini ve bu şehirlerin ticarî hayatına katkıda bulunduklarını ifâde eden Prof. Goffman, gittikçe güçlenen İngilizlerin zaman zaman ciddî siyâsî sıkıntılara neden olduklarını da belgeliyor.

İlim adamlarının büyük bir çoğunluğunun, hep Batı medeniyetinin Doğu kültürlerini etkilediğini iddia ettiklerini ve tam tersi bir etkileme sürecini görmezlikten geldiklerine dikkat çeken Daniel Goffman, Osmanlı medeniyetinin de Batı zihniyetini etkilediğini ve aydınlattığını savunuyor bu eserinde.

* * *

YÜZYILIN EN BÜYÜK DESTÂNI

Çeçenlerin Rus işgâline karşı başlattıkları bağımsızlık mücadelesi- nin canlı tanıkları **Carlotta Gall** ve **Thomas de Waal**, baştan sona izledikleri savaşı kitaplaştırdı. Amerika'nın prestijli kurumlarından New York Üniversitesi yayınevi tarafından basılan ve **Chechnya: Calamity in the Caucasus** (Çeçenistan: Kafkaslarda Durgunluk) adını taşıyan kitap bir destanın canlı ve detaylı bir anatomisi.

Rusların Çeçenistan'ı işgâlini ve Grozni'ye yönelik yoğun bombalama kampanyalarını ilk gününden itibâren tâkip eden *The Moscow Times* ve Londra merkezli *The Times* gazetesi muhâbirleri Carlotta Gall ve Thomas de Waal, yayınladıkları kitapta 'Çeçenlerin gösterdikleri kahramanca direnişi görünce onların mücadelesine saygı duymaya başladık. Olayların içine girdikçe, Rusları dize getiren bu insanlara gösterdiğimiz saygı gün geçtikçe arttı ve bu nedenle bütün tehlikeleri göze alarak sıcak savaşı başından sonuna kadar tâkip ettik' diyor. Çeçenlere duydukları saygı gazetecileri mücâhitlerle berâber dağlara sürüklemiş. Kamplarda onlarla yatıp onlarla kalkmış ve Rus saldırılarının tehlikesini enselerinde hissetmişler. Cevher Dudayev öldürülmeden önce iki kez karargâhında

görüşmek imkânı bulmuşlar. Kısaca ifâde etmek gerekirse savaşın canlı tanığı olmuşlar.

Gazeteci-yazar Carlotta Gall ve Thomas de Waal, Rusların, krizin ilk dönemlerinde Çeçenleri küçümsediklerini ve Boris Yeltsin'in târihî olaylardan ders almadığını belirterek şu görüşleri dile getiriyor. 'Çeçen halkı en ağır baskı ve şartlar altında dahi bağımsızlıklardan tâviz verecek bir millet değil. Târih bunun delilleri ile dolu. Ancak Boris Yeltsin liderliğindeki Rus yönetimi, Çeçenlerin bu özelliklerini pek kavrayamamış ve kendilerine çok pahalıya mal olan bir mâcerâyâ atılmıştır. Netîce Ruslar için hezîmet olmuştur. Çeçenler, Ruslar'a unutamayacakları bir ders vermişlerdir.'

Carlotta Gall ve Thomas de Waal Çeçen-Rus krizi sırasındaki duyar-sız tutumlarından dolayı ABD ve batılı ülkeleri sert bir dille eleştiriyor. Yazarlar ABD ve Batının sürekli olarak özgürlükten ve insan haklarından bahsettiklerini, ancak Çeçenlere sırt çevirdiklerini belirterek bu ülkelerin çifte standartlı olduklarını bir daha ortaya koyduklarını savunuyor. Rusya'nın demokrasiye ve sivil topluma geçişte başarısız olduğunu ifâde eden Carlotta Gall ve Thomas de Waal, Çeçenlerin hem Ruslara hem de batılı ülkelere etkili bir demokrasi dersi verdiği görüşündeler. Çeçenistan'daki en son seçimlerde yaklaşık 400 bin Çeçenin oy kullandığını ve uluslararası gözlemcilerin seçimlere hile karışmadığını belirttiklerine dikkat çeken Carlotta Gall ve Thomas de Waal, bunu Çeçenlerin demokrasiye inancı olarak değerlendiyorlar.

* * *

ESKİ HIRKALAR

Prof. Dr. Beynun AKYAVAŞ

Ansiklopedi neşriyatı gibi büyük, zor bir işin başında bulunan, felsefe, matematik, anatomi ile meşgul olan ve birçok eser veren meşhur Fransız yazarı Diderot (1713-1784) *Ah benim eski hırkam*⁽¹⁾ başlıklı yazısında meâlen şöyle diyor:

Eski hırkamı neden saklamadım acaba? Halbuki o tam bana göreydi, ben de ona göreydim. Vücûduma tıpatıp uyuyordu. Bu yenisi sert, kolalı, korkuluk gibi bir şey. Kitap tozluysa eski hırkamla silerdim, mürekkep kaleminden akmyorsa yine o yetiştirdi imdâdına. Bana ettiği hizmetler yol yol, kara kara görünürdü üzerinde. Bu kara çizgiler edebiyatçıya, yazara, çalışan adama delâlet ediyordu. Oysa şimdi işsiz güçsüz bir mîrasyedi gibiyim, kim olduğum belli değil.

Üstümde o varken ne bir uşağın beceriksizliğinden, ne kendi savrukluğumdan, ne ateşin sıçramasından, ne suyun dökülmesinden çekinirdim. Ben eski hırkamın efendisiydim, yenisinin kölesi oldum.

Alıştığı, sevdiği, onunla rahat ettiği eski bir hırka için bile bu kadar ah vah eden, hırkasına bu kadar hasret çeken Diderot bizi görse ne derdi acaba? Büyük, vefâlı Türk milleti alıştığı, sevdiği, bağlandığı herşeyinden vazgeçmeye zorlanmamış mı, zorlanmıyor mu? Bizi biz yapan herşeyimizi eskidir, o halde kötüdür mantıksızlığıyla ortadan kaldırmaya çalışmamışlar mı, çalışmıyorlar mı? Bu milletin müşterekleri, mukaddesleri nelerse onlar hâfizalardan silinsin, unutulsun diye ne mümkünse yapılmamış mı, yapılmıyor mu? Dil mi, unut gitsin, yerine neûzübillah görenin kaçtığı öztürkçe var. Biz dilimizden memnunduk, onunla düşünüyor, onunla konuşuyor, onunla yazıyorduk, onunla ağlıyor, onunla gülüyorduk. Öztürkçe denen bu yenisi ile düşünemez, konuşamaz, yazamaz, gülemez olduk, sâdece ağlıyoruz. Din mi, olmaz, eskidir, unut gitsin, yerine

(1) Regrets sur ma vieille robe de chambre

konulacak bir şeyler bulunur elbette. Târih, hiç olmaz, eskilerle uğraşmayın. Gelenek görenek, örf âdet zâten lüzumsuz. Ruhsuz korkuluklara döndük.

Türk dilini mâkul ve şuurlu bir şekilde sâdeleştirme isteği her zaman olmuştur. XV. asırda bile bu görüşün var olduğu bellidir⁽²⁾. Meselâ Sultan II. Murad Han Türkçeye tercüme edilecek eserlerin sâde, anlaşılır bir dille tercüme edilmesini emir buyurmuştur. Emir Keykâvus'un *Kâbus-nâme* adlı bir ahlâk ve nasihat kitabı olan eserini Türkçeye tercüme eden Mercimek Ahmed şöyle anlatmaktadır⁽³⁾:

Bir gün Filibe yolunda pâdişah hizmetine vardım, gördüm ki, Sultan-ı cihan Sultan Murad Han ibn Muhammed Han elinde bir kitap tutar. Ol âlicenabdan ne kitaptır deyu istida ettim. *Kâbusnâme*'dir deyu cevap verdi ve dedi ki hoş kitaptır ve içinde çok fâideler ve nasihatler vardır ama Farsî dilince. Bir kişi Türkîye tercüme etmiş, velî ruşen değil, açık söylememiş. Eyle olsa hikâyetinden halâvet bulmazız, dedi. Ve lâkin bir kimse olsa ki bu kitabı açık tercüme etse, tâ ki mefhûmundan gönüller haz alsın. Buyurursanız ben tercüme edeyim deyince pâdişah senin ne haddindir demedi, derhal tercüme et deyu buyurdu.

Bugün kimse Arapçadan, Farsçadan kelime alalım demiyor. Neden desin? Ancak İngilizceden, Fransızcadan da almayalım, dilimiz kendi kendisine yeter bir duruma getirilsin, zenginleştirilsin diyoruz. Türkçenin malı olmuş, asırlar boyunca kullanılmış, eşiktekinden beşikteğine herkesin bildiği, yabancılığını hissetmediği, üstelik karşılığı da bulunmayan canlı kelimeler katledilmesin, onların yerine uydurma, yanlış, köksüz, mesnetsiz, zevksiz, âhenksiz, zihnî ve hissî alışkanlıklarımızı bozan "sözcükler" yerleştirilmeye çalışılmasın diyoruz.

Edebî seviyeye yükselmiş, hele imparatorluk dili olmuş hiçbir dil saf değildir. Halkın benimsediği, seve seve kullandığı kelimeler hangi dilden alınmış olurlarsa olsunlar artık Türkçe olmuşlardır. Anahtar, avlu, ayazma, fasulye, fener, fındık, fırın, fidan, gümrük, ıhlamur, ızgara, istavrit, kilise, körfez, lahana, levrek, lodos, lüfer, manav, mandal, maydanoz, midye, nergis, palamut, papaz, poyraz, salyangoz, semer, sınır, sünger, takunya, temel, uskumru, yakamoz, vs. Rumca; kadana, varoş, vs. Macarca; banka, dümen, fırtına, fino, gazino, güverte, iskele, kalantor, kapitan, karyola, lokanta, makarna, marangoz, salça, vs. İtalyanca; çay, vs.

(2) Nihad Sâmî Banarlı, *Târih ve Tasavvuf Sohbetleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1984, s. 31.

(3) Keykâvus, *Kabusname*, Çev. Mercimek Ahmed, Yeniden gözden geçiren; Orhan Şaik Gökyay, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1966, s. 3.

Çince olduğu halde kim bunların yabancı olduğunu hissediyor? Hepsi de her Türk'ün bildiği, kullandığı, onlarsız yaşayamayacağı kelimeler.

Halk, ihtiyaç duyduğu zaman yabancı dillerden aldığı kelimeleri ya olduğu gibi alır veya kendi dilinin alışkanlıklarına göre, kendi diline benzeterek yâni kolayına nasıl gelirse öyle alır.

Dünyanın en zengin üç mutfağından biri olan Türk mutfağına yabancı mutfaklardan da yemekler girmiş. İtalyan mutfağından *braciola* kalkmış gelmiş, bizim mutfağımızda *pirzola* olmuş. Son zamanlarda Fransız mutfağından bir yemek geldi, tabîî ismiyle berâber; tavuk *au gratin* (ograten), yâni rendelenmiş kaşar peyniriyle fırında pişirilmiş tavuk. Bu lezzetli yemek kabak, makarna, karnıbahar, vs. ile de yapılabilir. Gelgelelim halkın dili bu *ograten* lâfına dönmüyor. Bir lokantanın yemek listesinde bunu "kabak öğreten", başka bir lokantanın listesinde de "tavuk öğürten" şekline girmiş olarak gördüm!... Meselâ çilekle berâber yenen "krem şanti" nedir dersiniz bunun doğrusu crème Chantilly (krem Şantiyi)'dir. Chantilly Paris'in kuzeyinde, 40 km. kadar uzağındadır. Vaktiyle danteli ve porseleni ile tanındığı gibi bugün de ormanı, şatosu, parkı ve at yarışları ile tanınır. Krem Şantiyi ise bütün dünyada bilinen Chantilly usûlü bir çeşit yumurtalı kremadır.

Ograten de krem Şantiyi de buram buram Fransızca kokuyor. Bununla berâber öztürkçecilerin burnu Fransızca, İngilizce kokusunu almıyor herhalde, onların aklı Arapça ile Farsçada!... Vaktiyle Arapçadan ve Farsçadan aldığımız, içimize sindirdiğimiz bütün kelimelerin atılması, yerlerine de uydurma "sözcüklerin" geçmesi lâzım! Lâzım ya, uydurma bir dilin yaşayamayacağını iddia etmek de kehânet değildir.

Velhâsıl Türk diline sâdık kalanların dillerinin efendisi oldukları, onu istedikleri gibi, keyiflerince, gönülleri haz alarak kullandıkları, dilde "devrim" diye bağırان öztürkçecilerin de bu uydurma dilin kölesi olarak yaşamaya mahkûm oldukları bir hakîkattir.

"FAZLA DÜRÜST" LÜK ÂBİDESİ: MAHMUT OKUTAN

Prof. Dr. Ali YARDIM

Acı haberi, fakültede, ikinci ders teneffüsünde aldım. Dekan Yardımcımız Prof. Dr. Avni İlhan Bey: "*Haberiniz oldu mu? Çok üzüldüm. Mahmut Okutan Bey de vefât etmiş!*" dedi. O anda, dünyamı şenlendiren ve mânâlandıran lâmbalardan bir kaçının karardığını hissettim. Târih, 28 Ekim 1998 Çarşamba. *Cumhuriyet Bayramı* arefesi. Mesâi, yarım gün. Diğer derslere metânetli ve fakat hüznü bir hâlet-i rûhiye ile girdim. Fakülteden ayrılmadan, emekli öğretim üyemiz **Orhan Seyfi Yücetürk** Beyefendi de aradı: "*Aliciğim, sana yine bir acı haber vereceğim: Mahmut Okutan kardeşimiz Hakk'a yürümüş. Ankara'dan telefon ettiler. Cuma günü Hacıbayram Câmii'nden kaldırılıp Cebeci Asrî Mezarlığı'nda toprağa verilecektmiş. Muhtemelen ben gidemeyeceğim; sen ne yapacaksın?*" dedi. Böylece, acı haberi, te'yîden daha teferruatlıca almış olduk.

Ertesi günü ikindiye doğru âilece *Ankara*'ya hareket ettik. Geceyi *Afyon Öğretmen Evi*'nde geçirdik. 30 Ekim Cuma günü *Hacıbayram Câmii*'nde buluştuk. Tabut, biz gelmeden evvel musallâ taşına konmuş; âdeta misâfirlerini karşılıyordu. *Ankara*'dakiler yanında; *İstanbul, Bursa, Balıkesir, Kütahya, İzmir, Konya, Kayseri, Muğla, İskenderun...* gibi *Türkiye*'nin pek çok yerinden gelen dostlar câmi avlusunu doldurmuş. Cuma namazından sonra cenâze namazı kılındı. Namaza katılan dostların hemen hemen tamâmı, cenâzeyi, mezarlığa kadar teşyî ettiler. Usûlüne uygun olarak defnedildi. Kabri, *Cebeci Asrî Mezarlığı*'nda, girişten 50-60 metre kadar ileride, sağda yol kenarındadır.

Na'şını Huzûr-i Rabbül-Âlemîn'e tevdi ettikten sonra, Eskişehir yolu üstündeki *Koru Sitesi*'nde bulunan dünyada bıraktığı evine geldik. Yakınları tâziye edildi; *Yâsîn, Tebâreke* ve diğer süver-i Kur'âniyye kırâatinden sonra duâlar okundu. Gerekli dînî ve örfî vecîbeler edâ edildikten sonra, hayat yine kendi akışına girdi.

Kimdi bu **Mahmut Okutan**? Kendisini, 1962-1963 ders yılında *İstanbul*'da tanıdım. Ben, *İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü* ikinci sınıfında, o da, *İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) İnşaat Fakültesi* birinci sınıfında talebe idik. **Mahmut**, Lise tahsilini de *İstanbul*'da *Kabataş Erkek Lisesi*'nde yapmıştı. Bu sebeple, *İstanbul*'u daha iyi tanıyordu. Ağabeyi **Ömer Okutan** Bey'le muârefemiz daha öncelere dayanmakta idi. O, kardeşi **Mahmud**'a adres vermiş; beni bulup tanışmasını ve benimle ilgilenmesini söylemiş. Dostluğumuzun başlangıcı böyle oldu.

Bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulur: "*Ruhlar, toplantı hâlindeki bir orduya benzerler; orada birbiriyle biliş kuranlar, bu dünyada kaynaşurlar; orada tanışmayanlar da burada uyuşmazlar*"⁽¹⁾. Orada biliş kurmuş olmalıyız ki, bu ezel âşinâlığından dolayı, bizim de kaynaşmamız kolay oldu ve hep kopuksuz devam etti.

Mahmut, aslen *Talas (Kayseri)*'lı idi. Devrinin *Talas Belediye Başkanı Mehmet Bey* ile *Safüre Hanım*'ın en küçük çocukları olarak 1943 yılında dünyaya gelmişti. Benden dört yaş küçük olan **Mahmut**'la tanıştığımızda, o, yirmi yaşlarında çiçeği burnunda bir üniversite öğrencisi idi.

O, yurttta; biz ise, dört arkadaşla birlikte Horhor Caddesi Toprak Sokak'ta bir evde kalıyorduk. Yurttta kalanlar için, hafta sonları eve çıkmak ve bir evde ev yemeği yemek, büyük bir değişikliktir. Hatta bu, imkânı olmayanlar için bir lüktür. İşte bu ezel dostu, liseden arkadaşı ve aynı fakülte talebesi **Osman Öztekin (Yüksek İnşaat Mühendisi)**'i de yanına alarak, hafta sonlarında sık sık bizim fakirhâneye gelirlerdi. Bir sene geçtikten sonra, yine aynı fakülteden **Güner Topuz (Yüksek İnşaat Mühendisi)** adlı bir başka arkadaşı ile de tanıştırdı.

Üniversite tahsili sırasında çeşitli fakültelerin öğrencileri arasından dostlar edinmek, insana ufuk genişliği ve düşünce derinliği kazandırıyor. Bir iki sınıf önceliği ve sonralığı ile, biz, böyle bir dostluk hâlesi oluşturmuştuk. Tekniker Yüksek Okulundan Kütahyalı **Hasan Taşpolat** (şimdi, *Altın Çini İşletmesi*'nin sâhibi) ve Kimyâ Mühendisliğinden **Nevzat Bahşi** (*Azot Sanâyii Genel Müdür Muâvini*), Makina Mühendisliğinden **Bayram Yüksel (Prof.)**, Güzel San'atlar Akademisinden **Aydın Yüksel (Yüksek Mimâr, Öğretim Üyesi)**, Tıp Fakültesinden **Fevzi Samuk (Prof.)**, yine Makina Mühendisliğinden **Necati Tahrahi (Prof.)**, bu tür dostlarımızdandı. Ayrıca, Enstitüde aynı sınıfta okuyan arkadaşlar da yedi kişi idik.

(1) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, edeb: 16.

Bizler, hafta sonlarını iyi değerlendirirdik. Fırsatını bulunca, semt semt *İstanbul*'u gezerdik: Bir hafta, *Kocamustafapaşa* semtine gider; o semtte ne varsa görüp öğrenmeye çalışırdık: Câmî, türbe, çeşme, medrese, sebîl, konak, târihî ev, târihî doku ve o semtin özellik arzeden yiyecek maddesi türünden nesi varsa incelerdik. Başka bir hafta, *Üsküdar Aziz Mahmud Hüdâyî Külliyesi* çevresini inceler, bir başka müsâit haftada *Heybeli Ada*'ya gider, uygun bir haftada da *Boğaz*'ın bir semtini gezerdik. Bu metotla, *Topkapı Sarayı*'nın incelenmesine üç hafta ayırmıştık.

Bu arada, sohbetleri ve konferansları tâkip ederdik. *Sâmiha Ayverdi* ve *Nihat Sâmi Banarlı*'nın sohbetleri ile, *Necip Fazıl Kısakürek* ve *Nûreddin Topçu*'nun konferansları bunlar arasında idi. *İstanbul Fetih Cemiyeti* ve *Millî Türk Talebe Birliği* uğrak yerlerimizdendi. Böylece, okuduğumuz fakülte ve enstitülerden aldığımız meslek bilgilerinin yanına, *İstanbul*'un zirveye ulaştırdığı kültür, san'at, estetik, âdap, erkân gibi değerlerini de katarak, sığ düşünceden kurtulma ve davranış inceliği kazanma çabamızı sürdürürdük.

1965 Ağustos'unda, ben *İstanbul*'dan ayrıldım. Artık, *Mahmutcuğum* 1977'de *Kozabirlik Genel Müdürü* oluncaya kadar, onunla aynı yerde bulunmadık; sâdece zaman zaman görüştük ve haberleştik. Değerli eşi *Şûle Hanım İzmir*'li olduğu için gelip gittikçe hasret giderirdik. Küçük oğlum *Ahmed İrem*'in doğumu dolayısıyla Ağustos ayına rastlayan 1979 yılı Ramazanını *Bursa*'da geçirmiştim. Her gün ikindi namazında *Ulucâmî*'de buluşur ve iftara yakın bir saate kadar *Bursa*'nın târihî yerlerini gezerdik. Bu, talebeliğimiz sırasında *İstanbul*'da yaptığımız hafta sonu inceleme gezilerinin devâmı idi. Ben, karşılaştığımız târihî eserlerdeki kitâbeleri okur ve îzâhını yapardım; o da, mühendis gözüyle müşâhedelerini dile getirirdi. Böylece büyük bir mutluluk yaşırdık. Birlikte sürdürdüğümüz gezilerimiz bir kaç gün geçtikten sonra, bir gün coşarak:

"*Azîzîm, ben bir kaç senedir Bursa'daydım. Gezdiğimiz yerlerin çoğunu da daha önce görmüştüm. Fakat bu berâberce sürdürdüğümüz gezilerimizle, ben Bursa'yı yeni keşfettim!*" dedi.

Devlet Su İşleri (DSİ) Barajlar Dairesi Baş Mühendisi olarak uzun süre çalıştıktan sonra, 1977 yılında *II. Milliyetçi Cephe Hükûmeti* döneminde (41. Hükûmet) o, *Kozabirlik Genel Müdürlüğü*'ne getirilmişti. Bu hükûmet düşüp de yerine *11'ler destekli Ecevit Hükûmeti* kurulunca, yeni hükûmetin *Ticâret Bakanı*, makâmına oturmasından iki saat sonra, yıldır-

rım telgrafla (o zaman faks yoktu), *Genel Müdür*'ün işine son verdi. Bir müddet işsiz kaldıktan sonra, *Bursa Organize Sanayi Bölgesi İnşaat Dairesi Başkanlığı*'na getirildi. Orada da bir kaç sene çalıştı. Sonunda, personel maaşlarına zam yapıldığı bir ay başında, herkesin maaş bordrosunda belirli artışlar sağlandığı halde, sâdece Yüksek Mühendis **Mahmut Okutan**'ın maaşında hiç bir değişikliğin yapılmadığı görülmüştü. Bu, işine son vermenin nâzikçe bir ihtârı anlamına geliyormuş. Hâliyle, haysiyetine çok düşkün olan **Mühendis Bey**, istifâ edip ayrılıyor. Onun bu göreve getirilmesinde rolü olan zat, dönemin *Bursa Sanayi Odası Başkanı*'na soruyor:

– "*Mahmut Bey'in bir hatâsı, bir sû-i istimâli mi oldu; yoksa, liyâkâtsizliği ve yetersizliği mi tesbt edildi?!"*

– "*Hayır, hiçbirisi değil; fevkalâde başarılı ve verimli çalışan bir arkadaş; ne var ki, f a z l a d ü r ü s t !"*

Bu yüzden, bir müddet işsiz kaldı. 1982 yılında *Dokuz Eylül Üniversitesi* kurulunca, hem aynı üniversiteye bağlı *İlâhiyat Fakültesi Dekanı*, hem de *Üniversite Rektör Yardımcısı* olan **Prof. Dr. E. Ruhi Fırlı**'nın da delâletiyle, *Üniversite Yapı İşleri Daire Başkanlığı*'na getirildi. Bu vesîle ile uzun zaman berâberliğimiz oldu.

Daha sonra, *Ankara'da Toplu Konut İdâresi Başkanlığı*'na atandı. Arkasından, *Emlâk Bankası Genel Müdür Yardımcılığı* ve *Yönetim Kurulu Üyeliği*'ne getirildi. Burada da, onu, yine aynı âkıbet bekliyordu. Dayanabildiği kadar dayandı ve nihâyet "*f a z l a d ü r ü s t*" lük kusurundan dolayı yine işine son verildi.

Uzun zaman, devletten ayrı, emekliye ayrılmış olarak özel işleriyle vakit geçirdi. Nihâyet, *ANAYOL Hükûmeti* (53. Hükûmet) kurulunca, *Bayındırlık Bakanlığı* görevini üstlenen Sayın **Mehmet Keçeciler**, bir kadirşinaslık eseri olarak, onu, bakanlığının *Yapı İşleri Genel Müdürlüğü*'ne getirdi. Sonraki *REFAHYOL Hükûmeti*'nde de görevine devam etti. Son olarak, aynı bakanlığa bağlı, *Yüksek Fen Kurulu Başkanlığı* görevini icrâ ediyordu.

En nihâyet, "*Ey gönül huzûruna ermiş ruh! Sen Rabbinden râzı, O da senden râzı olarak dön Rabbine! Sen de katıl has kullarımın arasına. Gir cennetine!*"⁽²⁾ meâlindeki ilâhî dâveti almış ve dostları da kendisinden râzı olarak, ebedî yolculuğuna uğurlanmıştır.

(2) Fecr sûresi, 27-50. âyetler.

Efendim, bu yazı, **Mahmut Okutan** adıyla bu dünyadan gelip geçmiş bir Tanrı kulunun hayat hikâyesini kağıda dökmek veya acı haberi alır almaz hemen akabinde, acılı bir gönlün acısını dindirmek için yazılmamıştır. Sâdece, 36 yıllık bir dostluktan geride ne kalmıştır; iz bırakan bir söz, bir iş ve bir hizmet kalmış mıdır? sorusuna cevap arama ve bu vesîle ile, birkaç satır ayaküstü sohbeti yapma düşüncesiyle kaleme alınmıştır.

Peygamber Efendimiz: *"İnsanlar, aynen altın ve gümüş mâdenine benzerler: Onları, müslüman olmadan önce hayırlı olanları, -inançlarının şuurunda olmak kaydıyla- müslüman olduktan sonra da hayırlıdır"* buyurmuştur⁽³⁾. İnsanın bu saf mâdenini ifsat eden nesnelerin başında *"haram"*la beslenme gelmektedir. H a r a m, temiz bir bünyenin iç bozgun-cusudur. Bir bünyenin dış kirlenmelerini suyun tertemiz ettiği gibi, insanda iç kirlenme yapan günü birlik günahları da t ö v b e temizlemektedir. Haramla beslenme ise, bu tövbenin kabûlüne engel olmaktadır. Bu durumu Resûlullah Efendimiz şöyle ifâde etmişlerdir: *"Adamın birisi elini göğşe açmış "Yârabbi, Yârabbi!" diye tövbe ve istiğfarda bulunmaktadır. Halbuki onun, yediği haram, içtiği haram, giydiği haramdır ve o, tamâmen haramla beslenmiştir. Bu gibilerin duâsı nasıl kabul edilir?!"*⁽⁴⁾.

Kendisiyle birlikte anne ve babasını da rahmetle andığımız **Mahmut Okutan**, a l t ı n mâdeni tabiatlı ve bünyesini harâmın ifsat etmemiş olduğu mutlulardandı.

Hazret-i Peygamber'e, gerek yakın gerek uzak yerlerden hey'et hâlinde gelen insanlar, O'ndan, çok kısa ve öz nitelikli tavsiyelerin yapılmasını isterlerdi. Bunlardan birisi de, *Tâif*ten gelen hey'etin içinde yer alan, **Süfyân b. Abdullah** (r.a)'dır. İleride **Hz. Ömer'in Tâif Vergi Memurluğu** görevine tâyin edilecek olan **Süfyân**, hey'etle gelip Hazret-i Peygamber'in huzûrunda müslüman olduktan sonra, memleketine dönmek üzereyken, sorar:

- *"Yâ Resûlallah! Bana, İslâm'la ilgili öyle bir söz söyle ki, artık ondan sonra, bir daha, hiç kimseye soru sorma ihtiyacı duymıyayım!"*.

Bu isteğe, Hazret-i Peygamber, bir tek kısa cümle ile cevap verir:

"Rabbim Allah, de; sonra da dosdoğru ol!"⁽⁵⁾.

Cennet-mekân **Mahmut Okutan** da, sanki o soruyu kendi sormuş ve cevâbını bizzat almışçasına, inancı ile süslediği bu *"dosdoğru olma"* prensibini, hayâtının eğilip bükülmeyen düstûru yapmıştı.

(3) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 539.

(4) Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, zekât: 65.

(5) Müslim, *a.g.e.* imân: 62; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 54-55.

Dünya hayâtında **Mahmut Okutan** diye tesmiye edilen bu cevherli ve doğruluk timsâli insan, s a h â b e tabiatlı idi. Eğer Zamân-ı Saâdet'te yaşamış olsaydı, **Resûlullah** (s.a.s)'ın çevresindeki birinci halkada yer alan seçkin bir sahâbî olurdu. Sorumluluk duygusu ve iş bitirme kararlılığı ile, hasbî hizmeti hep öne çıkarıp, şahsî zevklerini arkaya çekmesini bilen sahâbe karakteri, onun şahsiyet çizgisini oluşturmuştu. O, hep, ya yeni kurulan, ya da nîmetinden çok külfeti olan geliştirilmeye müsâit işlerin başına getirilmişti. İnisiyatif kullanmasını bilirdi. Müteşebbis ruhlu ve re'sen karar verebilme gücüne sâhip bir tabiatı vardı.

Muâz b. Cebel adını, ilgili herkes tanır. O, Peygamber Efendimiz'in genç ve müteşebbis ruhlu ashâbındandı. Gerek Hazret-i Peygamber, gerek **Hz. Ebû Bekir** ve **Hz. Ömer**, yeni fethedilen problemleri yerlere hep onu göndermişlerdir. Hazret-i Peygamber, onu *Yemen*'e gönderirken, şehir dışına kadar uğurlarmış; yolboyu konuşarak birlikte yürümüşlerdir. Bu esnâda aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir:

- "*Orada bir problemle karşılaştığında nasıl karara bağlayacaksın?*"
- "*Allah'ın Kitâbı ile!*"
- "*O problemin çözümünü Allah'ın Kitâbında bulamazsan?*"
- "*O zaman, Resûlullah'ın sünneti (uygulamaları) ile!*"
- "*Orada da bulamazsan ne yapacaksın?*" dediklerinde; **Muâz**:
- "*Kendi görüşümle karara bağlarım; ne yapar yapar onu çözümsüz bırakmam!*" cevâbını vermiştir⁽⁶⁾. Bu cevap, hâliyle Peygamber Efendimiz'i çok mutlu etmiştir. **Muâz**'ın, *Filistin* bölgesinde, genç yaşta vazîfe başında ölmesi, **Hz. Ömer**'i çok üzmüş ve o, üzüntüsünü şöyle dile getirmiştir: "*Analar Muâz gibi birisini doğurmamıştır; eğer Muâz olmasaydı, Ömer mahvolurdu*"⁽⁷⁾.

Ankara Etnoğrafya Müzesi'ndeki epigrafik belgeleri inceleme maksadıyla 1992 Eylül'ünde bir hafta müddetle *Ankara*'da çalışmışım. Bu arada, *Çankırı Dârülhadîsi* ile ilgili bir problemi yerinde inceleme ve mühendis gözüyle onun değerlendirmelerini de öğrenmek amacıyla, 16 Eylül 1992 Çarşamba günü, birlikte *Çankırı*'ya gidip gelmiştik. Bu berâberliğimizin, *Dârülhadîsler*le ilgili yazdığım makâleye bir hayli katkısı olmuştu.

Ankara'da bu çalışmalarım sırasında, fırsatını bulunca berâber olur-

(6) Ebû Dâvûd, *Sünen*, akdiye: 11, nu: 3592.

(7) İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, X, 187.

duk. Uygun düşen bir saatte: "*Gel, birlikte Vâhit Bey'e gidelim!*" dedi. Vâhit Bey dediği, dönemin *Savunma Sanâyii Müsteşarı Vâhit Erdem Bey*'di. Kendisiyle, **Mahmut** kardeşim kadar olmasa da, tanışmışlığımız vardı. Sohbetimizin bir yerinde, devlette görülebilen harcama kaçakları, rüşvet vb. gibi hususları konuşurken, dürüstlüğü cümle âlemce müsellemler olan Sayın Müsteşar'a sordum:

- "*Efendim, bu gibi kaçakların önlenmesi için devletin kaç kişiye ihtiyacı var?*".

Bir kaç sâniye düşündükten sonra:

- "*Katma bütçeli kurumlarda ve yatırımcı bakanlıklarda Müsteşar ve Genel Müdür seviyesinde 20 kişi olsa, bu kaçaklar asgarî seviyeye iner*" dedi.

Rahmetli **Mahmut Okutan**, "*ricâl*" dendi. Yâni liyâkatlı, ehliyetli, güvenilir ve tüyü bitmemiş yetimin hakkını koruyan bir devlet adamı idi. O, Sayın **Erdem**'in tahayyül ettiği ölçüdeki bu yirmi kişi arasında yer alabilecek devlet adamlarından birisiydi.

Bunlar, çirkef bataklığı içerisinde temiz kalmasını başarabilmiş şehir evliyâlarıdır.

Cennet-mekân **Okutan** dostumuzun en çok değer verdiği kavram "*dostluk*", en iyi telâffuz ettiği kelime de "*dost*" idi. O, ömür sermayesini bu yolda harcamış, karşılığında da pek çok "*dost*" kazanmıştı. Cenâzesinde, bu dostlarının büyük çoğunluğu bulunmuştu. Bu manzara karşısında bir dostu, duygusunu şöyle açığa vurdu: "*Doğrusu çok kıskandım. Beni de aynen böyle defnedeceksiniz hâaa!*" dedi. Sanki, bu kadar dost toplandıktan sonra ölmeye râzı bir hâli vardı.

Son senelerde *İzmir*'deki buluşmalarımızın birinde: "*Mahmutcuğum, ne yapıyorsun; bir şeyler yazıyor musun?*" diye sormuştum.

"*'Dostun Dostları'* adlı bir kitap planlıyorum. Malzemesi büyük ölçüde hazır" demişti. Hangi safhada kaldı, bilemiyorum.

Kendisi çok güzel ş i i r okurdu. Bir **Yahyâ Kemal**'i anma gününde, *Yahyâ Kemal Enstitüsü*'nün bulunduğu *Kara Mustafa Paşa Medresesi*'nde okuduğu şiirin rûha inşirah veren hazzını hâlâ kulaklarımda ve gönlümde duymaktayım.

Eli kalem de tutardı. Kendi tâbiri ile ifâde etmem gerekirse, "*artistik nesir*" stilinde yazardı. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*'nda yayınladığı "*Bayramım İmdi*" (Ocak 1983, 12/1) ve "*Dünya Sevgisi*" (Temmuz 1995, 24/3) adlı makâleleri, onun, geride kalanlara bıraktığı kültür miraslarıdır. Ayrıca, *Ankara*'da kurup başkanlığını yaptığı *Yurdocağı*'nın, **Vezîr Lütfi**

Paşa'nın Âsafnâme adlı eserini (Ankara 1977) Ocağın ilk yayını olarak ırfan hayatımıza kazandırması da, bir başka kalıcı çalışmasıdır.

Hiçbir zaman slogan ve ideoloji adamı ucuzluğuna tenezzül etmemiş olan **Mahmut Okutan**, hep îman ve prensip mücâdelesine vergelmiştir. Bu bir, insanlık haysiyeti mücâdelesidir. Kendisine en çok kötülüğü dokunanların bile, gıyaplarında kırgınlık ifâde eden bir tavır sergilemez; bu tür sıkıntılarını, hep, iç dünyasında kapalı devre gidermeye çalışır.

Sâmiha Ayverdi'nin, o, âdetâ imbikten süzölmüşçesine zerâfet kazanmış İslâm ve insan anlayışının âriflerindendir. İç dünyâsı, dış dünyâsından daha zengindir. Hazmedilmiş bir; dîn, dil, târîh ve san'at kültürünün zenginliğine sâhiptir. Nezâh yaşadığı ve emânetini o hâl üzere teslim etti.

18 Nisan 1998 Çarşamba günü *İstanbul*'da Koca Mustafa Paşa Medresesi'ndeki bir toplantıda ayak üstü görüşmemiz, son görüşmemiz oldu. Medrese'nin *Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı*'na âit kitap satış evinden, o günlerde yeni çıkan "*Peygamberimiz'in Şemâili*" ve "*Hadîs I-II*" adlı kitaplarını alıp emânete koymuş, sonra da yanıma gelerek:

"*Gel, gel, dedi. Bak sana ne göstereceğim!.*". Koyduğu yerden kitapları alarak: "*Bak ne aldım. İnşâallah ilk fırsatta okuyacağım. Tebrîk ederim.*" dedi. Birbirimize sarılıp vedâlaştık. Netîcede, biz de "*yetîm-i akrân*" olduk.

Rûhu şâd olsun. Kabri nûr olsun. Makâmı cennet olsun. Yüce Rab-bimiz, bütün dostlarıyla birlikte, çok sevdiği Peygamber Efendimiz'in *Livâ-i Hamd*'i altında toplanmayı nasîp etsin. Değerli eşi **Şûle Hanım'a**, kızı **Melek Nûr'a**, bütün dostlarına ve özellikle, kendisine hizmeti şîâr edinmiş bir değerli evlâdını kaybetmesinden dolayı, yüce **Türk Milleti**'ne başsağlığı dilerim.

2 Aralık 1998

ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ EFENDİ HAKKINDA BÂZİ MÜLÂHAZALAR

Zeynep ULUANT

Muhterem büyüğümüz Sâmiha Ayverdi'nin en çok mürâcaat ettiği kitaplardan biri olan târihçi Ahmet Refik (Altınay)'ın Âlimler ve San'at-kârlar adlı eserini karıştırdığım zaman, Şeyhülislâm Yahyâ Efendinin anlatıldığı kısımda birçok işâret ve sonunda uzunca bir dipnotu gördüm. Böylece gerek edebiyat gerekse siyâset târihimizin bu mühim sîmâsı hakkında, Ahmet Refik'in akıcı üslûbunun da yardımıyla daha etraflı bilgi edinmek lüzûmunu hissettim. 1553-1644 yılları arasında yaşamış olan Şeyhülislâm Yahyâ Efendi târihimizde hiç de seyrek rastlanmayan çok yönlü şahsiyetlerdendi. Yazarımız bu bahse şu mühim satırlarla başlamıştı: On birinci asrın nısf-ı evvelinde (ilk yarısında) Türk irfânında ulemânın büyük tesîri görüldü. Edebiyatta, ilim ve mârifette temeyyüz eden ulemâ, ekseriya ceng ü vegâ ortasında bile, hamâset ibrâzından geri durmadılar.

Hoca Sâdeddin Efendinin Ezaçova besâletinden (kahramanlığından) sonra, ulemâ mesleğinde tecdrici bir inhitat hâsıl olmaya başladı. Bu sükûn içinde muhterem bir sîmâ, hassas bir şâir, âşık bir şeyhülislâm meşihatında ibkâ-yı nâm etti. Bu sîmâ Şeyhülislâm Yahyâ Efendiydi.

Anlaşılmaktadır ki Yahyâ Efendi Osmanlı imparatorluğunun eski parlak günlerinin hasretle yâd edildiği bir dönemde ortaya çıkarak büyük bir eksikliği gidermiştir. İstanbul'da doğan Yahyâ Efendinin babası Zekeriyâ Efendi de Üçüncü Murat devrinin mühim şeyhülislâmlarındandı. Hatta Kânûnî zamânında Nâhcıvan seferine de iştirak etmiş şâir ve âlim bir insandı. Yahyâ Efendi dünyaya geldiği zaman ise babası müderristi.

Yahyâ Efendi şeyhülislâm Melûlzâde Mehmet Efendiden mezun olarak medrese tahsîlini bitirdi. Yazarımıza göre: Bu devir ulemânın muhterem ve mübcecel olduğu bir devirdi. Kazasker Bâkî Efendinin güzîde şiirleri Türk hissini yüksek ve ulvî fikirlerle terbiye ediyordu. Devrin en büyük ve hassas şâirleri ulemâdandır.

"Gönüldendir şikâyet kimseden feryâdımız yoktur."

misrâıyla rikkat-i kalbiyesini:

*"Senin mecnûnun olmak bana şâdan olmadan yeğdir.
Gamınla ağlamak ellerle handan olmadan yeğdir
Cihânın izz ü câhun şöyle iz'ân eyledim ben kim
Eşiğinde kul olmak dehre sultan olmadan yeğdür."*

gazeliyle aşka derece-i merbûtiyetini tasvir eden şâir, Nev'î, Bâkî'nin ve Hoca Sâdeddin Efendinin ders-i şerikiydi (arkadaşıydı).

Gençliğini şiir ve zaferle dolu bir muhit içinde geçiren Yahyâ Efendi, pederiyle birlikte hacca gitti. Dönüşünde, Atik Ali Paşa, Haseki Sultan, Medâris-i Sahn, Şehzâde ve Vâlîde medreselerinde müderrislik yaptı. Daha sonra Halep, Şam, Mısır, Bursa ve Edirne kadılıklarında bulundu. Üçüncü Mehmet devrinin son senelerinde İstanbul kadısı olduğu zaman kırk üç yaşındaydı. Ahmet Refik'in ifâdesiyle: **Zamanında nazîri adîm (yok) idi. Ebussuud Efendiden sonra gelen müftülerin mümtâzı olup mürettep ve müdevven** (tertiplenmiş, divan hâline konmuş) **eş'ârî** (şiiirleri) **vardır**.

Osmanlı imparatorluğunun acı ve parlak devirlerini gören Yahyâ Efendi İstanbul ufuklarına bir âbide eserin daha dâhil olmasına da şâhit oldu ki bu, Sultan Ahmet câmiydi. Hudutlar şarka ve garba, Hint'e ve Fas'a kadar genişlemiş, sa'n'at ve şiir altın devrini yaşıyordu. İşte bu güzellikler Yahyâ Efendinin temiz Türkçesi rakik ve metin söyleyişiyle daha da zenginleşiyordu. Birçok şiirinde dikkati çeken ise aşk ve feryat idi. Ne var ki Birinci Ahmet devrinden sonra en acı ve fâcialı olaylara şâhit olacaktı. Bunlardan birincisi genç pâdişah İkinci Osman'ın katli vak'asıdır ki şâirimiz kendisini son derece takdir ederdi. Onun için bir kasîde dahi söylemişti. Kaderin acı bir cilvesi, yeniçeriler Genç Osman'ı katletmek için ayaklanarak ulemâyı At Meydanına topladıkları zaman aralarında Yahyâ Efendi de bulunuyordu. Çâresizlik içinde genç pâdişâhın acı sonunu görerek hiç de hoşlanmadığı İkinci Mustafa'nın tekrar tahta çıkışına şâhit oldu, hatta ona bîat etti. Fakat Yâhya Efendi için artık saltanatın tadı tuzu kalmamıştı. Son derece karışık demlerdi ve koca şeyhülislâm temkinli ve soğukkanlı politikası sâyesinde ayakta durabiliyordu. Ne var ki, Sultan Mustafa'nın ruh hâlinden çok rahatsızdı. İlk meşîhatında verdiği fetvâ ile Birinci Mustafa'yı hal' ederek yerine Dördüncü Murat'ın geçmesini sağladı. Çocuk denecek yaşta olan pâdişâhın ilk seneleri, Kösem Sultanın entrikaları ve Kemankuş Ali Paşanın rüşvetli kirli ilişkileri yüzünden zor geçiyordu. Paşayı bu konuda ikaz eden Yahyâ Efendi büyük bir düşman kazanmıştı. Tecrübesiz pâdişâhı iknâ etmek zor olmadı ve kıymetli şeyhülislâm azledildi. Bir sene sonra Kemankuş, sarayda katolulduğu zaman Yahyâ Efendi müthiş bir hasımdan kurtulmuş oldu. Artık kendisi için nüfuz ve ikbal devri başlamıştı. Dördüncü Murat kendisi-

ne son derece hürmet ve muhabbet gösteriyor, yanından hiç ayırmıyordu. Altmış beş yaşında fakat dinç bir insan olan Yahyâ Efendi seferlere dahi iştirak ediyordu. Pâdişâhın şiire olan muhabbeti yaşlı şeyhülislâma olan düşkünlüğünü arttırıyordu. Fakat yeniçeri zorbalarının yarattığı karışıklıklar bitmemişti. Pâdişâhı ayak dîvânına çağırarak Yahyâ Efendinin de başını istediler. Bu kargaşada Hâfız Paşa canını fedâ etti, Yahyâ Efendi ise saklanarak hayâtını kurtardı. İsyan ancak şeyhülislâmın azliyle önlebildi. Fakat bu azil bir sene sürdü. Dördüncü Murat âsîleri acımadan ezerek koyduğu yasaklarla sükûnu sağladı. Tebdil-i kıyâfet ederek âniden gerçekleştirdiği baskınlarla bilinen pâdişah bir keresinde Kâğıt-hâne'deki Mîrahor köşkünde sohbetle vakit geçirenlerin meclisine sandalla âniden gelivermiş, oradakilerin eşya ve kitaplarını muâyene ederken Yahyâ Efendinin Dîvân'ına rastlayınca pek memnun olarak hakkında sitâyîşkâr sözler sarfetmişti.

Yahyâ Efendi gerçekten sevimli ve muhterem bir sîmâ idi. Adâletle hareket eder, karşısındakini şiddete iten davranışlardan çekinirdi. Muhabbetli, lâtifeci ve nüktedan bir kişiliğe sâhipti. Hayâtının mühim devrelerinden biri de kendisine çok hürmet eden Dördüncü Murat ile birlikte çıktığı Revan seferidir. Hatta Tebriz'deki Sultan Hasan câmiini tahrip etmek isteyen pâdişâha: "Bu câmi aslında ehl-i sünnet binâsıdır. Kızılbaş mensub olmağla yıkılmamak müreccahdır" diyerek mühim bir san'at eserini kurtarmıştı. Bağdat seferi ise şeyhülislâm için tam bir ikbal devriydi. Sefer dönüşü Konya ovasının gurup rengine boyanmış ufkunda bir su başında meclis kuruldu. Esâsen şiire meclûp olan pâdişah, Anadolu'nun güzelliği karşısında kendinden geçip şu kıt'ayı söyleyerek, Yahyâ Efendiden nazîre istemiş ve akşama talebi yerine getirilmişti.

*Behiştten küt'adır Hakka ki bu işret ki zibâ
Buna dâhil olan mürde olupdur zevkle ihyâ
Murâdî feth-i İran'dan kaçan kim gitti Bağdâd'a
Tena'um eyledi bu kevserden serâb-âsâ*

Yahyâ Efendi şiirlerini öteden beri takdir ettiği pâdişâhın,

*Ey gönül gül devridir vakt-i nev-i nevrûzdur.
Can bağışlar âdeme bu dem dem-i fîrûzdur*

matlaıyla başlayan gazelini şu mısralarla tahmis etmişti:

*Mihr-i âlemtabdan güller çerâğ-ı efrûzdur.
Nağmesi bülbüllerin ol şevkle pür-sûzdur
Künc-i halvetden urûc eyle bu da bir rûzdur*

Yahyâ Efendi şiirlerinde medh ü senâ ettiği pâdişâhı soğukkanlı tutumuyla yatıştırarak şiddetten de men ediyor, hatta askerî sâhada verdiği taktiklerle seferlerin kazanılmasına yardımcı oluyordu. Fakat bu güzel devirler pâdişâhın erken ölümüyle sona erdi. Gerçi Sultan İbrâhim zamanında da makâmını korumuştı, fakat Kösem Sultan entrikalarının hüküm sürdüğü bu devirde Cinci Hocanın şiddetli muhâlefeti ile karşı karşıyaydı. Sınır sistemi iflas etmiş bulunan pâdişâhın, îcat ettiği kuvvet mâcunlarıyla gözüne girmeyi başaran bu yobaz ve dalavereci adam genç yaşta hiç de hak etmediği bir nüfuz kazanarak çevirdiği entrikalarla Yahyâ Efendinin mânevî azâbını büsbütün arttırıyordu. Onu ayakta tutan Kara Mustafa Paşanın da çeşitli tezvîrat sonucu katledilmesiyle iyiden iyiye yalnız kalan Yahyâ Efendi, bütün bu acı hâdisenin yaşlı gönlünde yarattığı kırıklıkla 91 yaşındayken 1664 yılında vefat etti. Ahmet Refik'in ifâdesiyle: Muhterem bir pîr-i nurânî hâlinde, âlem-i fânîye vedâ etti. Yahyâ Efendinin na'sı pederi Zekeriyâ Efendinin yanına, Sultan Selim Câmîi civârında, Çarşamba'ya defnolundu. O gün İstanbul'da mâtemli bir hüznün hâsıl oldu. Fâtih câmîine doğru, âyân ve erkân-ı devletten hemen bütün İstanbul halkından mürekkep, müteessir ve dilhun bir kâfilenin önünde, tehlil ve tekbir âvâzeleri ortasında, beyaz örfü ile muhteşem bir tabut, mehib ve zî-vakar parmak üzerinde götürülüyordu. O gün Şeyhülislâm Yahyâ Efendi muhteris bir muhîte ebediyen vedâ etmiş, fazl ü kemâline, hüsn ü şiirine meclûp olanları peşinde sürüklüyordu. İstanbul halkı şiirin füsunkâr tesîrini a'mâk-ı rûhunda hıfzetmişti. Şimdi güzel İstanbul'un şâir şeyhülislâmını son hâclegâhına kadar teşyî' ediyordu.

Yazar ve mütefekkir Sâmîha Ayverdi ise târihî gerçeklerin samîmî bir hissiyatla çerçeveslendiği bu yazının sonuna şöyle bir not düşmüştü: *Sekiz pâdişâhın devrini görmüş, tatlı acı eyyam sürmüş bu şâir şeyhülislâmın kabrinin önünden her gün binlerce insan akıp geçmekte...*

Nice izzetlerden sonra horluğa, itibarsızlığa dayanamayan Yahyâ Efendinin tabutu buraya gelirken bütün İstanbul onun ardınca kâfilelenip yürümüş-tü. Tehliller, tekbirler ortasında beyaz örfü ile sokaklardan geçerek burada karar etmişti. O gün ile bugün arasında üç yüz sene var. Unutulmak için üç yılın bile çok olduğu bu gökkubbe altında.

Bir zamanlar sâhip olduğumuz kıymet ve güzelliklerin, yaşadığımız devirde lâayık olduğu ilgiyi görememesine rağmen, kütüphâne rafından çekiverdiğimiz seksen küsur senelik bir kitabın, gene bir kıymetlinin düştüğü notlar ve çektiği çizgilerle süslenmiş sahifeleri arasında hasretini çektiğimiz muhteşem mâzimize fikir ve his dünyamızla bir yolculuk yapabildiğimiz için ne mutlu bize!

BİR NAZIM ŞEKLİNİN PANORAMASI: TÜRK EDEBİYÂTINDA MUHAMMES

Mustafa ERDOĞAN(*)

Ülkemizdeki üniversitelerde yapılan tezlerin çoğunlukla birkaç hocanın elinde ve kütüphâne raflarında kaldığı, çeşitli sebeplerle yapılan her tezin yayın hâline getirilip halka ve okuyucuya ulaştırılamadığı, ulaştırılsa bile bunun uzun bir zaman sonra gerçekleştiği bilinen bir gerçektir. Bunun, başkalarının yapılan çalışmadan haberdar olamaması ve istifâde edememesi, aynı konu üstünde mükerrer çalışmaların yapılması ve harcanan emeğin takdir edilmemesi gibi zararları var. İşte bâzı dergilerde, gerçekten emek harcanarak hazırlanmış ama henüz yayın imkânı bulamamış tezler hakkında bilgi verilmesi, onların özetlenmesinin bu bakımdan çok faydalı olduğunu sanıyoruz.

Şimdi biz de burada yüksek lisans çalışması esnâsında sayın hocamız Prof. Dr. Mustafa İSEN'in gözetiminde hazırladığımız **Türk Edebiyatında Muhammes** adlı tezimiz hakkında bilgi vermek, ilgililere tezimizin genel bir özetini sunmak istiyoruz⁽¹⁾.

Bu çalışmamızda biz, klasik Türk edebiyâtı içinde kullanılmış nazım şekillerinden *muhammesi* incelemeye, bu nazım şeklinin târihî gelişimi ile şekil ve muhtevâ yönünden özelliklerini ortaya koymaya çalıştık.

Tezimizin başında muhammes hakkında kaynaklarda verilen teorik bilgiler toplanmıştır. Buna göre, muhammes aslen Arapça bir kelime olup *hums* kökünden gelmektedir. Türkçe sözlüklerde *beşli*, *beş katlı*, *beşgen* karşılıkları verilmektedir. Bir edebiyat terimi olarak, *klasik doğu edebiyatlarında şâirlerin aynı vezinde beşer mısradan oluşan bentlerle yazdıkları manzûmelere genel olarak muhammes denilmektedir*. Bu nazım şeklinin *Arap edebiyâtındaki durumu* konusunda fazla bir bilgimiz

(*) *Dumlupınar Üniv. Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edb. Böl. Arş. Gör. KÜTAHYA.*

(1) Mustafa Erdoğan, **Türk Edebiyatında Muhammes**, Kırıkkale Üniv., Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 1997, 2 C., XVIII+709 s.

bulunmamaktadır. Nihat M. Çetin ve Fuat Köprülü'nün verdikleri bilgilerden Arap edebiyâtında bentlerden oluşan manzûmelerin ve muhammesin varlığını anlıyoruz. Ancak bunların tam olarak mâhiyetlerini bilmiyoruz. *Fars edebiyâtında* ise, bizdeki mânâsına uygun şekilde ve Türk edebiyâtındaki kadar olmasa da epeyce kullanılmıştır.

Genel olarak edebî nazım şekillerinden musammatlar içinde, musammatların bir çeşidi olarak sayılan muhammes, *Türk edebiyâtında* musammatların en çok kullanılan çeşitlerinden biridir. Ancak edebiyâtımızda başka beşer mısralık bentlerden oluşan nazım şekilleri de kullanılmıştır. Bu bakımdan tezimizde muhammesin *tahmîs*, *taştîr*, *tardiyye* ve *şarkı* ile ilişkisi, benzer ve farklı tarafları üzerinde de durulmuştur. Bunlardan *tahmîs* ve *taştîr*in muhammesle muhtevâ yönünden hiç bir farkı yoktur. Fakat *tahmîs* ve *taştîr*in iki ayrı parçadan meydana gelmesi, iki basamak hâlinde yazılması; buna karşılık muhammesin tek parça olması ve bir anda yazılması yönüyle bu nazım şekilleri birbirinden ayrılmaktadır. Ayrıca, *tahmîs* ve *taştîr*in umûmiyetle iki kişi, muhammesin ise tek kişi tarafından yazıldığı da sayabileceğimiz farklardandır. Bütün bunlara rağmen elimizde muhammesle *tahmîs*i birbirinden ayırmaya yarayacak çok kesin ölçüler yoktur. Bu sebeple edebiyâtımızda muhammesle *tahmîs* bâzan birbirine karıştırılmıştır. Şâirlerimiz tarafından çok kullanılmış musammat çeşitlerinden biri olan *tahmîs*, bizim çalışmamızın sınırlarını aşan ayrı bir araştırmanın konusudur. Bu yüzden incelememize *tahmîs*ler dâhil edilmemiştir. Bunlardan başka, uzun ve kısa mısralardan oluşan ve farklı iki muhammesin iç içe geçmiş şeklini andıran iki *müstezâd muhammes* metni tesbit edilmiş, ayrıca incelememiz sonunda halk edebiyâtında da -gerek âşık, gerekse anonim halk edebiyâtında- benzer beşli şekillerin kullanıldığı görülmüştür. Anlattığımız bütün meseleler örnekler ışığında değerlendirilmiştir.

Muhammesle benzerlikleri ve bağlantıları olan diğer iki terim, *şarkı* ve *tardiyyenin* ne oldukları ve muhammesle ilişkileri konusunda yaptığımız araştırmanın netîcesinde, bunlardan *şarkı* başlığıyla yazılmış beşli manzûmelerin klasik muhammeslerden başlığı dışında hiç bir farkının olmadığını gördük. Kaynaklardan ve incelememizden hareketle *şarkının* aslında bir mûsikî terimi olduğu, fakat zamanla bestelenen ve bestelenmek üzere yazılan şiirlere âlem olduğu kanaatine vardık. Bütün kaynaklarda hakkında hemen hemen hep aynı bilgiler verilen ve müstakil bir nazım şekli sayılan *tardiyye* konusu bize göre araştırmamızın önemli bir bölümüdür. Kaynaklarda *tardiyyenin* kendine has bir kâfiye örgüsü ve

vezni olduğu söylenmektedir. Buna göre biz, bu kâfiye yapısında yazılmış beşer mısralık bentlerden oluşan manzûmeleri topladık. Araştırmamız sonunda Türk edebiyâtında tardiyeye kâfiyesi denilen *aaaab-ccccb-ddddb-...* şeklindeki kâfiye yapısında yazılmış, çoğu bilinmeyen 33 manzûme tesbit ettik. Bu manzûmeleri kâfiye yapılarından başka vezinleri, başlıkları, konuları gibi muhtelif yönlerden değerlendirmeye tâbî tuttuk. Sonuçta bunların önemli bir kısmının tardiyeye özgü olduğu söylenen *Mef'ûlî Mef'ûlîn Fe'ûlîn* vezninden farklı vezinlerle yazıldığı dikkatimizi çekti. Yâni, bu şiirlerde kâfiye yapısı ile vezin her zaman aynı ve sâbit değildi. Bu kâfiye örgüsünde ama farklı vezinde; tardiyeye vezni denilen vezinde ama farklı kâfiye yapısında olan şiirler ortaya çıktı. Bir başka deyişle bu manzûmelerde kâfiye yapısı da vezin de sâbit değildi. Yine bu manzûmelerde üzerinde tam olarak birleşilen ne bir konu, ne bent sayısı, ne de başlık vardı. Bütün bunlardan sonra biz, *tardiyenin ayrı, müstakil bir nazım şekli olmadığı; olsa olsa muhammesin bir türevi, bir alt çeşidi olabileceği* sonucuna ulaştık. Zâten bu manzûmeler kâfiye yapısı itibâriyle, ilk bendi olmayan klasik müzdevic bir muhammese benziyorlardı. Bu bölümde, kaynaklarda bahsedilen Şeyh Gâlip, Nedîm ve Hümâmî'nin şiirlerinden farklı olarak tesbit edilen manzûmelerden orijinal örnekler verildi. Ayrıca aynı bölümde değerlendirilen bütün manzûmeler neticede muhammes olarak kabul edildiği için tezimizin inceleme bölümüne de dâhil edilmiştir⁽²⁾.

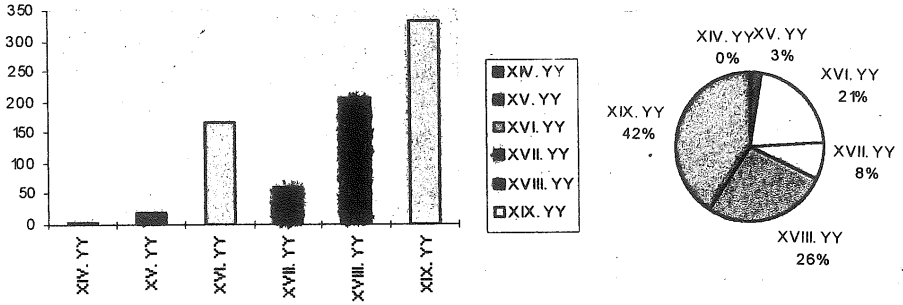
Taramalarımız sonunda edebiyâtımızda XIV-XIX. yüzyıllar arasında toplam 192 şâirin yazdığı 790 muhammes metni tesbit ettik ve bunların hepsini de inceledik. Yüzyıllara göre muhammes yazan şâirlerin ve yazılan muhammeslerin sayılarını yüzdeler oranlarıyla birlikte gösteren ve tezimizin girişinde bulunan bir tabloyu buraya da alıyoruz:

Yüzyıl	Muhammes Yazan Şâir Sayısı	Oran %	Yazılan Muhammes Sayısı	Oran %
XIV	1	0,5	2	0,2
XV	11	5,7	20	2,5
XVI	46	24,4	168	21,2
XVII	27	14	62	7,8
XVIII	46	23,9	206	26
XIX	61	31,7	332	42
TOPLAM	192	-----	790	-----

Tablo 1: Yüzyıllara Göre Muhammes Yazan Şâir ve Yazılan Muhammes Sayıları İle Bunların Yüzdelik Oranları

(2) Tardiyeye konusundaki araştırmamızın sonuçlarını yakında ayrı bir yazı ile ilgililere sunmayı düşünüyoruz.

Muhammeslerin yüzyıllara göre dağılımını gösteren grafikleri buraya da alıyoruz.

Grafik 1: Edebiyatımızdaki Muhammeslerin Yüzyıllara Göre Dağılımını Gösteren Grafikler

Buna göre incelemeye aldığımız ilk muhammes XIV. yüzyılda Ahmedî tarafından yazılmıştır. İncelediğimiz son muhammes ise, ölüm târihini tesbit edebildiğimiz şâirlerden 1924'te ölen Ali Emîrî'ye âittir. Tabîî ki bu târihten sonra da beşer mısralık bentlerden oluşan manzûmeler yazılmıştır, ancak bunlar şekil veya muhtevâ îtibârıyla klasik tarzda değildir. Yazılan muhammesleri yüzyıllar açısından değerlendirdiğimizde, son yüzyıllarda muhammes sayısında çok büyük bir artış dikkatimizi çekmektedir. En fazla muhammes XIX. yüzyılda yazılmıştır. Bu artışın sebebi; son zamanlarda şiir yazan ya da yazmaya çalışanların çoğalması, bunun yanında yazılan şiirlerin artması olabilir. Ayrıca -Tanpınar'ın da dediği gibi- muhammesin diğer musammatlarla birlikte şâirleri beyit estetiğinden kurtarıp özellikle de son asırlarda değişiklik, yenilik ve hürriyet isteyen şâirlere hayâl, dil, düşünce ve söyleyiş bakımından daha geniş imkânlar sunması da bunda etkili olmuş olabilir.

Tezimizin I. cildinde yukarıda özetlediğimiz hazırlık ve giriş bölümlerinden sonra çalışmamızın asıl önemli kısmı olan *İnceleme* bölümü gelmektedir. İnceleme iki bölüm olarak yapılmıştır. *I. Bölüm*'de *Muhammesin Şekil Özellikleri* üzerinde durulmuş ve bu konu 6 alt başlık altında incelenmiştir. Bu alt başlıklar şunlardır:

- 1- Kâfiye Örgüsüne Göre Muhammesler,
- 2- Mütekerriir-Müzdevic Oluşlarına Göre Muhammesler,
- 3- Bent Sayılarına Göre Muhammesler,

- 4- Vezinlerine Göre Muhamesler,
- 5- Başlıklarına Göre Muhammesler,
- 6- Mahlaslarına Göre Muhammesler.

Bu bölümlerin her birinde de tesbit ettiğimiz bütün muhammesler incelenerek tasnife tâbî tutulmuş, netîceler alt başlıklar hâlinde yazılmıştır. Yâni; kâfiye düzeniyle ilgili bölümde muhammeslerde kullanılmış bütün kâfiye örgüleri, bent sayılarıyla ilgili bölümde muhammeslerde kullanılmış bütün bent sayısı çeşitleri, vezinlerle ilgili bölümde muhammeslerde kullanılmış bütün vezinler, vs. ayrı ayrı ele alınmış, incelenmiştir. Yine bunlara aynı konuya dâir istatistikî bilgiler eklenmiş ayrıca, konuyla ilgili incelememizin sonuçları tablo ve grafiklerle daha net hâle getirilmiş, bunlardan hareketle farklı kanaatlere ve değişik yorumlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Grafiklerden sonra, anlatılan özellikte muhammes yazmış şâirlerin mahlasları yüzyıllara göre tasnif edilerek yazılmış, şâirler sıralanırken şâirin konuyla ilgili yazdığı şiir sayısı parantez içinde belirtilmiş, ardından da anlatılan özelliği müşahhas olarak gösterecek konunun ehemmiyetine ve örneğin çokluğuna göre bir veya birkaç örnek muhammes yazılmıştır.

Kâfiye örgüleri açısından incelediğimizde, muhammeslerde 20 farklı kâfiye yapısının kullanıldığını gördük. Ancak, edebiyâtımızdaki muhammeslerin çok büyük bir kısmı, yaklaşık % 90'ı üç ana kâfiye örgüsünde yazılmıştır. Bu üç kâfiye örgüsü şunlardır:

- 1- aaaaa-bbbba-cccca-... 2- aaaaA-bbbbA-ccccA-...
- 3- aaaAA-bbbAA-cccAA-...

Bunlar içinde en fazla kullanılanı % 35,7'lik oranla aaaaa-bbbba-cccca-... şeklinde gösterdiğimiz ve tek mısraî müzdevic denilen kâfiye düzenidir ki bunda, ilk bentteki bütün mısralar kendi içinde kâfiyelidir. Daha sonraki bentlerde ilk 4 mısra kendi içinde, birbiriyle kâfiyeli; son mısra ise ilk bent ile kâfiyelidir. İkinci olarak en fazla kullanılan muhammes kâfiyesi, % 30,8'lik oranla son iki mısraî mütekerrir muhammes kâfiyesi denilen ve aaaAA-bbbAA-cccAA-... şeklinde gösterilen kâfiye örgüsüdür ki bunda da ilk bentteki bütün mısralar birbiriyle kâfiyelidir. Daha sonraki bentlerde ilk üç mısra birbiriyle kâfiyeli olurken bent sonlarında bulunan 4. ve 5. mısralar ilk bendin 4. ve 5. mısralarının aynen tekrârından ibârettir. Üçüncü olarak en fazla kullanılan kâfiye örgüsü ise, % 22,7'lik oranla son bir mısraî mütekerrir kâfiye örgüsüdür ki bunu da aaaaA-bbbbA-ccccA-... şeklinde göstermekteyiz. Bu kâfiye düzeninde de ilk bentteki bütün mısralar kendi içinde, birbiriyle kâfiyeli olurlar. Daha

sonra gelen bentlerde ilk 4 mısra birbiriyle kâfiye oluşturur, bentlerin son mısraları ise ilk bendin son mısraının aynen tekrârından oluşur. Çok fazla kullanılmaları sebebiyle bu üç kâfiye örgüsüne muhammesin ana kâfiye örgüleri denilebilir. Diğer kâfiye örgüleri, bu saydığımız kâfiye düzenlerine göre hem çok az kullanılmıştır hem de bunların muhtelif şekillerdeki türevlerinden ibârettir.

Muhammesler temelde müzdevic ve mütekerrir olmak üzere iki şekildedir. Müzdeviclerde bentler arasındaki irtibat, yalnız kâfiye yoluyla sağlanırken mütekerrir muhammeslerde bent sonlarında bir veya iki mısra aynen tekrar edilir. İncelememiz sonunda Türk edebiyâtında muhammeslerde mütekerrir şeklin müzdevic şekle göre daha fazla kullanıldığını gördük. Bu genel bir değerlendirmedir ve kaç mısra mütekerrir veya müzdevic olursa olsun bütün muhammesler buna dâhildir. Bizim incelediğimiz toplam 790 muhammesin 461'i mütekerrir, 321'i müzdevic, 8'i de hem mütekerrir hem de müzdevic tiptedir. Bunları yüzde oranlarına göre sıralarsak, edebiyâtımızdaki muhammeslerin % 58,3'ü mütekerrir, % 40,6'sı müzdevic, % 1'i ise hem mütekerrir hem de müzdevic olarak yazılmıştır. Görüldüğü gibi, mütekerrir muhammesler müzdevic muhammeslerden bir hayli fazla kullanılmıştır.

İncelememizin sonunda muhammeslerin 2 bentten 211 bende kadar uzayan çok farklı bent sayılarıyla yâni, uzunlukta yazıldığını gördük. Bizim tesbit ettiğimiz muhammesler bent sayısı, bir başka deyişle uzunluk bakımından 29 çeşittir. Ancak bu çeşitliliğe rağmen muhammeslerin çok büyük bir kısmı bâzı belirli bent sayılarıyla yazılmıştır. Bunlar çoğunlukla 5 ve civârındaki bent sayılarıdır. İncelediğimiz 790 muhammesin 486'sı 5 bentlidir. Buna göre muhammeslerin yaklaşık % 62'si 5 bentli olarak yazılmıştır. Bu, çok yüksek bir kullanım oranıdır ve nerede ise buna dayanılarak muhammesin asıl bent sayısı 5'dir, denilebilir. 5 bentten sonra en fazla kullanılmış bent sayıları 4 ve 7'dir. Muhammeslerin % 8,8'i 4; % 8,4'ü ise 7 bent olarak yazılmıştır. Ancak, bâzı bent sayıları ile yazılmış muhammes sayısı da 1'i geçmemektedir. Kısaca, muhammeslerde bir bent sınırlaması olmadığını, muhammesin bent sayısının şâirin isteğine göre değiştiğini fakat edebiyâtımızdaki muhammeslerin umûmiyetle 5 ve 5'e yakın bentler hâlinde yazıldığını söyleyebiliriz.

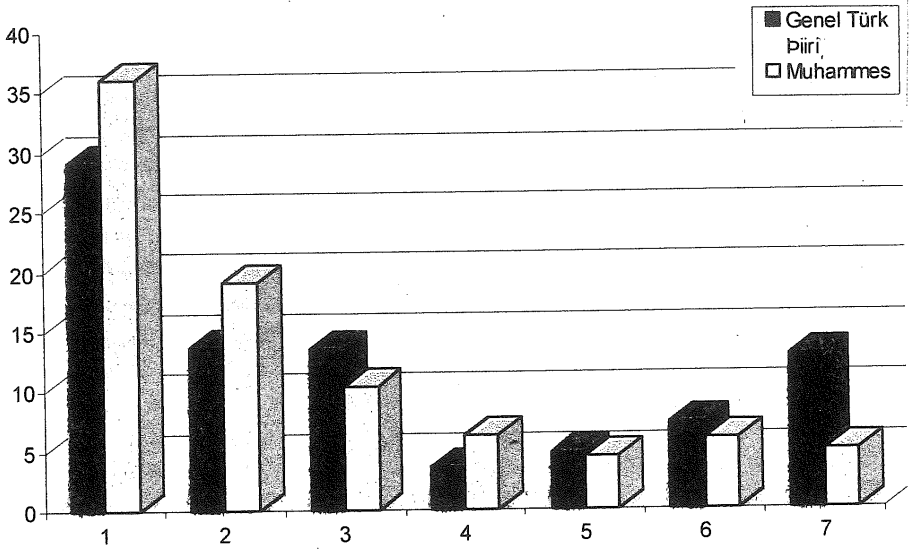
Muhammesleri vezinleri açısından değerlendirdiğimizde, klasik Türk edebiyâtının genel niteliğine uygun bir tablo ile karşılaştık. İncelediğimiz muhammeslerin çok az bir kısmı hece, yaklaşık % 99'u ise aruz vezni ile yazılmıştır. Muhammeslerde hece-aruz karışık toplam 28 çeşit

vezin kullanılmıştır. Ancak, genel klasik edebiyâtımızda olduğu gibi, ağırlık aruz vezninin belirli kalıplarındadır. Bunları sırasıyla şöyle sıralayabiliriz: Muhammeslerde en fazla kullanılmış vezin aruz vezninin *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* kalıbıdır. Bu kalıpla toplam 283 muhammes yazılmıştır ve aynı kalıbın bütün muhammesler içindeki kullanım oranı % 36'dır. Bundan sonra *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün* kalıbı gelmektedir. 151 muhammesin yazıldığı bu kalıbın muhammeslerdeki kullanım oranı, % 19,1'dir. Üçüncü olarak en fazla kullanılan kalıp ise, *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün* kalıbıdır. Bu kalıpla 86 muhammes yazılmıştır ve aynı kalıbın muhammeslerdeki kullanım oranı, % 10,3'tür. Geriye kalan kalıpların kullanım oranları bu saydıklarımıza göre bir hayli düşüktür. İncelememizden muhammeslerin özel bir vezninin olmadığı anlaşılmıştır. Ancak, bâzı vezinlerin diğerlerine nisbetle daha fazla kullanıldığı da dikkatimizi çekmiştir. Muhammes nazım şeklinde en fazla kullanılan vezinlerin, muhammesteki kullanım oranlarıyla genel Türk şiirindeki kullanım oranlarını mukâyese etmek istersek şöyle bir tablo ve grafikte karşılaşıyoruz⁽³⁾.

Sıra Nü.	Vezin	Genel Türk Şiirindeki Kullanım Oranı (%)	Muhammeslerdeki Kullanım Oranı (%)
1	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	29,1	36
2	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	13,7	19,1
3	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	13,5	10,3
4	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	3,7	6,2
5	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün	4,8	4,5
6	Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün	7,2	5,9
7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	12,9	4,9

Tablo 2: Muhammeste Çok Kullanılan Vezinlerin Muhammesteki ve Genel Türk Şiirindeki Kullanım Oranı

(3) Bu kalıpların genel Türk şiirindeki yüzdelik kullanım oranları Haluk İpekten'in "Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz" adlı eserinden hareketle tesbit edilmiştir (Dergâh Yay., İst., 1994, s. 151-272). Ayrıca bu kalıpları grafikte yazmak uzunlukları sebebiyle zor olduğundan, bunlara tabloda verdiğimiz sırayla 1'den başlanarak birer rakam verilmiş ve sayılan kalıplar tabloda bu rakamlarla karşılanmıştır.

Grafik 2: Muhammeste Çok Kullanılan Vezinlerin Muhammesteki Kullanım Oranlarının Genel Türk Şiirindeki Kullanım Oranları ile Mukâyesesi

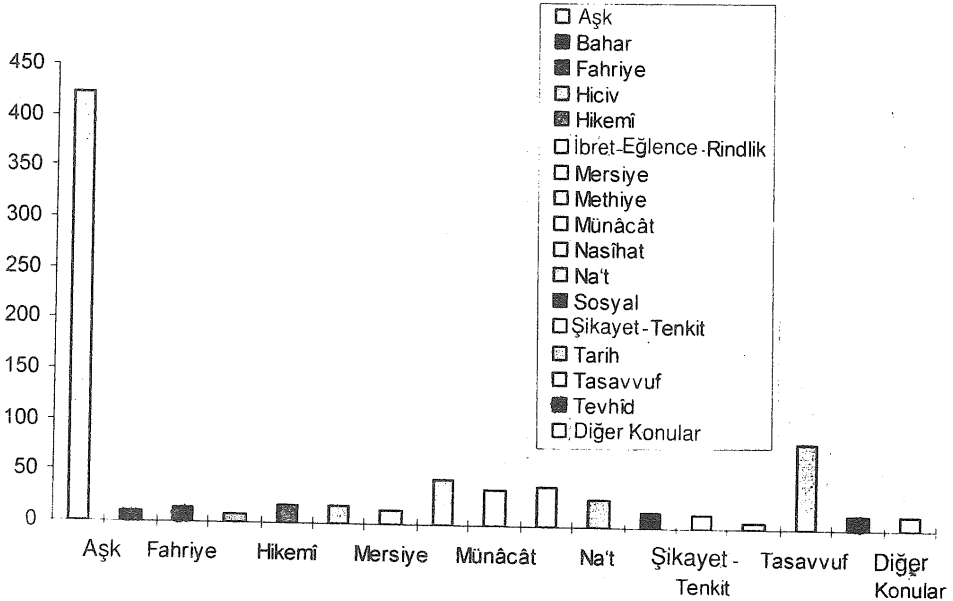
Muhammeslerin incelediğimiz bir diğer yönü de başlıklarıdır. Bu açıdan muhammesleri öncelikle başlıklı ve başlıksız diye ikiye ayırdık. İncelediğimiz 790 muhammesin 527'si başlıklı, 263'ü ise başlıksız olarak kaleme alınmıştır. Bundan hareketle muhammeslerde %66,7 oranında başlık kullanıldığını, %33,2 oranında da başlık kullanılmadığını söyleyebiliriz. Özellikle XIX. yüzyılda muhammeslere başlık konulmuştur. Başlıklı muhammesleri; Muhammes Başlıklı, Şarkı Başlıklı ve Özel Başlıklı olmak üzere üç grupta inceledik. Buna göre başlıklı muhammeslerin %48,1'i "Muhammes" başlığıyla, %5,1'i "Şarkı" başlığıyla, %46,8'i de özel bir başlıkla yazılmıştır.

Klasik edebiyâtımızda, şâirin manzûmesinin sonunda mahlasını söylemesi, bir nevi imzâsını atması âdettendir. Bu kural muhammesler için de geçerlidir. Biz mahlas kullanımı açısından muhammesleri önce ikiye ayırdık: Mahlaslı Muhammesler ve Mahlassız Muhammesler. İncelememizin sonunda tezimizde değerlendirdiğimiz 790 muhammesin 722'sinde, bir başka deyişle %91,3'ünde mahlas söylendiğini; geriye kalan 68'inde yâni, %8,6'sında ise mahlas söylenmediğini gördük. Mahlaslı muham-

meslerde mahlas %98,7 oranında en son bentte, %1,2 oranında ise diğer bentlerde geçmektedir. Mahlası son bentte olmayan 9 muhammesin 8'inde ise mahlas sondan bir önceki bentte söylenmiştir. Bundan başka mahlassız muhammeslerin çoğunun da XIX. yüzyılda yazıldığını belirtelim.

Tezimizin inceleme kısmının 2. bölümünü muhammeslerde işlenen konular teşkil etmiştir. Buna göre, muhammeslerde 22 farklı konu işlenmiştir. Bu konular içinde en fazla rağbet bulup işleneni, aşk ve sevgili ile ilgili konulardır. İncelediğimiz 790 muhammesin 423'ü aşk konusundadır. Aşk konulu muhammesler bütün muhammeslerin %53,5'ini oluşturmaktadır. Aştan sonra en fazla işlenen konular sırasıyla tasavvuf, medhiye, nasihat, münâcat ve na'ttır. Buradan da anlaşılacağı gibi dînî konular muhammeslerde büyük bir yer tutmaktadır.

Daha önce, muhammese âit özellikleri incelerken sık sık tablo ve grafiklerden faydalanarak, hem konunun daha iyi anlaşılmasını hem de bu tablo ve grafikler yardımıyla okuyucunun farklı yorumlara ve kanaatlere ulaşmasını sağlamaya çalıştığımızı söylemiştik. Yukarıda bunun örnekleri vardır. İşte muhammeslerde muhtevâ konusu anlatılırken faydalanan grafiklerden birini buraya da alıyoruz.

Grafik 3: Muhammeslerde İşlenen Konuların Dağılımı

Bunlardan başka çalışmamız esnâsında mülemmâ muhammeslere, müstakil muhammes kitaplarına, bir müşterek muhammese ve birbirine ya da bir başka şiire nazîre olarak yazılmış muhammeslere de rastladık. Tezimizde elimizdeki verilere dayanılarak anlatılan her konu, ayrıca meselenin önemine ve örneğin çokluğuna göre sayıları değişen örnek muhammes metinleriyle daha da müşahhas hâle getirilmiştir.

Tezimizin 2. cildinde incelemede kullandığımız ama metnini veremediğimiz muhammeslerden bir seçme yaparak kronolojik olarak yazdık. Değişik örnekler görülmesini temin maksadıyla yazdığımız bu metinlerden sonra, bunlarla mukâyeseye imkân tanımak için kısa bir girişten sonra çağdaş Türk edebiyâtından seçtiğimiz örnek beşli şiirleri de tezimize ekledik.

Çalışmamızda Türk edebiyâtında XIX. yüzyıl sonuna kadar yazılan bütün muhammesleri mümkün olduğu kadar tesbit etmeye ve incelemeye çalıştık. Bu arada bizim göremediğimiz, ulaşamadığımız veya gözümüzden kaçmış muhammesler de olmuştur. Araştırma sâhasının genişliği ve malzemenin çokluğu göz önüne alınınca bunun tabîi karşılanacağını sanıyoruz. Ancak, taramalarımızın ve incelenen şiirlerin çokluğu sebebiyle, dışarda kalmış muhammeslerin çok da fazla olmayacağını ve incelemelerimizin sonuçlarını pek değiştirmeyeceğini de söyleyebiliriz.

Son olarak, muhammes hakkında yukarıda verdiğimiz bilgileri bir parça da olsa müşahhaslaştırmak için bir kaç örnek vermek istiyoruz. Seçtiğimiz örnek metinler aşağıdadır.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Ey güneş-tal'at kamer-behcet habîb-i gül-'izâr
Vey perî-peyker melek-manzar sanavber boylu yâr
Serverâ sen şol perî-ruhsun ki devr-i rûzığâr
Sini devrân içre Yûsufdan komışdur yâdigâr
Âb-ı kevserdür tudagun şerbetinden şerm-sâr
- 2 Ey yüzi cennet tudagundur şarâb-ı selsebîl
Gonca-veş la'lüne cân olsun fedâ kanum sebîl
Bu kemâlile ki Hak virdi sana hüsn-i cemîl
'Âşık-ı bî-çârentün hâlini sor kadrini bil
Kim neler çekmiş durur hicründe ol leyl ü nehâr

- 3 Bunca kim 'ışkunda ben feryâd u efgân eyledüm
Murg-ı cânı her seher hicründe nâlân eyledüm
Gönlümi zülfün gibi gamdan perîşân eyledüm
Bilmezem noldı günâhum sanasın kan eyledüm
Kim beni cevrünle her dem agladırın zâr zâr
- 4 Sûretün levhinde müşğîn sünbülün dil bağıdur
Çeşm-i mestün cân-ı 'uşşâka amansız yagıdur
Kûyun ey dilber bu dil murgına cennet bâğıdur
Geçdi cevrün hadden ey zâlim terahhum çağıdur
Girre olma hüsnüne dünyâ degüldür ber-karâr
- 5 Tâ ki salmışdur cüdâ senden beni devr-i felek
Nâlem işitdi felekde bini zâr aklar melek
'Ârızunda ey kamer-tal'atlu şol müşğîn benek
Ol durur olan **Halîl**ün gözinde merdümek
Kim görüp şem'-i cemâlünde yüz pervâne-vâr⁽⁴⁾

II

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

- 1 Ezelden tâ-ebed 'âlem hemân bir ânımış bildüm
Gelenler teşne-leb gitmiş serâbistânımış bildüm
Hired fülk-i bedende merd-i keşîbânımış bildüm
Dil-i 'ârif 'aceb deryâ-yı bî-pâyânımış bildüm
Leb-â-leb sâhil-i nutka-i dür 'irfânımış bildüm
- 2 Bu nâsun kimi zâhirde mukîm-i sadr-ı meyhâne
Kimi künc-i ferâgatda çekerler çille merdâne
Temâşâ hep hakikatda bir imiş çeşm-i 'irfâna
Tavâf-ı ehl-i Ka'be cünbüş-i erbâb-ı Tophâne
Fenâ sahnında 'aks-i cilve-i cânânımış bildüm
- 3 Bilürken âdem oğlu inkılâb-ı dâr-ı dünyâsın
Niye başdan gidermez gûşîş-i ta'mîr-i sevdâsın
Degildür atılan encüm döker mismâr-ı zîbâsın
Bu kâh-ı köhnenün seyr eyledüm hep zîr ü bâlâsın
'Îmâret kılmaga kâbil degil vîrânımış bildüm

(4) Eğridirli Hacı Kemal, Câmi'ü'n-Nezâ'ir, Bayezid Devlet Ktp., Nu. 5782, vr. 123b-124a; Şevket Beysanoğlu, Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, İst., 1957, C. 1, s. 36.

- 4 'Acebdür cümleye maksûd iken lutf-ı Cenâb-ı Rab
Mugâyirdür görürsen zâhirinde herkese matlah
Sevâba sa'y ider kimi kimi 'isyâna rûz u şeb
Mukayyed her biri bir kâra halkun nîk ü bedden hep
Cihân sermâye-i 'ömriyle bir dükkânımış bildüm
- 5 Fakîr ü bâ-yı dehrün gerçi ebnâ-yı zamânında
Görürsün fark iderler 'izzet ü zillet miyânında
Velîkin dîde-i ehl-i basîret imtihânında
Tefâvüt yogımış **Nâmî** gedâ vü mîr şânında
Hakikat 'âleminde cümlesi yeksânımış bildüm⁽⁵⁾

III

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

- 1 Yog iken 'âlem ü 'adem muhakkak yâ Resûlallah
Sen olmuşdun habîb-i Hazret-i Hak yâ Resûlallah
Ne devletdir kabûl itsen kul olmak yâ Resûlallah
'Usâta çünkü ferdâ sensin eşfak yâ Resûlallah
Sana kaldı benim kârım ancak yâ Resûlallah
- 2 Sipihr-i kurba zâtın oldı hurşîd-i cihân-ârâ
Senin zîr-i nigâhındır bütün dünya vü mâfihâ
Bu kâre kimde vardır kuvvet ü kudret ki bî-pervâ
Sen itdin âsumânda mâh-ı bedre eyleyüp îmâ
Benân-ı mu'cizâtınla iki şak yâ Resûlallah
- 3 Cemâlin mihr-i kudret mâh-ı râhmet cebhe-i sâfın
Vücûdun matla'ı envâr-ı 'adl ü dâd ü insâfın
Olup ins ü melek bin cânile meddâh u vassâfın
Sabâh u şâm dâ'im itseler tâ-haşr evsâfın
Degil mümkün sitâyiş sana elyak yâ Resûlallah
- 4 Tulu'ı bedr-i zâtın rûşen itdi şâm-ı deycûrı
Zıyâ-yı berg-i şer'in yakdı hâşâk-ı şer ü şûrı
Münevver eyledi cemâlin beyt-i ma'mûrı
'Aceb mi pertev-i hüsnün pür itse 'âlem-i nûrı
Fürûg-ı nûr-ı Hakdan oldı müştak yâ Resûlallah

(5) Dîvân-ı Nâmî, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef. Böl., Nu. 3519/2, vr. 99a-99b.

- 5 Derûnun bahr-ı bî-ka'r ü kenâr şefkat ü râhmet
Vücûdun gevher-i pâk-i muhît-i kudret-i hikmet
Seni Hak eylemişken felek-rân kulzüm-i fitrat
Sen olmuşken ivâbend-i firâz-ı keştî-i hilkat
Dahi nâbûd idi bu heft zevrak yâ Resûlallah
- 6 Şeff'-i 'âsiyânsın 'âcizânın eyleme mahzûn
Şefik-i ümmetânsın eyle lutfunla bizi memnûn
Olup şeh râh-ı 'aşkında ezelden 'âşık-ı mecnûn
Görenler kehkeşân sandı olunca gerden-i gerdûn
Kemend-i derd-i 'aşkınla mutavvak yâ Resûlallah
- 8 Şebângâh-ı cihânı nûr-ı teşrîfinle itdin zeyn
Göze çekmek gubâr-ı âsitânın oldı farzu'l- 'ayn
Hüdâ zât-ı şerîfin eylemişken hüsrev-i keveyn
Sen olm'ışken hüdâvend-i serîr-i kişver-i dâreyn
'Ademdeydi bu nüh çetr-i mu'allak yâ Resûlallah
- 9 Şeh-i 'arş-âsitânsın kurb-ı Hak câ-yı karârındır
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân u Haydâr çâr-yârındır
Ümem râyât-ı şer'inde sipâh-ı bî-şümârındır
Melekler gâşiyedârın felekler reh-güzârındır
Senünçündür bu mevcûdât sıddık yâ Resûlallah
- 10 Hidîv-i lâmekânsın zâtına 'arş-ı evvelîn pâye
Zemîn ü âsmâna hükm-i şer'in virdi pirâye
Gubâr-ı dergehin iksîr-i devlet halk-ı dünyâya
Nice şerh eylesün evsâfını 'akl-ı teng-mâye
Kitâb-ı midhatın bir metn-i muglak yâ Resûlallah
- 11 Bu bâzâr-ı fenâda dâg-ı derdindir benim sûdum
Vücudum halk olaldan halka-i 'aşkında mevcûdum
Cenâbın eylemişken mazhar-ı levlâke ma'bûdum
Ne haddimdir seni ta'rîf idem ben lîk maksûdum
Bulam tâ-haşr evsâfınla revnak yâ Resûlallah
- 12 Nihâl-i gülşen-i ihlâsdan kopdı bu güldeste
Eger tarf-ı külâh-ı medhine olursa şâyeste
Kerem sende kabûl it eyleme reddile dembeste
Ümîd oldur ki mahşerde **Nazîm**-i zâr u dil-haste
Ola zîr-i livâna ol da mülhak yâ Resûlallah⁽⁶⁾

(6) Dîvân-ı Belâgat-ünvân-ı Nazîm, Matbaa-i Âmire, İst., 1257, s. 180-181: Aynur Çağlıışlek.

IV

Mef'ûlî Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

- 1 Bu nakd-i mihnet ile dolu genc-hâneye
Çün mâlik oldun ey gönül aldanma dâneye
Gûş atma kâl ü kîle vü uyma fesâneye
Kânûn üzre sen dahi başla terâneye
Uysun zamâne sana sen uyma zamâneye
- 2 Tutdı kimisi dâmen-i ehl-i selâmeti
Geydi kimisi egnine şâl-ı melâmeti
İzhâr idem dir isen eger sen kerâmeti
Mihrâb-ı 'ışka geç gönül eyle ikâmeti
Uysun zamâne sana sen uyma zamâneye
- 3 Ey dil 'âlem yeter sana dûd-ı siyâh-ı 'ışk
Cem' olsa yanuna nola hayl-ı sipâh-ı 'ışk
Zerrîn külâh başda yeter berk-i külâh-ı 'ışk
Leşker-keş-i cihân olup ol pâdişâh-ı 'ışk
Uysun zamâne sana sen uyma zamâneye
- 4 Meyl itme dîv-sîrete gel bir dem âdem ol
Eyle sücûd Hakka meh-i nev gibi ham ol
Şevk oduna güneş gibi yanup müsellemler ol
Tâk-ı felekde yer idünür kutb-ı 'âlem ol
Uysun zamâne sana sen uyma zamâneye
- 5 Ol şâh eşigin eyleyigör Feyziyâ makâm
Emrüne râm olup ola tâ kim felek gulâm
Dinâr-ı mihri çarha urup sikke-i temâm
Şâhenşeh-i cemâlüne ol 'ale'd-devâm
Uysun zamâne sana sen uyma zamâneye⁽⁷⁾

Yahyâ Nazîm Dîvânı-II, Erciyes Üniv., SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1991, s. 86-88.

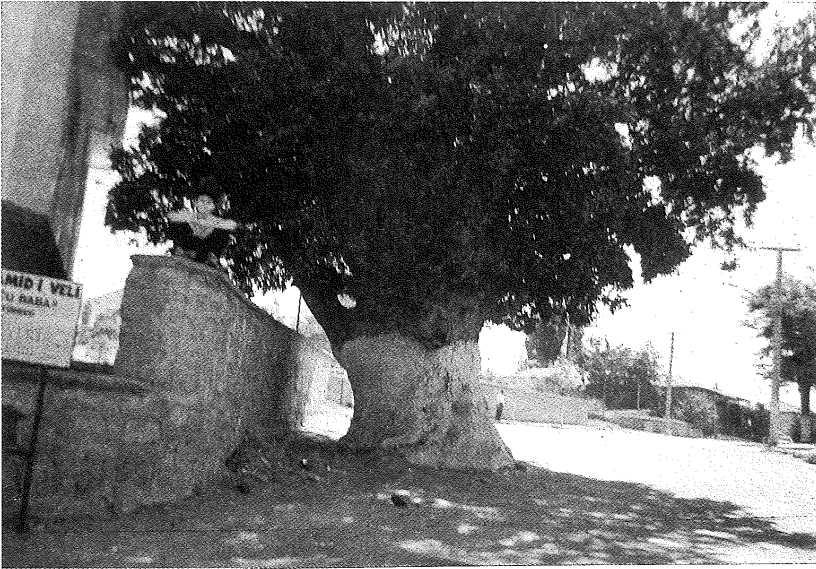
(7) Ali Nihat Tarlan, Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. Asır Dîvân Şiiri, Fasikül 3 (Ulvi-Me'âlî-Nihânî-Feyzî-Kâtibî), İst. Üniv. Yay., İst., 1948, s. 80.

GÖRDÜKLERİM-DUYDUKLARIM-OKUDUKLARIM

Kemal Y. AREN

AZİZLERLE EVLİYÂLAR SAVAŞI

Anadolu'yu çekirge sürüsü gibi istilâ edip her tarafın altını üstüne getiren Haçlı eşkiyâsı, Bizans *azizlerini* de yerlerinden yurtlarından uğrattı. *Ihlara Vadisi*'ne sığınmaya mecbur etmişler. Gel zaman git zaman bu mahalli kendileri için dar bulan '*Ervâh-ı azîzân*' Karaman havâlisine yayılmak istemişler. Bunu haber alan Konya merkezli '*Ervâh-ı Evliyâullah*' hemen duruma müdâhale ederek *azizleri* geldikleri yere püskürtmüşler. Karaman'ı onların tasallutundan kurtarmışlar ama bundan böyle bu beldenin boş bırakılmaması kararını vererek bir kısmı Konya'ya dönmemiş, orada mekân tutmuşlar.

Ervah Mezarlığı Ağustos 1998 - Aksaray

Karaman'daki **Ervah Mezarlığı**'nda **Hâmid-i Velî**'nin⁽¹⁾ kitâbesinde **Evliyâ Çelebi**'den şu ifâdelere yer verilmiş: "Bu şehirde yedi binden ziyâde büyük evliyâullâh olduğu tevâtürle sâbittir. *Dârî-Ervah* denilen bu cebhâneye nice kerre nûr nâzil olmuştur. Mâdum olan ziyâret etse şâd ve handân olur."

.....
Canlı Coğrafya Gezisi⁽²⁾ kahramanlarımız bu sene Niğde-Hacıbektaş-Karaman havâlisini gezmişler. Fakire de intibâlarını tatlı tatlı naklettiler. Yukarıdaki anekdot onlardan.

Karaman'ın ruhâniyet dolu havasını, yeşilliğini, sularını anlata anlata bitiremediler. Yandaki fotoğraf da Hâmid-i Velî'nin kabri yanındaki asırdîde ağaç belki de o *azizler-evliyâlar savaşı*'nın hem şâhidi hem de mübârek **Somuncu Baba** ile berâber Karaman'ı bekliyor. Afât-ı semâvîyeye ve arzîyeye karşı.

Gezi kahramanlarımızın bir tesbitleri daha var ki bana pek düşündürücü geldi: "Hacıbektaş'ta gördüğümüz bir tablo bizi çok düşündürdü: *Bir tarafta cemevi bir tarafta câmi. Câmideki ibâdetini tamamlayan Hacı Bektâş-ı Velî, cemevine geçmiş. Bu iki mekânın, aynı avlunun sağında ve solunda yer almasının başka izâhı olabilir mi?...*

Bence olamaz!...

Başkaları ne düşünür, nasıl düşünür bilemem...

O'nu⁽³⁾ MAKÂM-ı MAHMÛD'a MİHMAN EYLE YÂRABBÎ!...

"Sonbahar, mâlûm, yaprak dökümü mevsimi. Eh... insanlar için de öyle olsa gerek..." denir. Asırların eskitemediği bir mecaz. Doğrudur. Sararıp solan yaprakları rüzgâr dallarından alır, boşlukta bir eyyam nazlı nazlı sallalar, sonra yere indirir, sağa sola gezdirir, nihâyet bir yerde karar eder, orada kalır, zamanla aslına rücû eder. *İrcii* emri tecelli eder. Yaprığın serencâmı...

Ama o, rüzgâr önündeki bir yaprak değildi ki... Dimdik bedeni ile, her dâim niyazda duran hafifçe sağa eğik başı ile, hasılı hâl-i tabîîsiyle: "*Ben muhteşem bir çınara bağlıyım.*" diyen bir hâli vardı.

Nasıl oldu da bir sabah vakti..

(1) Şeyh Hamîd-i Velî: (Hamid-i Aksarâyî) Halk arasında meşhur olan sıfatı ile **SOMUNCU BA-BA**.

(2) **AKADEMİ MECMUASI**. 1997-sayı:4'de tanışmıştık.

(3) Mühendis Mahmut OKUTAN. Hakk'ın rahmeti üzerine olsun.

Sessizce...

.....

Hiç mi hiç aklımıza gelmemişti.

Ama takdir!...

.....

Senelerce siyâset arenasının kulislerinde yılanlarla, kaplanlarla, sırtlanlarla bir arada olmak kaderini yaşadı. Harama geçit vermedi, kendini de paralatmadı. Her dâim Rabbi ile muhâsebede olduğunu hissettiriyordu.

Bütün bu ahvâlinin mükâfatı olarak niyâzım o dur ki: Rabbim O'nu *makam-ı mahmûd*'a mihman eyleye, âmin.... Mevti bize mâtem oldu ona hande olsun... Âmin, âmin....

YAHYÂ KEMAL'İ ANMA GÜNLERİ

1998 Kasım ayı bir mânâda Yahyâ Kemal'i anma ayı olarak geçti. Zîra 2 Kasım 1998 büyük şâirin vefâtının kırkinci sene-i devriyesi idi.

İlk toplantı Fetih Cemiyeti ile Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesinin ortaklaşa tertip ettikleri Süleymaniye'deki mevlid-i şerif idi. Feyyaz, rûhâniyetli bir mevlit... Rabbim gayret ehlinin cümlesinden râzı olsun...

İkincisi, yine Fetih Cemiyeti Yahyâ Kemal Enstitüsü ile Türk Kültürüne Hizmet Vakfı'nın beraberce hazırladıkları AKM'deki tören. "Yahyâ Kemal'in Şiirlerini Okuma Yarışması"nda derece alan gençlerimizi ben de buradan tebrik ediyorum. Ödüller gerçekten sâhiplerini bulmuş. Bu zevklerinin devâmını dilerim. Değerli sanatkâr Münip Utandı beyin konseri tek kelimeyle nefisti.

Ve... 29 Kasım 1998 Pazar günü Cemal Reşit Rey Konser Salonu'nda AVRASYA-1 VAKFI'nın düzenlediği anma töreni. .. Cidden emsâli az bulunur güzelliklerle dolu idi. Ramazan Bakkal Beyin hazırladığı hâtıra kitap, o, tertip ve baskı güzeli nefis eser, nasıl bedâva dağıtılır, aklın alacağı şey değil. Prof. Sadık Kemal Tural'ın konuşması, sanatkâr Haluk Kurdoğlu'nun okuduğu şiirler, Süleymaniye'de Bayram Sabahı adlı kısa metrajlı ama enfes film ve Serap Mutlu Akbulut'un konseri... Hepsi, hepsi çok güzeldi...

Ve...

Ve Cemâl Reşit Rey Konser Salonu binasının bakımı, temizliği, hoş kokusu...mîrî mala böylesine sâhip çıkanlardan, hassaten İstanbul Büyükşehir Belediyesi yetkililerinden Allah râzı olsun.

MASAL OKUMAYI SEVİYORUM

Böyle bir başlık açtım ama asıl anlatmak istediğim son okuduğum bir roman: *PUSLU KITALAR ATLASI*...⁽⁴⁾

Türk edebiyâtında Buket Uzuner'in eserlerinden sonra ikinci olarak tanıdığım postmodern roman... Düşler, hafakanlar, karabasanlar, kâbuslar romanı..

Yazarını hiç tanımıyorum. İç kapaktaki kısa biyografisinde: Ege Üni. Felsefe Bölümü Öğretim görevlisi olduğunu öğreniyoruz. 1960 doğumluymuş. Bundan başka iki eseri daha varmış. Nasipse onları da okumak istiyorum.

İhsan Oktay Anar bende güçlü bir yazar intibâi bıraktı. Neyi, nasıl yazacağını iyi biliyor. Üslûp mükemmel. Teknik kusursuz. 21. yüzyılın eşiğindeki evrensel insanı çok iyi teşhis etmiş. Bu insanın gerçekten de kafası karışık. Hem de karmakarışık... Kendisini gerçekten boşlukta hissetmektedir. Boşluk, anlamsızlık bu insanın kâinatını oluşturmaktadır. 19. asır sonları ve 20. asrın başları ona müspet ilimleri tek gerçek diye kabul ettirmişti. 1990'lı yıllarda gelinen nokta ise bunun korkunç bir boşluk olduğunu gösterdi. Karadeliklerin karşısında başı dönen bu insan korkmaktadır... Akli sıra yığıtlığe leke sürdürmeyecek, dudaklarında nağmesiz bir ıslık, elleri pantolonunun ceplerinde. Ama tiril tiril titriyor. 19. yüzyılın pozitifizmi bu insanın en emin sığınağını, îmânını, elinden almıştı. Ve, va'dettiklerinden hiç birini vermediği gibi arkasında ürpertici bir boşluk ile dehşetengiz bir korku bıraktı.

İşte İ.Oktay Anar, bu insanın romanını yazmış.

Târihî bir zemin üstünde, düşünle masal arası hayallerle bu korkuyu yaşıyor. Buluşlar çok zekice. Kurgu mükemmel. Dile hakim ve zevkli kulanmış. Senelerdir bu kadar rahat okuduğum ilk telif roman bu oldu diyebilirim. Günümüz entelektüellerine musallat olan uydurmacılık hastalığı iki üç nokta dışında fazla bulaşmamış. Aşk olsun.

Kendisini tebrik ediyor ve kitap sever dostlarıma tavsiye ediyorum.

.....

Prof. Dr. Ali Yardım Beyin "İslâm'da Altın Yüzük Kullanımı" adlı eseri Damla Yayınları'ndan neşredilmiş. Bu mevzûda sıkıntısı olanları ilmi olarak rahatlatıyor. Yazarını tebrik ederim.

.....

(4) Puslu Kitalar Atlası, İhsan Oktay ANAR, İletişim Yay., İstanbul 1998, 6. Baskı.

Demir Hayat'ı "Demir Ok"larla ördük

Demir Hayat'ın kadrosu demir gibi sağlam, mesleğini seven elemanlardan kurulu...

Bu kadroyla Demir Hayat, azami müşteri tatmini ve kaliteli hizmeti ilke edinmiş ve
pek çok "ilk"e imza atmış, güçlü bir kuruluş oldu.

DEMİR HAYAT

Büyükdere Caddesi 122/B Esentepe İstanbul
Tel: (0212) 288 68 51 Fax: (0212) 274 65 85

Altın Çini

ALTIN ÇİNİ

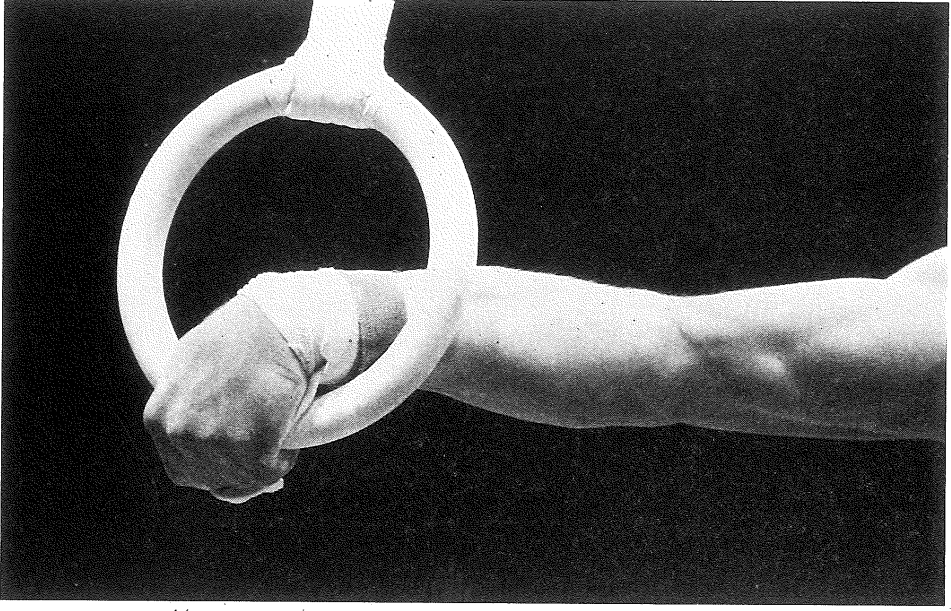
KÜTAHYA-TÜRKİYE

Sebilerenler Cad. Karamalığıl Apt.

Zemin Kat No: 36 Kütahya

Tel: (274) 216 24 12 - 216 35 60

Gelecek kontrolü

Gerçekleştirilen her hareket, atılan her adım ölçülemeyen riskleri; planlananların dışında gerçekleşen her oluşumsa geri dönülmesi mümkün olmayan sonuçları doğurur.

Universal Sigorta, taşınan risklere ortak oluyor, evrensel sigortacılık anlayışı doğrultusunda çözümler üretiyor.

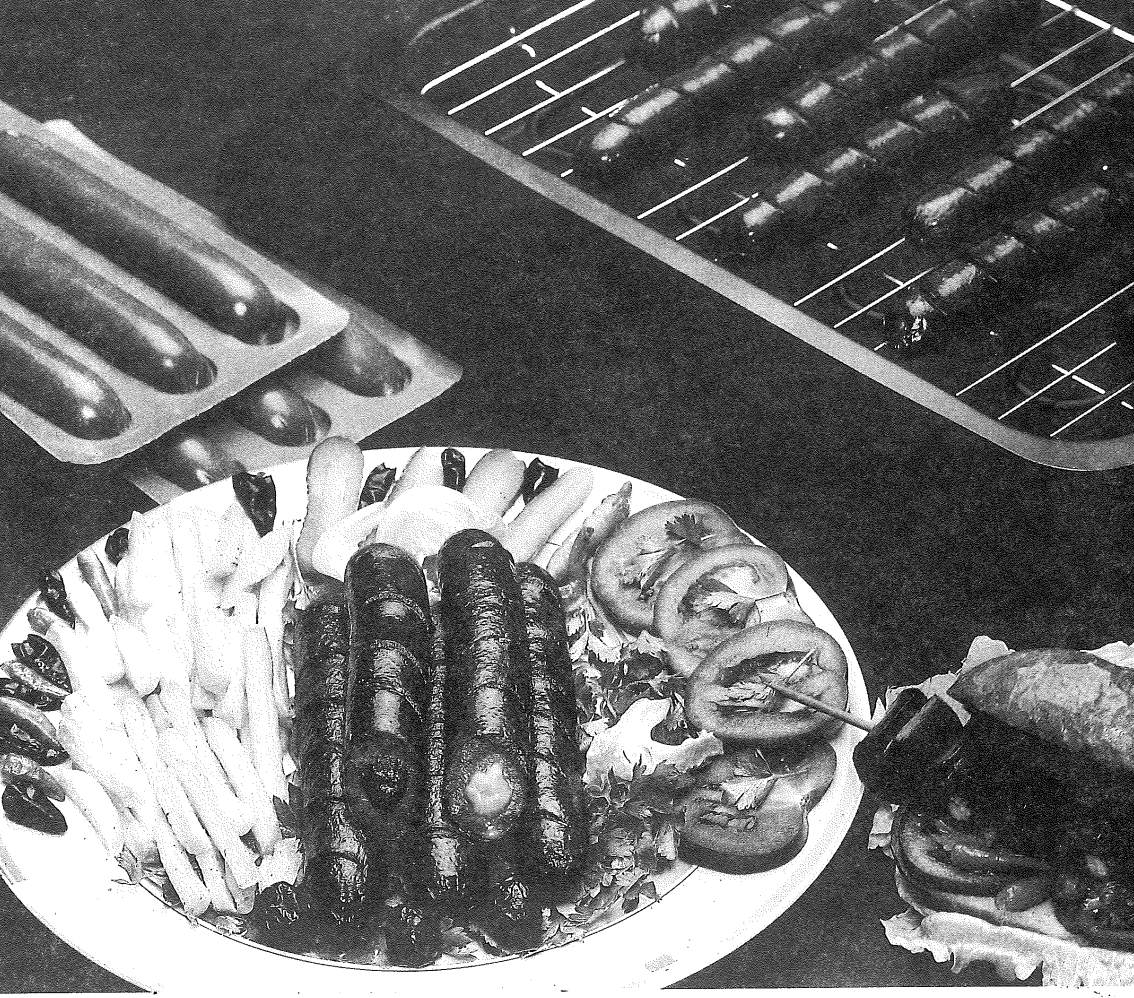

Universal Sigorta bir **Türkpetrol Holding** kuruluşudur.

**UNIVERSAL
SİGORTA**

Muallim Naci Caddesi No: 100 80840 Ortaköy / İSTANBUL
Tel: (0212) 227 52 22 (PBX) Fax: (0212) 227 52 45

Beşler'den yepyeni bir sosıs... Beşler Karnaval

Beşler damak zevkinize yepyeni bir
lezzet armağan ediyor: Karnaval...
Türkiye'de ilk kez çift dolum tekniğiyle
hazırlanan iki ayrı lezzet; Özel Soslu
ve Kaşarpeyniri katkılı sosisler.

"Yenince Beşler yenir."

B

en temizim, tertemizim,

Yarınım ülkemizin...

Yaşanması için

Bana temiz bir dünya verin!

Bir Duru, bir Duru, bir Duru daha...

Haydi daha saf,

Daha temiz bir dünyaya!..

Duru! Daha saf, daha temiz,
daha doğal bir dünya.

sarkuysan

ELEKTROLİTİK BAKIR SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

MERKEZ : Sarkuysan İş Merkezi, Şişhane,
Okçumusa cad. No.1 80020
Beyoğlu - İstanbul / Türkiye
Tel. : (0.212) 252 60 00
Fax : (0.212) 251 23 04

FABRİKA : Osmangazi, 41401 Gebze-Kocaeli
Tel. : (0.262) 653 45 07 - 653 26 04
Fax : (0.262) 653 55 12 - 653 27 69